

ชุมชนเจดีย์งาม: วิถีชีวิตชาวนากับความมั่นคงทางอาหาร
Chedi Ngam Community : The Peasants' Way of Life and Food Security

ชนัญญา สังกวาลย์
Chananya Sangwan

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of
Master of Arts in Human and Social Development
Prince of Songkla University
2558

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ชื่อวิทยานิพนธ์   ชุมชนเจดีย์งาม: วิถีชีวิตชานากับความมั่นคงทางอาหาร
ผู้เขียน   นางสาวชนัญญา สัจจาลย์
สาขาวิชา   พัฒนามนุษย์และสังคม

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

คณะกรรมการสอบ

.....
(ดร.อุทัย ปริญญาสุทินนท์)

.....ประธานกรรมการ
(ดร.อัจฉรา วงศ์วัฒนามงคล)

.....กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เยาวนิจ กิตติธรรกุล)

.....กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.วันชัย ธรรมสังการ)

.....กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.บัญชา สมบูรณ์สุข)

.....กรรมการ
(ดร.อุทัย ปริญญาสุทินนท์)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร.ธีระพล ศรีชนะ)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ขอรับรองว่า ผลงานวิจัยนี้มาจากการศึกษาวิจัยของนักศึกษาเอง และได้แสดงความขอบคุณบุคคลที่มีส่วนช่วยเหลือแล้ว

ลงชื่อ.....

(ดร.อุทัย ปริญาสุทินันท์)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

ลงชื่อ.....

(นางสาวชนัญญา สัจจวาลย์)

นักศึกษา

ข้าพเจ้าขอรับรองว่า ผลงานวิจัยนี้ไม่เคยเป็นส่วนหนึ่งในการอนุมัติปริญญาในระดับใดมาก่อน และ
ไม่ได้ถูกใช้ในการยื่นขออนุมัติปริญญาในขณะนี้

ลงชื่อ.....

(นางสาวชนัญญา สัจจวาลย์)

นักศึกษา

ชื่อวิทยานิพนธ์	ชุมชนเจดีย์งาม: วิถีชีวิตชาวนากับความมั่นคงทางอาหาร
ผู้เขียน	นางสาวชนัญญา สัจจาลักษณ์
สาขาวิชา	พัฒนามนุษย์และสังคม
ปีการศึกษา	2557

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงของชุมชนเจดีย์งาม อำเภอรอนด จังหวัดสงขลา ที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตชาวนาและความมั่นคงทางอาหาร และแนวทางในการฟื้นฟูและอนุรักษ์นาข้าวให้อยู่คู่กับชุมชนเจดีย์งาม อำเภอรอนด จังหวัดสงขลา โดยมีผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ ผู้ที่ประกอบอาชีพทำนาทั้งยังคงทำอาชีพทำนาอยู่ ผู้ที่ปรับเปลี่ยนอาชีพทำนาในบางครั้ง และผู้ที่ไม่ได้ประกอบอาชีพทำนา และผู้ให้ข้อมูลรอง คือ ชาวบ้านที่ประกอบอาชีพอื่น ผู้ใหญ่บ้าน พระ เด็กในชุมชน นักวิชาการ และเจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้อง ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสนทนากลุ่ม และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมเป็นเครื่องมือรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ร่วมกับการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง

ผลการวิจัยพบว่า (1) ชุมชนเจดีย์งาม อำเภอรอนด จังหวัดสงขลา เป็นชุมชนที่มีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชาวนาไปเป็นอย่างมาก สาเหตุเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทำให้น้ำทะเลเข้ามาในที่นาจนไม่สามารถปลูกข้าวได้ อีกทั้งยังมีสาเหตุมาจากการย้ายถิ่นและชาวบ้านมีการศึกษาเพิ่มมากขึ้น ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงอาชีพในชุมชน โดยชาวบ้านพยายามปรับเปลี่ยนไปทำงานหรือกิจกรรมอื่นแทนการปลูกข้าวเพื่อให้เกิดรายได้ และ (2) ระดับความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนในชุมชนเจดีย์งาม อยู่ในระดับค่อนข้างไม่มั่นคง เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงพื้นที่นาข้าวซึ่งมีสาเหตุหลักมาจากทรัพยากรและฤดูกาลที่เปลี่ยนแปลงไป ส่งผลต่อวิถีชีวิตชาวนาและพื้นที่การทำนาทำให้ชาวนาปลูกข้าวลดน้อยลง

Thesis Title	Chedi Ngam Community : The Peasants' Way of Life and Food Security
Author	Miss Chananya Sangwan
Major Program	Human and Social Development
Academic Year	2014

ABSTRACT

This research aimed to investigate the change taking place in Chedi Ngam Community, Ranot District, Songkhla Province that had affected the farmers' way of life and food security, and to seek ways to revive and conserve rice fields in Chedi Ngam Community in Ranot District, Songkhla Province. Key informants were rice farmers, farmers who grew rice occasionally, and other farmers who were not rice farmers. Secondary informants were people in other occupations, village headmen, Buddhist monks, children in the community, and related academics and government officials. The data were collected using in-depth interviews, non-participatory observations, focus group discussions, and related documents.

The study found that (1) many rice farmers in Chedi Ngam Community, Ranot District, Songkhla Province had changed their occupation because of the opening of Pak Rawa, the waterway that connects the lake and the sea allowing seawater to flow in rice fields making the soil unsuitable for rice growing. Other causes were found to be migration, and higher levels of education attained by locals, which enabled them to change their occupations from being rice farmers to other occupations that could bring them more income. (2) The level of household food security in Chedi Ngam Community was found to be low because the change of rice fields, which was mainly caused by changes of resources and seasons, affected the way of rice farmers' life and decreased the rice-growing area.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ขอขอบพระคุณดร.อุทัย ปริญญาสุทินันท์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่คอยกวัดขัง ติดตาม ไล่ถาม และคอยตรวจตราแก้ไขรายละเอียดของงานทุกขั้นตอน คอยชี้แนะ เสนอแนะแนวทางการปรับปรุงและแก้ไข เพื่อประโยชน์ในการทำวิทยานิพนธ์อย่างมากและคอยให้กำลังใจมาโดยตลอด

ขอขอบพระคุณดร.อัจฉรา วงศ์วัฒนามงคล ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่คอยซักถามผู้วิจัย ชี้แนะ และให้ข้อเสนอแนะในการนำไปปรับปรุงแก้ไขวิทยานิพนธ์ ขอขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เยาวนิจ กิตติธรรมากร กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่คอยให้ข้อคิด ข้อเสนอแนะ และแนวทางการแก้ไขมาโดยตลอดและขอขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร.วันชัย ธรรมสัจจาร และรองศาสตราจารย์ ดร.บัญญัติ สุขสมบูรณ์สุข กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่คอยปลุกฝังแนวทางการทำงาน แนวทางการดำเนินชีวิต และคอยให้กำลังใจนักศึกษาโดยตลอด

ขอขอบพระคุณชาวบ้านในชุมชนเจดีย์งาม ตำบลวัดสน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา ที่น่ารักทุกท่านที่ให้การต้อนรับ ดูแล ให้ข้อมูล และให้ความเป็นกันเอง ขอขอบคุณพี่สรวรินทร์ เบ็ญเด็มอะหลี ที่ให้คำปรึกษาและชี้แนะแนวทางในการทำวิทยานิพนธ์ และขอขอบคุณพี่ ๆ เพื่อน ๆ พมส.9 ที่คอยให้กำลังใจและร่วมทุกข์ร่วมสุขกันมาโดยตลอด

สุดท้ายนี้ ขอกราบขอบพระคุณพ่อสุทิน สัจจาลย์ แม่ชนิษฐา สัจจาลย์ ที่คอยเลี้ยงดู ลูกจนเติบโตเป็นผู้ใหญ่มาจนถึงทุกวันนี้ คอยเคียงข้างกัน ไม่ทอดทิ้งกัน จนคอยเป็นกำลังใจให้ลูกมา โดยตลอดคอยดูแลลูกสนับสนุนลูกในทางด้านการศึกษาและคอยผลักดันลูกประสบความสำเร็จได้ ทั้งในหน้าที่การเรียนและการทำงาน

ชนัญญา สัจจาลย์

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	(5)
Abstract	(6)
กิตติกรรมประกาศ	(7)
สารบัญ	(8)
รายการกราฟ	(10)
รายการตาราง	(11)
รายการภาพประกอบ	(12)
รายการผลงานที่ตีพิมพ์และการประชุมวิชาการ	(13)
สำเนาต้นฉบับที่ได้รับการยินยอมจากผู้พิมพ์ผลงาน	(14)
บทนำ	1
1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
2. วัตถุประสงค์การวิจัย	3
วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	4
1. ประเทศไทยกับความมั่นคงทางอาหาร	4
2. ข้าวกับสังคมไทย	17
3. ชวนากับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป	22
4. นโยบายรัฐที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชาวนากลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา	30
5. รู้จักชุมชนเจดีย์งาม อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา	37
6. กรอบแนวคิดการวิจัย	45
วิธีดำเนินการวิจัย	46
1. แหล่งข้อมูล	46
2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	47
3. การเก็บรวบรวมข้อมูล	47
4. พิทักษ์สิทธิผู้ให้ข้อมูล	47
5. การตรวจสอบและการวิเคราะห์ข้อมูล	48

สารบัญ

	หน้า
ผลและการวิเคราะห์	48
1. ชาวนาชุมชนเจดีย์งามกับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต	48
2. การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตกับความมั่นคงทางอาหารของชุมชนเจดีย์งาม	55
สรุปผลและอภิปรายผล	60
ข้อเสนอแนะ	69
1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	69
2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป	69
บรรณานุกรม	70
ภาคผนวก	77
ประวัติผู้เขียน	126

รายการกราฟ

กราฟที่		หน้า
1	การย้ายถิ่นของเทศบาลตำบลบ่อตรุ	52

รายการตาราง

ตารางที่		หน้า
1	เหตุผลของชานาในชุมชนเจดีย์งาม อำเภอระโนด	56

รายการภาพประกอบ

ภาพที่		หน้า
1	องค์ประกอบของความมั่นคงทางอาหาร	8
2	แสดงปริมาณมูลค่าการส่งออกข้าวรวมปี พ.ศ. 2546-2555	11
3	แผนที่แสดงลุ่มน้ำทะเลสาบ 4 ตอนใหญ่ ๆ	32
4	นาข้าวที่ระโนด	39
5	พื้นที่การทำนาแก้ง อำเภอรະโนด จังหวัดสงขลา	40
6	พื้นที่การแบ่งเขตตำบล อำเภอรະโนด จังหวัดสงขลา	42
7	กรอบแนวคิด	45
8	แผนที่เดินดินชุมชนเจดีย์งาม	48

1. บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ความมั่นคงทางอาหาร ได้กลายเป็นปัญหาความมั่นคงรูปแบบใหม่ที่หลายประเทศที่กำลังเผชิญ และสร้างมาตรการรับมือกับความท้าทายดังกล่าวเพื่อความอยู่รอดของประชากรในประเทศ และประชากรโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศกำลังพัฒนาที่ปัญหานี้กำลังทวีความรุนแรงมากขึ้น (วีรลพัชร ประเสริฐศักดิ์, 2555) อันเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ส่งผลก่อให้เกิดวิกฤตด้านพลังงาน ความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมและการให้ความสำคัญของการผลิตพืชอาหารลดลง มุ่งเน้นการผลิตพืชพลังงานมากขึ้น จึงทำให้ราคาพืชอาหารสูงขึ้น จนทำให้ประชากรที่ยากจนไม่สามารถเข้าถึงอาหารได้

“ข้าว” ถือได้ว่าเป็นอาหารหลักของคนทั่วโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศไทยเรา ซึ่งเป็นประเทศหนึ่งที่มีความสำคัญกับข้าว โดยใช้ข้าวเป็นอาหารหลักในการอุปโภค และบริโภค ตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ ล่วงเลยมาจนถึงปัจจุบัน (พิทยา อรุณพงษ์, 2551) คนไทยยังคงให้ความสำคัญกับข้าว ทั้งนี้บุคคลที่อยู่เบื้องหลังที่ทำให้คนทั่วโลกมีข้าวกินนั้นก็คือชาวนา ซึ่งถือเป็นบุคคลที่ควรได้รับการยกย่อง แต่กลับไม่เคยได้รับเกียรตินั้นเลย คนส่วนมากมองข้าม “ชาวนา” ที่ถือเป็นสันหลังของชาติ อาชีพทำนานั้นถือเป็นอาชีพที่สุจริต ข้าวเป็นสิ่งที่ เลี้ยงดูคนทั่วโลก ทำให้คนทั่วโลกมีอาหารประทังชีวิตต่อไปในภายภาคหน้า โดยปกติเราจะได้ยินคำกล่าวที่ว่า “ชาวนาคือกระดูกสันหลังของชาติ” และ “ในน้ำมีปลาในนามีข้าว” (พรเพ็ญ ศาสตร์วิทยาภรณ์, 2549) คำเช่นนี้เป็นความจริงก็เพราะว่าชาวนาปลูกข้าวเลี้ยงประชาชนทั้งประเทศ ข้าวไม่เพียงแต่เป็นอาหารหลักของประเทศเท่านั้น แต่ตอนนี้ข้าวได้กลายเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญอย่างหนึ่งด้วย ดังนั้นชาวนาจึงเป็นกำลังสำคัญที่สุดของประเทศด้วย ชาวนาทำงานตั้งแต่เช้าจรดค่ำตลอดทั้งปี เพราะหลังจากฤดูกาลเก็บเกี่ยวประจำปีแล้ว พวกเขาจะเริ่มปลูกข้าวนาปรัง หรือพืชเศรษฐกิจอื่นๆ ต่ออีก หรือไม่ก็เลี้ยงปศุสัตว์หรือสัตว์อื่นๆ ทั้งปลาและ เป็ด โดยปกติปลาจะอาศัยอยู่ตามธรรมชาติในนาข้าว (สิทธิพร ครามานนท์, 2552) ดังนั้นต้นกล้าและปลาจะเติบโตไปพร้อมๆ กันโดยธรรมชาติในทีเดียวกัน เมื่อเสร็จสิ้นฤดูกาลเก็บเกี่ยว ชาวนาก็จะมีทั้งปลาและข้าวไว้บริโภคในฤดูร้อนที่กำลังจะมาถึงอีกด้วย ถ้าเราท่องเที่ยวไปตามต่างจังหวัดก็จะพบชาวนากำลังตากปลาบนหลังคาบ้านของเขาตามริมถนน ดังนั้นจึงมีคำทักทายในหมู่คนไทยเมื่อพบปะกันก็จะเริ่มทักทายกันว่า “คุณจะไปไหน” แล้วก็ตามด้วยประโยคคำพูดว่า “คุณกินข้าวกินปลาแล้วหรือยัง” ที่จริงแล้วข้าวกับปลานี้เป็นอาหารหลักของคนไทยมานานแล้ว ส่วนใหญ่ข้าวจะปลูกกันมากในภาคกลาง ซึ่งจนถึงกับบางครั้งคำเรียกภาคกลางว่า “อู่อ่าวอู่น้ำ” ของเอเชีย ทั้งนี้ก็เพราะพื้นที่อันอุดมสมบูรณ์กว้างใหญ่ไพศาล และมีน้ำเพียงพอต่อ

การทำเกษตรกรรม อาชีพทำนาเป็นอาชีพดั้งเดิมของคนไทย ที่สืบทอดมายังอนุชนรุ่นหลัง โดยส่วนใหญ่แล้วชาวนาจะใช้ชีวิตอยู่โดยสงบเงียบในชนบท(สิทธิพร ครามานนท์, 2552)

“ชาวนา” ถูกมองในฐานะที่เป็น “ปัญหา” จากแทบจะทุกภาคส่วน ฝ่ายที่มองการทำนาว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมและระบบการพึ่งตนเอง มักประณามการละทิ้งการทำนาว่าเป็นหลงลืมรากเหง้าวิถีชีวิต ทำให้เกิดความไม่มั่นคงทางอาหาร สร้างผลเสียต่อทั้งสังคม ขณะที่การทำนาเคมีแบบเข้มข้นและการไม่ยอมเข้าสู่การทำนาอินทรีย์ของเกษตรกร ก็ถูกประณามว่าเป็นความโลภ ความเห็นแก่ตัว ขาดศีลธรรม มุ่งแต่ความฟุ้งเฟ้อ ท่ามกลางเปลี่ยนแปลงของชนบทที่แนวโน้มสำคัญก็คือการทำอาชีพในภาคเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำนา มีบทบาทน้อยลงทุกทีในการสร้างชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีให้เกษตรกร การตัดสินใจของเกษตรกรไม่ว่าจะเป็นการละทิ้งที่นา การเปลี่ยนไปปลูกพืชอื่นที่มีราคาดีกว่า หรือ การทำนาแบบเข้มข้น ล้วนอยู่ภายใต้โครงสร้างทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้ พวกเขาได้พยายามหิบบนและใช้ประโยชน์ให้ได้มากที่สุดจากโครงสร้างที่เปลี่ยนแปลงไปนี้ อาทิ การใช้รายได้จากนอกภาคเกษตรมาลงทุนเพิ่มเติมในภาคการเกษตร การแสวงหาโอกาสของคนชายขอบในการสร้างผลผลิตทางการเกษตรมาขายในตลาดท้องถิ่น ซึ่งมีความต้องการบริโภคมากขึ้นเนื่องจากมีคนที้ออกจากภาคเกษตรและไม่ผลิตอาหารเองเพิ่มขึ้น ในขณะที่เดียวกันในมุมมองนักเศรษฐศาสตร์เสรีนิยม ชาวนาคือปัญหา การที่คนจำนวนมากยังทำนาเป็นเรื่องที่ไม่สมเหตุผล เพราะการทำนาไม่สามารถแก้ปัญหาความยากจนได้ (ชลิตา บัณฑุวงศ์, 2556)

ภาคใต้เป็นภาคหนึ่งของประเทศไทยที่ผู้คนมีอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลักมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จึงทำให้มีประเพณีที่เกี่ยวกับการทำนามากเช่นเดียวกับภาคอื่น ๆ ของประเทศไทย เพียงแต่ประเพณีบางอย่างอาจจะแตกต่างกันไปบ้างตามแต่ละท้องถิ่นการประกอบอาชีพทำนาในภาคใต้มีอยู่มากทางภาคใต้ฝั่งตะวันออกเนื่องจากพื้นที่ทางฝั่งนี้มีลักษณะภูมิประเทศที่เหมาะสม

อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา เป็นอำเภอหนึ่งทางภาคใต้ที่มีการประกอบอาชีพทำนาข้าว ซึ่งเป็นการทำนาแบบดั้งเดิม ใช้แรงคน แรงสัตว์ คือ วัว ควาย ไถนา ลากข้าว นวดข้าว อาศัยน้ำจากธรรมชาติ คือน้ำฝน น้ำจากแหล่งน้ำ ลำคลอง ทะเลสาบสงขลา มีพืชที่สำคัญคู่กับท้องถิ่นคือ ต้นตาลโตนด และต้นไผ่ จนกระทั่งเป็นคำกล่าวถึงของถิ่นอื่นว่า “ระโนดไม่มีอะไร มีแต่ไผ่กับโหนด” ธรรมชาติที่งดงามบรรยากาศทุ่งนาซึ่งมีตาลโตนดเรียงรายในน้ำจืดมีปลา ในนามีข้าว จึงเป็นที่มาของ คำขวัญอำเภอระโนดว่า “ทุ่งรวงทอง นองลูกตาล ตำนานแห่งเจดีย์ พื้นที่แหล่งนาทุ่ง” (สมยศ ทุ่งหัว และคณะ, 2543) ซึ่งชาวบ้านชุมชนเจดีย์งาม อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา ก็เป็นส่วนหนึ่งของคำขวัญ (วิมล คำศรี, 2544) เป็นที่ทราบกันดีแล้วว่า ระโนดมีพื้นที่นาข้าวที่อุดมสมบูรณ์โดยธรรมชาติและมีต้นตาลโตนดที่ยืนต้นตระหง่านงามเป็นทิวแถวตามคันนาให้ร่มเงาแก่ชาวนาได้พักอาศัยยามทำนา ให้ลูกตาล ให้น้ำตาล หล่อเลี้ยงชาวระโนดมานับร้อยปี และคนระโนดโชคดีที่มีสองทะเล คือ ทะเลสาบสงขลา ซึ่งเป็นทะเลสาบน้ำจืดที่ชาวบ้านเรียกว่า “เลตง” และทะเลอ่าวไทย

(มหาสมุทรแปซิฟิก) เป็นทะเลน้ำเค็ม ชาวบ้านเรียกว่า “เลออก” หรือ “เลหลวง” หรือ “เลนอก” ซึ่งทั้งสองทะเลเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลาน้ำจืดและสัตว์น้ำสำคัญ ได้แก่ ปลาโคบ ปลาแป้น ปลาพรม ปลาไสต ปลาชะโด ปลาตก ปลาค่างโคะ กุ้งก้ามกราม หอยตาก สาหร่าย (นำมาให้หมูกิน) ซึ่งบางช่วงของปี ปลาเหล่านี้ จะเข้ามาวางไข่ตามกอและรากต้นลำพู ที่ขึ้นเรียงรายตามชายคลองระโนด รายได้ส่วนหนึ่งของชาวอำเภอระโนดได้มาจากการประกอบอาชีพทำนา เพราะตลอดทางเดินจะได้ยินเสียงเข้าๆ แฉงๆ พายๆ ลงๆ (เป็นภาษาที่บอกให้วัวทำตาม) โดยไม่ขาดเสียง จึงมีปริศนาคำทายว่า “อ้ายไทรเฮ้อ อ้ายโม้เดินหน้า อ้ายบ้าตามหลัง” (คนไถนา) อ้ายโม้คือ วัว อ้ายบ้าคือคน น้ำตาลโตนด น้ำตาลแว่น น้ำส้มโหนดก็เป็นผลผลิตจากประกอบอาชีพขึ้นตาลโตนด อาชีพค้าขายก็เป็นอาชีพหนึ่งที่ส่งเสริมรายได้ให้กับประชาชนในอำเภอระโนด สินค้าที่สำคัญได้แก่ ข้าว ปลาสดที่จับได้จากทะเลตกทะเลออกและคลองระโนดและผลิตภัณฑ์จากปลา เช่น ปลาต้ม ปลาแห้ง ปลาเค็ม ปลาแป้นแดง น้ำผึ้งเหลว (น้ำตาลเหลว) น้ำผึ้งแว่น (น้ำตาลแว่น) ผักสดต่าง ๆ หมู (ตัว เป็น ๆ) ซึ่งส่งไปขายจังหวัดสงขลาจังหวัดพัทลุง อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยผ่านคลองระโนดที่ต้องมีลูกเรือคอยยกสะพานไม้เคี่ยมแผ่นเดียว เพื่อให้เรือแล่นผ่านโดยสะดวกทุกครั้ง

เดิมชาวนาในชุมชนเจดีย์งาม อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา เป็นชุมชนที่มีการทำนาเป็นจำนวนมาก เนื่องจากชุมชนเจดีย์งามเป็นชุมชนสังคมเกษตร วิถีชีวิตและความเป็นอยู่ผูกพันกับการทำนามาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษตั้งแต่ พ.ศ.2553วิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวนาได้เปลี่ยนแปลงไปชาวนาในชุมชนได้ทำนาลดลงเหลือเพียงร้อยละ 40 (เทศบาลตำบลบ่อตรุ, 2556) เนื่องจากประสบปัญหา อันมาจากสาเหตุต่าง ๆ

จากที่กล่าวมาข้างต้นเห็นได้ว่าชาวนาที่ชุมชนเจดีย์งาม อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา มีสาเหตุอะไรบ้างที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต และการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตนั้นส่งผลต่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชนอย่างไร ผู้วิจัยจึงสนใจว่าการเปลี่ยนแปลงของชุมชนเจดีย์ส่งผลต่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชนอย่างไรบ้าง เพื่อเป็นข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อชาวบ้านและเยาวชนในชุมชน หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน และส่วนงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ในการช่วยเหลือและพัฒนาการทำนาให้คงอยู่กับสังคมต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงของชุมชนเจดีย์งามที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตชาวนาและความมั่นคงทางอาหาร

2. วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง เจตียังาม: วิถีชีวิตชานากับความมั่นคงทางอาหาร ผู้วิจัยได้ศึกษา ทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยการสำรวจเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ มีรายละเอียด ดังนี้

2.1 ประเทศไทยกับความมั่นคงทางอาหาร

2.2 ข้าวกับสังคมไทย

2.3 ชานากับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป

2.4 นโยบายรัฐที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชานากลุ่มน้ำทะเลสาบ

สงขลา

2.5 รู้จักชุมชนเจตียังาม

2.6 กรอบแนวคิดการวิจัย

2.1 ประเทศไทยกับความมั่นคงทางอาหาร

ความมั่นคงทางอาหาร ได้กลายเป็นปัญหาความมั่นคงรูปแบบใหม่ที่หลายประเทศ กำลังเผชิญ และสร้างมาตรการรับมือกับความท้าทายดังกล่าวเพื่อความอยู่รอดของประชากร ในประเทศ และประชากรโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศกำลังพัฒนา ปัญหานี้กำลังทวีความรุนแรง มากขึ้น อันเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศ การเกิดวิกฤตด้านพลังงาน ความเสื่อมโทรม ของสภาพแวดล้อมและการให้ความสำคัญของการผลิตพืชอาหารลดลง เน้นการผลิตพืชพลังงาน มากขึ้น จึงทำให้ราคาพืชอาหารสูงขึ้น จนทำให้ประชากรที่ยากจนไม่สามารถเข้าถึงอาหารได้ ประเทศไทย มีภูมิประเทศที่อุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งเพาะปลูกที่สำคัญ และสามารถผลิตอาหารและส่งออกอาหาร ได้ในหลาย ๆ ประเภท โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าวที่ไทยสามารถผลิตได้อย่างเพียงพอต่อการบริโภค ภายในประเทศถึงร้อยละ 75 และเป็นผู้ส่งออกข้าวรายใหญ่ของโลก (ศจรินทร์ ประชาสันต์, 2552)

แม้ว่าวิกฤตอาหารของโลกยังไม่ส่งผลกระทบต่อประเทศไทยในด้านอุปาทาน ในขณะนี้เพราะประเทศไทยมิใช่ผลิตอาหารเพียงพอเฉพาะการบริโภคภายในประเทศเท่านั้นแต่ยังมี ผลผลิตมากพอที่จะส่งออกจำหน่ายยังต่างประเทศโดยเป็นทั้งผู้ผลิตและส่งออกอาหารรายใหญ่ ของโลกสินค้าเกษตรหลายชนิดที่ไทยสามารถส่งออกได้เกินกว่าครึ่งหนึ่งของผลผลิตทั้งหมด และบางชนิดเช่นข้าว มันสำปะหลังสับประรดกระป๋องและกุ้งส่งออกเป็นอันดับ 1 ของโลกส่งออก น้ำตาลเป็นอันดับ 2 ของโลกและส่งออกไก่เนื้อเป็นอันดับ 4 ของโลกเป็นต้นจนเป็นผลให้ ประเทศไทยสามารถประกาศตัวเป็นครัวของโลก (Kitchen of the World) ได้อย่างไรก็ตาม

เมื่อกล่าวถึงความมั่นคงทางอาหาร ควรคำนึงถึงสิ่งสำคัญ 4 ประการหรือ 4F ไปพร้อม ๆ กันเพราะเกี่ยวโยงซึ่งกันและกันเนื่องจากพืชบางชนิดใช้ประโยชน์ได้มากกว่า 1 อย่าง คือ 1. เป็นอาหารคน (Food) 2. เป็นอาหารสัตว์ (Feed) นำมาเลี้ยงสัตว์เพื่อเป็นอาหารบริโภคสำหรับคน 3. เป็นพลังงาน (Fuel) และ 4. ใช้ในอุตสาหกรรมหรือโรงงาน (Factory) พืชเศรษฐกิจสำคัญที่สามารถใช้ประโยชน์ได้หลายอย่าง ได้แก่ ข้าว ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ มันสำปะหลัง อ้อย และปาล์มน้ำมัน ซึ่งพืชเหล่านี้รัฐบาลมีนโยบายสนับสนุนให้เกษตรกรมีการพัฒนาการผลิต โดยการใช้พันธุ์ ปัจจัยการผลิต วิธีการ และการใช้เครื่องจักรกลทางการเกษตรที่เหมาะสม เพื่อเพิ่มผลผลิตต่อหน่วยของพื้นที่และแก้ไขปัญหาค่าแรงงานที่สูงขึ้น (อภิชาติพงษ์ ศรีหตุลชัย และคณะ, 2554)

2.1.1 ความหมายของความมั่นคงทางอาหาร

จากการศึกษาพบว่า มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของความมั่นคงทางอาหารดังนี้ องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (Food and Agriculture Organization of the United Nations - FAO) กล่าวว่าแนวคิดความมั่นคงทางอาหารมิใช่เพิ่งเกิดขึ้น หากแต่มีการพัฒนาแนวคิดมาตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 1970 โดยมีการให้คำนิยามคำจำกัดความไว้มากมาย ความหมายของ “ความมั่นคงทางอาหาร” ถูกพัฒนาให้มีมิติที่ซับซ้อนขึ้นตามความเข้าใจของคนในเรื่องบทบาทของอาหาร หรือแม้แต่ว่าความแตกต่างในแต่ละประเทศและภูมิภาค ทั้งนี้ความมั่นคงทางอาหาร (Food Security) เป็นเรื่องหรือหัวข้ออภิปรายในเวทีประชุมนานาชาติค่อนข้างบ่อยครั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่เกิดวิกฤตการณ์อาหารครั้งล่าสุด เมื่อปลายปี พ.ศ. 2550 ต่อเนื่องจนถึงต้นปีพ.ศ. 2551 และแม้ว่าวิกฤตการณ์อาหารได้ผ่านพ้นไปแล้ว และราคาอาหารจะลดลงมาบ้างแล้วก็ตาม แต่ในปัจจุบันราคาสินค้าอาหารและธัญพืชยังคงสูงอยู่ โดยสูงกว่าก่อนเกิดวิกฤต ซึ่งการเกิดภาวะวิกฤตการณ์อาหารครั้งนี้ไม่ใช่ครั้งแรก แนวคิดที่เกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหารที่เป็นที่ยอมรับของนานาชาติและประเทศผู้บริจาคทั้งหลาย คือ “จัดอาหารให้เพียงพอและเหมาะสมสำหรับทุกคน” (Secure Adequate and Suitable Supply of Food for Everyone) ซึ่งประเทศผู้บริจาคจะส่งอาหารส่วนเกินของตนเองไปให้ประเทศที่ขาดแคลน (Food Surplus Disposal) ต่อมาแนวคิดนี้ได้เปลี่ยนไปเป็น “อาหารเพื่อการพัฒนา” (Food for Development) เพราะการบริจาคอาหารส่วนเกินตามแนวคิดเดิมนั้นอาจเป็นอุปสรรคขัดขวางไม่ให้ประเทศที่ขาดแคลน เกิดการพัฒนาเพื่อทำการผลิตให้เพียงพอในประเทศของตนเอง (Self – Sufficiency) และต่อมาได้มีการจัดตั้งโครงการอาหารโลก (World Food Program : WFP) ขึ้นในปี พ.ศ. 2506 เพื่อทำหน้าที่ดูแลและช่วยเหลือประเทศที่ขาดแคลนอาหารอย่างเป็นระบบ (นนทกานต์ จันทร์อ่อน, 2557)

ในปี พ.ศ. 2539 World Food Program ความมั่นคงทางอาหาร หมายถึง “...คนทุกคนมีความสามารถเข้าถึงอาหารที่เพียงพอปลอดภัยและมีโภชนาการ ทั้งในทางกายภาพและเศรษฐกิจในการตอบสนองความต้องการและความพึงพอใจทางอาหารของพวกเขาเพื่อให้เกิดชีวิตที่ประกอบด้วยความกระตือรือร้นและสุขภาวะ...” (David McKeown, 2006) ซึ่ง World Food Program ได้กำหนดนิยามซึ่งครอบคลุมทุกระดับ คือ ตั้งแต่ระดับบุคคลครัวเรือน ประเทศ ภูมิภาค และระดับโลก และทุกมิติคือ การเข้าถึง ทั้งปริมาณคุณภาพของอาหารและรสนิยมของผู้บริโภค และได้มีการปรับปรุงใหม่อีกครั้ง โดย Food and Agriculture Organization of the United Nations โดยการเพิ่มการเข้าถึงอาหารทางสังคม (Social) เข้าไปด้วย และปรับค่านิยามให้กระชับสำหรับภาคปฏิบัติความมั่นคงทางอาหาร ตามความหมายของ Food and Agriculture Organization of the United Nations จึงหมายถึง สถานการณ์ที่ทุกคนในทุกเวลาสามารถเข้าถึงอาหารได้ทั้งด้านกายภาพ สังคม เศรษฐกิจ อย่างเพียงพอ ปลอดภัย มีคุณค่าทางโภชนาการ และตรงกับรสนิยมของตนเอง เพื่อการมีสุขภาพที่ดีจะเห็นว่า ค่านิยามของความมั่นคงทางอาหารนั้น จะพัฒนามาจากความเพียงพอก่อนต่อมาก็เพิ่มการเข้าถึงทั้งด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม และได้เพิ่มเรื่องคุณค่าทางโภชนาการและรสนิยมเข้าไปด้วย โดยจะต้องเกิดขึ้นตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคล ครัวเรือน ชุมชน ไปจนถึงระดับประเทศ

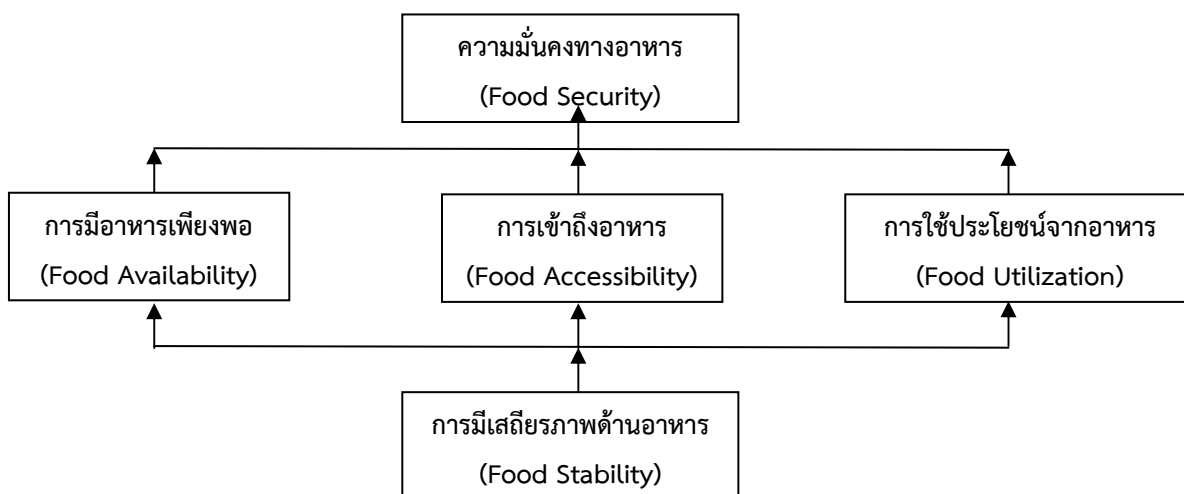
ดังนั้น ความหมายของความมั่นคงทางอาหารของ Food and Agriculture Organization of the United Nations จึงหมายถึง “สถานะที่คนทุกคนและทุกขณะเวลามีความสามารถทั้งทางกายภาพและทางเศรษฐกิจที่สามารถเข้าถึงอาหารที่เพียงพอ ปลอดภัย และมีคุณค่าทางโภชนาการ เพื่อตอบสนองความต้องการและความพึงพอใจด้านอาหารเพื่อให้เกิดชีวิตที่มีพลังและมีสุขภาพ”

สำหรับประเทศไทยได้มีการให้ความหมายของความมั่นคงทางอาหารไว้ในพระราชบัญญัติคณะกรรมการอาหารแห่งชาติ พ.ศ. 2551 ดังนี้ คือ ความมั่นคงทางอาหาร หมายถึง การเข้าถึงอาหารที่มีอย่างเพียงพอสำหรับการบริโภคของประชาชนในประเทศอาหารมีความปลอดภัย และมีคุณค่าทางโภชนาการ เหมาะสมตามความต้องการตามวัยเพื่อก่อการมีสุขภาพที่ดีรวมทั้งมีระบบการผลิตที่เกื้อหนุน รักษาสมดุลของระบบนิเวศวิทยาและความคงอยู่ของฐานทรัพยากรอาหารทางธรรมชาติของประเทศ ทั้งในภาวะปกติหรือเกิดภัยพิบัติสาธารณภัย หรือการก่อการร้ายอันเกี่ยวเนื่องจากอาหาร จะเห็นว่าความหมายของความมั่นคงทางอาหารภายใต้ พระราชบัญญัติคณะกรรมการอาหารแห่งชาติ พ.ศ. 2551 นี้ สอดคล้องกับความหมายของ Food and Agriculture Organization of the United Nations เพียงแต่เพิ่มเติมให้ครอบคลุมถึงระบบการผลิตที่สมดุลและความคงอยู่ของทรัพยากรอาหารด้วยเท่านั้น (อภิชาติพงษ์ ศรีหตุลชัย, 2557) อีกทั้งพระราชบัญญัติคณะกรรมการอาหารแห่งชาติ พ.ศ. 2551 กล่าวว่าความมั่นคงทางอาหาร

หมายถึง การเข้าถึงอาหารที่มีอย่างเพียงพอสำหรับการบริโภคของประชาชนในประเทศ อาหารมีความปลอดภัย และมีคุณค่าทางโภชนาการเหมาะสมตามความต้องการตามวัยเพื่อการมีสุขภาพที่ดี รวมทั้งการมีระบบการผลิตที่เกื้อหนุน รักษาความสมดุลของระบบนิเวศวิทยาและความคงอยู่ของฐานทรัพยากรอาหารทางธรรมชาติของประเทศ ทั้งในภาวะปกติหรือเกิดภัยพิบัติสาธารณภัย หรือการก่อการร้ายอันเกี่ยวเนื่องจากอาหาร (พระราชบัญญัติคณะกรรมการอาหารแห่งชาติ, 2551)

นอกจากนี้ได้มีปราชญ์ชาวบ้านในประเทศไทยหลายท่านได้ให้คำนิยามถึงความมั่นคงทางอาหารไว้ เช่น การศึกษาเรื่องความมั่นคงทางอาหารในพื้นที่ภาคอีสาน เห็นว่าความมั่นคงทางอาหารตามนิยามของชาวบ้านอีสาน คือ ทำ (การผลิต) ได้ หาได้ แลกได้และซื้อได้ และไม่มองความมั่นคงทางอาหารแค่ปริมาณอาหารเท่านั้น แต่ต้องมองที่ชุมชนในฐานะผู้ผลิต จากการศึกษาพบอีกว่าครอบครัวในที่ใดต้องมีที่นา 6 ไร่ ผลิตข้าวได้ประมาณปีละ 100 ถังจึงจะมีความมั่นคงทางอาหาร โดยต้องปลูกผัก เลี้ยงปลาเสริมด้วย ในระดับชุมชน ชุมชนที่มีสมาชิก 120 ครอบครัวต้องมีข้าวสำรองประมาณ 7 ตัน จึงจะมีข้าวกินเพียงพอถ้าเกิดภัยพิบัติ กรณีของแหล่งอาหารธรรมชาติจากการศึกษาพบว่า หนึ่งหมู่บ้านต้องมีป่าชุมชนพื้นที่ 50 ไร่และตำบลละ 100 ไร่จึงจะทำให้ชุมชนมีความมั่นคงด้านอาหาร ในขณะที่กลุ่มชาวประมงจากเครือข่ายปกป้องอ่าวท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช กล่าวถึงความมั่นคงของอาหารในเขตชายฝั่งทะเลว่า การทำประมงพื้นบ้าน คือ การสร้างความมั่นคงด้านอาหารของชุมชน ที่มีระบบนิเวศเหมาะสมต่อการผลิตอาหาร เมื่อโครงการอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ริมชายฝั่งทำลายแหล่งประมงเหล่านี้ก็ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชนและต่อผู้บริโภคที่ปลายสายด้วย ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าความมั่นคงทางอาหารของชาวบ้านในฐานะฐานการผลิตระดับชุมชนไม่ว่าจะเป็นข้าว หรือปลาจึงให้นิยามถึง สามารถผลิต หา จับ แลกเปลี่ยน และซื้อเพื่อการบริโภคได้ และการรักษาหรือนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ คือ ทางป้องกันให้ชุมชนมีความมั่นคงทางอาหารต่อไปในอนาคต(สุเมธ ปานจำลอง และคณะ, 2555)

อนึ่งตามแนวคิดของ Food and Agriculture Organization of the United Nations นั้น ความมั่นคงทางอาหารจะต้องมีองค์ประกอบสำคัญ 4 ประการ (ศจินทร์ ประชาสันต์, 2552) (ภาพที่ 1) ดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ประกอบของความมั่นคงทางอาหาร

ที่มา: David McKeown(2006)หน้า 3

1. การมีอาหารเพียงพอ (Food Availability) หมายถึง การมีอาหารในปริมาณที่เพียงพอและมีคุณภาพที่เหมาะสม ทั้งจากการผลิตภายในประเทศ และ/หรือการนำเข้า (รวมถึงความช่วยเหลือด้านอาหาร)

2. การเข้าถึงอาหาร (Food Accessibility) หมายถึง การเข้าถึงทรัพยากรที่เหมาะสม (สิทธิ) เพื่อการหาอาหารที่มีคุณค่าทางโภชนาการที่เหมาะสม

3. การใช้ประโยชน์จากอาหาร (Food Utilization) หมายถึง การใช้ประโยชน์จากอาหารในการบริโภค โดยมีปริมาณอาหารที่เพียงพอ มีน้ำสะอาดในการบริโภค-อุปโภค มีสุขอนามัยและการดูแลสุขภาพที่ดีทำให้ความเป็นอยู่ทางกายภาพได้รับการตอบสนองอย่างเพียงพอ เพื่อให้อยู่ในสภาวะที่ได้รับคุณค่าทางโภชนาการที่ดีและบรรลุนิยามความต้องการทางกายภาพ

4. การมีเสถียรภาพด้านอาหาร (Food Stability) หมายถึง ประชาชนหรือครัวเรือนหรือบุคคลต้องเข้าถึงอาหารอย่างเพียงพอตลอดเวลา ไม่มีความเสี่ยงในการเข้าถึงอาหารเมื่อเกิดความขาดแคลนขึ้นมาอย่างกะทันหัน (เช่น วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจและภูมิภาค) หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นวัฏจักร (เช่น ความไม่มั่นคงทางอาหารตามฤดูกาล) เสถียรภาพด้านอาหารเกี่ยวข้องกับมิติความมั่นคงอาหารทั้งในเรื่องของการมีและการเข้าถึงอาหาร (อภิชาติพงษ์ศรีหตุลชัย และคณะ, 2554)

2.1.2 สถานการณ์ความมั่นคงทางอาหารในประเทศไทย

จุดเริ่มต้นของแนวคิดความมั่นคงทางอาหารสามารถย้อนหลังกลับไปได้ตั้งแต่ช่วงระหว่าง พ.ศ. 2513-2522 ซึ่งขณะนั้นทั่วโลกกำลังประสบปัญหาการขาดแคลนธัญพืช ส่งผลให้เกิดวิกฤตด้านราคาอาหาร พร้อม ๆ กับภาวะวิกฤตราคาน้ำมัน การใช้คำนี้อย่างเป็นทางการครั้งแรกเกิดขึ้นในการประชุมอาหารโลกปี พ.ศ. 2517 โดยที่ประชุมมองความมั่นคงทางอาหารว่าเป็นปัญหาที่เกิดมาจากความ “ไม่พอเพียงทางด้านอุปทาน” ของประเทศหรือภูมิภาคหนึ่ง (Food and Agriculture Organization, 2006) อย่างไรก็ตาม แนวคิดความมั่นคงทางอาหารไม่ได้หยุดนิ่งอยู่เพียงแค่นั้น แต่ถูกพัฒนาให้มีมิติที่ซับซ้อนขึ้นตามพลวัตความเข้าใจของผู้คนในเรื่องบทบาทอาหาร พัฒนาการที่สำคัญได้แก่ การนำเสนอแนวคิดเรื่อง “การทรงสิทธิด้านอาหาร” (Food Entitlement) เมื่อพ.ศ. 2539 ของนักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบล อมาตยา เซน ซึ่งเสนอว่าประเทศที่มีประชากรขาดแคลนอาหารจำนวนมากล้วนเป็นประเทศผู้ส่งออกอาหารทั้งสิ้น ดังนั้น การขาดแคลนอาหารไม่ได้เกิดจากอาหารไม่เพียงพอหรือขาดหลักประกันทางกฎหมายเท่านั้น แต่เกิดจากการเข้าถึงสิทธิด้านอาหารในทางการเมือง ข้อเสนอของเซนมีอิทธิพลอย่างมากต่อการขยายแนวคิดความมั่นคงทางอาหารไม่ให้ผู้ติดอยู่กับความพอเพียงของอุปทานอาหารในระดับมหภาคเท่านั้นอีกต่อไป แต่ต้องพิจารณาถึงมิติ “การเข้าถึง” และ “เสถียรภาพ” ในระดับบุคคลและครัวเรือนด้วย (David McKeown, 2006) ด้วยเหตุที่แนวคิดความมั่นคงทางอาหารได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ทำให้มีผู้นิยามความมั่นคงทางอาหารไว้เป็นจำนวนมาก มีรายงานว่าจนถึงปี พ.ศ. 2542 มีนิยามมากถึง 200 ความหมาย และยังมีการพัฒนาดัชนีชี้วัดความมั่นคงทางอาหารไว้มากถึง 450 ดัชนี

ผู้นำอาเซียนได้เสนอสำหรับกรอบความมั่นคงด้านอาหารของอาเซียนในการประชุมสุดยอดอาเซียน ครั้งที่ 14 ในปีพ.ศ. 2552 ว่าความมั่นคงทางอาหารจะเกิดขึ้นเมื่อประชาชนทั้งหลายสามารถเข้าถึงอาหารอย่างปลอดภัย และเพียงพอกับความต้องการทั้งทางกายภาพทางเศรษฐกิจ และมีคุณค่าทางโภชนาการต่อความต้องการการบริโภค และความพึงพอใจเพื่อสามารถมีชีวิตอยู่อย่างคล่องแคล่วและมีสุขภาพที่ดีอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นมิติความมั่นคงทางอาหารไม่เพียงแต่จะมองแค่นิยามข้างต้นแต่ต้องมองในมิติที่มากกว่า เช่น ความเปราะบางของอาหาร ซึ่งให้ความหมายถึงโอกาสที่จะตกอยู่ในสถานการณ์ที่มีความไม่มั่นคงทางอาหาร อธิปไตยทางอาหารหรือปัจจัยอื่นที่ก่อให้เกิดความไม่มั่นคงทางอาหาร เป็นต้น ทั้งนี้การที่จะเกิดความมั่นคงทางอาหารได้นั้น จะต้องมีฐานทรัพยากรที่เป็นจุดเริ่มของระบบอาหารและการผลิตอาหารร่วมกับผู้ผลิตหรือเกษตรกรที่เป็นเจ้าของปัจจัยเหล่านั้นด้วย แต่ปัจจัยที่จะก่อให้เกิดความมั่นคงทางอาหารกลับอยู่ในภาวะที่วิกฤตจากการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตเชิงเศรษฐกิจ จากการเกษตรพอเพียงไปสู่

การเกษตร หรือผลิตเพื่อค้าที่พึ่งพิงปัจจัยการผลิตจากภายนอกมากกว่าในอดีต ไม่ว่าจะเป็เทคโนโลยี และเมล็ดพันธุ์ ซึ่งการพึ่งพาเหล่านี้ทำให้เกิดภาวะการณ้ถูกจำกัดสิทธิ์ในการกำหนดวิธีการผลิตและวิถีชีวิตของตน ซึ่งกลายเป็นความไม่มั่นคงทางอาหารและวิถีชีวิตในที่สุด

ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่มีมูลค่าการส่งออกอาหารและสินค้าเกษตรสูงเป็นลำดับที่ 8 ของโลก และส่งออกข้าว กุ้ง และไก่ เป็นลำดับ 1 ของโลก (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2555) ในด้านประชากร ประเทศไทยมีจำนวนประชากร 64,456,695 คน มีอัตราการเติบโตของประชากร (Population Growth) อยู่ที่ร้อยละ 0.77 (ปีพ.ศ. 2553) และมีการคาดการณ์ว่าอัตราการเติบโตของประชากรไทยมีแนวโน้มว่าจะลดลงเหลือเพียงร้อยละ 0.3 ในปี พ.ศ. 2564 ส่วนในด้านเศรษฐกิจของประเทศไทยในช่วงปี พ.ศ. 2549–พ.ศ. 2554 แม้ว่าภาพรวมทางเศรษฐกิจไม่ว่าจะเป็นผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) หรือรายได้ประชาชาติต่อหัว คำนวณโดยอำนาจซื้อของประชากร (GNI per Capita PPP) จะเพิ่มขึ้น แต่อัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจในปัจจุบันนั้น (Economic Growth) ชะลอตัวลงจากร้อยละ 3.8 ในปี พ.ศ. 2553 เหลือเพียงร้อยละ 2.6 ใน พ.ศ. 2554 (สิรินทิพย์รัตนศิลป์, 2555) ประเทศไทยมีพื้นที่ทางการเกษตร (Agricultural Land) ทั้งหมดประมาณ 208,448 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 40.62 ของพื้นที่ทั้งประเทศ และเป็นพื้นที่เพาะปลูก (Arable Land) จำนวน 152,000 ตารางกิโลเมตร ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 29 ของพื้นที่ทั้งประเทศ โดยสินค้าเกษตรที่เป็นสินค้าอาหารหลักของประเทศไทย ได้แก่ ข้าว ผัก และผลไม้ต่างๆ เนื้อหมูเนื้อไก่ สินค้าอาหารส่งออกของไทย ได้แก่ ข้าว มันสำปะหลัง เนื้อไก่ปรุงสุก สับปะรด และกุ้งแช่แข็ง สินค้าอาหารนำเข้า ได้แก่ ปลาแช่แข็ง ถั่วเหลือง โคเนื้อ นมและผลิตภัณฑ์ต่างๆ ข้าวถือว่าเป็นอาหารหลักที่สำคัญของไทย และเป็นสินค้าอาหารที่ไทยส่งออกมากที่สุดด้วยโดยประเทศไทยมีพื้นที่ปลูกข้าวทั้งหมด 110,955 ตารางกิโลเมตร ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 50 ของพื้นที่การเกษตรทั้งหมด โดยผลิตข้าวได้ 20.64 ล้านตัน ขณะที่ความต้องการบริโภคภายในประเทศ 11.76 ล้านตัน และมีการส่งออก 9 ล้านตัน ในปี พ.ศ. 2553 และในปี พ.ศ. 2555 มีปริมาณการส่งออกประมาณ 6.5 ล้านตัน ซึ่งมีปริมาณลดลง

ภาพที่ 2 แสดงปริมาณมูลค่าการส่งออกข้าวรวม ปีพ.ศ. 2546–2555

ที่มา: สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร(2555)

จากข้อมูลพื้นฐานเบื้องต้น จะเห็นว่าประเทศไทยมีความสามารถในการพึ่งพาตนเองทางด้านอาหาร (Food Self-sufficiency) และจะเห็นว่าความน่าจะมีเพียงพอทางด้านอาหาร (Food Availability) โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าวซึ่งเป็นอาหารหลักของไทย เนื่องจากมีภูมิประเทศที่อุดมสมบูรณ์เป็นแหล่งเพาะปลูกที่สำคัญ และสามารถผลิตอาหารและส่งออกอาหารได้ในหลายๆ ประเภท โดยเฉพาะข้าวที่ไทยสามารถผลิตได้อย่างเพียงพอต่อการบริโภคภายในประเทศถึงร้อยละ 75 และเป็นผู้ส่งออกข้าวรายใหญ่ของโลกอย่างไรก็ตาม การที่จะสรุปว่าประเทศไทยมีความมั่นคงทางด้านอาหาร (Food Security) อาจจะเป็นการสรุปที่เร็วเกินไป เนื่องจากข้อมูลของ Food and Agriculture Organization ยังพบว่า ประชาชนคนไทยส่วนหนึ่งยังจัดอยู่ในกลุ่มผู้อดอยาก (Hunger) หรืออยู่ในภาวะทุพโภชนาการ (Undernourished People) นอกจากนี้ยังมีปัจจัยอื่นที่อาจส่งผลกระทบต่อการผลิตพืชอาหาร เช่น ฐานทรัพยากรธรรมชาติ มีแนวโน้มเสื่อมโทรมอย่างรุนแรงจนส่งผลกระทบต่อการผลิตภาคเกษตรและความมั่นคงทางอาหาร ระบบการผลิตภาคเกษตรยังต้องพึ่งปัจจัยการผลิตจากต่างประเทศ ทำให้มีต้นทุนการผลิตสูง ขณะที่พื้นที่การเกษตรมีจำกัดและถูกใช้ไปเพื่อกิจการอื่น รวมทั้งกรณีการรุกคืบเข้าครอบครองที่ดินในการทำเกษตรกรรมของชาวต่างชาติที่ขอกฎหมายของไทยไม่ได้ให้สิทธิในการครอบครองไว้ แต่ได้อาศัยช่องว่างของกฎหมายโดยการสมรสกับคนไทย ส่งผลให้คนไทยสูญเสียสิทธิการครอบครองและการใช้ประโยชน์ที่ดิน และแรงงานภาคเกษตรมีแนวโน้มลดลง ส่วนการเชื่อมโยงผลผลิตการเกษตร กับภาคอุตสาหกรรมเกษตรเพื่อเพิ่มมูลค่ายังคงอยู่ในวงจำกัดและล่าช้า เนื่องจากการพัฒนาเป็นแบบแยกส่วน ขาดการรวมกลุ่มอย่างเป็นระบบ อีกทั้งยังมีปัจจัยภายนอกที่กระทบต่อ

ความมั่นคงอาหารเช่นกัน ซึ่งเป็นปัจจัยที่ทำให้ประเทศไทยมีแนวโน้มว่า อาจมีความเสี่ยงในการเข้าถึงอาหารในอนาคตได้

อย่างไรก็ตามการที่จะสรุปว่าประเทศไทยมีความมั่นคงทางอาหาร อาจจะเป็นการสรุปที่เร็วเกินไปเนื่องจากข้อมูลของ Food and Agriculture Organization (2006)ยังพบว่า ยังพบว่าคนไทยส่วนหนึ่งถูกจัดอยู่ในกลุ่มผู้อดอยาก เพราะเกิดจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศโลก เป็นปัจจัยหลักที่ส่งผลกระทบต่อการเพาะปลูก การเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตร รวมทั้งการผลิตอาหารของประเทศไทย ประกอบกับการเพิ่มขึ้นของประชากรโลก ทำให้ความต้องการอาหารมากขึ้นด้วย แต่ประชากรของประเทศไทยเพิ่มขึ้นไม่มากนัก ดังนั้น จึงเป็นโอกาสที่ดีสำหรับประเทศไทย จะมีรายได้จากการส่งออกอาหารไปเลี้ยงประชากรโลกเพียงแต่การส่งออกต้องทำอย่างระมัดระวัง เพื่อไม่ให้เกิดการขาดแคลนอาหารในประเทศซึ่งอาจเป็นผลให้ประเทศไทยขาดความมั่นคงทางอาหารในอนาคตได้นอกจากนี้ ความวิตกกังวลเกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหารทำให้ประเทศที่พัฒนาแล้วหรือมีฐานะทางเศรษฐกิจดี เช่น ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ จีนและกลุ่มประเทศอาหรับ ได้แสวงหาที่ดิน ทั้งโดยการเช่าระยะยาวหรือการซื้อเพื่อเพาะปลูกพืชอาหารในต่างประเทศ อาทิ ประเทศในทวีปแอฟริกา รวมทั้งประเทศไทย เพราะมีสภาพภูมิอากาศที่เหมาะสมกับการเกษตรและเกษตรกรไทยมีประสบการณ์ในด้านการผลิตนอกจากนี้ ยังมีปัจจัยอื่นที่อาจส่งผลกระทบต่อการผลิตพืชอาหาร เช่น ฐานทรัพยากรธรรมชาติมีแนวโน้มเสื่อมโทรมรุนแรงส่งผลกระทบต่อผลิตภาคเกษตรและความมั่นคงทางอาหาร ระบบการผลิตภาคเกษตรยังต้องพึ่งปัจจัยการผลิตจากต่างประเทศ ทำให้มีต้นทุนการผลิตสูง ขณะที่พื้นที่การเกษตรมีจำกัดและถูกใช้ไปเพื่อกิจการอื่นรวมทั้งมีปัญหาชาวต่างชาติอาศัยช่องว่างของกฎหมายเข้ามาครอบครองที่ดินเกษตรกรรม ส่งผลให้คนไทยสูญเสียสิทธิการครอบครองและการใช้ประโยชน์ที่ดิน และแรงงานภาคเกษตรมีแนวโน้มลดลง ส่วนการเชื่อมโยงผลผลิตเกษตร กับภาคอุตสาหกรรมเกษตรเพื่อเพิ่มมูลค่ายังอยู่ในวงจำกัดและล่าช้าเนื่องจากการพัฒนาเป็นแบบแยกส่วน ขาดการรวมกลุ่มอย่างเป็นระบบ อีกทั้งยังมีปัจจัยภายนอกที่กระทบต่อความมั่นคงทางอาหารเช่นกัน เช่น การเปิดเสรีการค้าและการลงทุนตามข้อตกลงการค้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน ซึ่งเป็นปัจจัยที่ทำให้ประเทศไทยมีแนวโน้มว่าอาจมีความเสี่ยงในการเข้าถึงอาหารในอนาคตได้

ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความมั่นคงทางอาหารของประเทศ (ศจินทร์ ประชาสันต์, 2552) ได้แก่

1. สถานการณ์ด้านฐานทรัพยากร
2. สถานการณ์ด้านปัจจัยการผลิต
3. สถานการณ์ด้านแรงงานภาคเกษตร
4. การวางแผนการผลิตและตลาด
5. การเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศโลกและผลกระทบต่อการผลิตอาหาร
6. ผลกระทบจากการเปิดเสรีการค้าและความตกลงระหว่างประเทศ
7. นโยบายเกี่ยวกับความมั่นคงด้านอาหารของประเทศ และการเข้าถึง

อาหารของประชากร

ดังนั้น ประเทศไทยจะสามารถผลิตอาหารได้อย่างเพียงพอ จึงควรส่งเสริมให้มีการใช้นโยบาย การคุ้มครองที่ดิน พร้อมกับส่งเสริมการวิจัยและพัฒนาทางด้านการเกษตร โดยเฉพาะเรื่องพันธุ์ ในการเพิ่มผลผลิตการผลิต เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับประเทศไทยในระยะยาว ประกอบกับต้องมีการวางแผนการใช้ที่ดินและการบริหารจัดการระบบชลประทานอย่างเหมาะสม

ข้อเสนอแนะการส่งเสริมเกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหารที่ควรให้ความสนใจและให้ความสำคัญ มีดังนี้

1. ให้ความสำคัญกับความมั่นคงทางอาหารเป็นอันดับแรก เนื่องจากอาหารเป็นสิ่งสำคัญต่อการดำรงชีวิต
2. คุ้มครองที่ดินเพื่อการเกษตร ทั้งนี้เพื่อให้มีที่ดินเพียงพอที่จะทำการเกษตรโดยเฉพาะการปลูกพืชอาหารได้อย่างยั่งยืน ดังนั้น จึงควรออกกฎหมายหรือมีมาตรการคุ้มครองที่ดินเพื่อการเกษตร เพื่อไม่ให้ถูกนำไปใช้ประโยชน์อย่างอื่นนอกการเกษตร และไม่อนุญาตให้บุคคลต่างด้าวทั้งส่วนตัวและนิติบุคคล เข้าครอบครองที่ดิน ทั้งทางตรงและทางอ้อม
3. กำหนดเขตเกษตรเศรษฐกิจเพื่อส่งเสริมการผลิตสินค้าอาหารและสินค้าเศรษฐกิจอื่นๆ โดยเป็นมาตรการสมัครใจ
4. จัดทะเบียนเกษตรกร เพื่อความสะดวกและรวดเร็วในการปรับปรุงข้อมูลและการนำไปใช้ประโยชน์ซึ่งปัจจุบันกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ก็ได้มีการดำเนินการอยู่แล้ว แต่ยังไม่ได้เชื่อมโยงนำไปใช้

5. ดำเนินงานตามยุทธศาสตร์สินค้าเกษตรหลัก ต้องดำเนินการอย่างจริงจัง โดยเฉพาะในประเด็นการเพิ่มผลผลิตต่อไร่ เพราะการขยายพื้นที่ปลูกในภาพรวมทำไม่ได้แล้ว
6. เร่งรัดการวิจัยและพัฒนาพันธุ์และเทคโนโลยี เพื่อเพิ่มผลผลิตต่อไร่ การต้านทานต่อโรคแมลงศัตรูพืช และสามารถปรับตัวได้กับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศโลก ทั้งนี้ภาครัฐจะต้องจัดสรรงบประมาณให้เพียงพอ และต่อเนื่อง เพราะงานวิจัยต้องใช้เวลาและงบประมาณ
7. ขยายเขตชลประทานให้มากขึ้น โดยเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
8. พัฒนาระบบสารสนเทศ เพื่อให้มีข้อมูลครบถ้วนเพียงพอที่จะติดตามและเฝ้าระวังความไม่มั่นคงทางอาหารที่จะเกิดขึ้นได้อย่างถูกต้องและรวดเร็ว
9. ให้มีระบบประกันความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติ เพื่อเป็นหลักประกันในการประกอบอาชีพของเกษตรกรและลดภาระด้านงบประมาณของภาครัฐที่ต้องจ่ายเงินชดเชยความเสียหาย
10. ให้มีระบบประกันความเสี่ยงจากความผันผวนของราคาการผลิต เพื่อลดความเสี่ยงที่เกิดจากความผันผวนของราคาที่เกษตรกรจะขายได้
11. ดูแลราคาสินค้าอาหารอย่างใกล้ชิด รัฐบาลต้องเข้าไปดูแลราคาสินค้าอาหารอย่างใกล้ชิดไม่ให้แพงเกินความเป็นจริง และเกิดการกักตุนสินค้า
12. เพิ่มโอกาสในการเข้าถึงอาหาร แม้ว่าประเทศไทยจะมีอาหารโดยรวมเพียงพอแต่ก็ยังมีประชาชนอีกจำนวนมากยังขาดแคลนอาหารที่จะบริโภคอย่างเพียงพอ หรือไม่สามารถที่จะเข้าถึงอาหารได้เนื่องจากฐานะทางเศรษฐกิจ หรือไม่มีที่ดินทำกินเพียงพอ
13. ให้มีระบบสำรองข้าวในประเทศ เพื่อความไม่ประมาทจึงควรให้มีระบบการสำรองข้าวในประเทศด้วย โดยมีการเก็บข้าวเข้าสต็อกจำนวนหนึ่งที่เพียงพอ
14. ร่วมมือกับต่างประเทศในการสำรองข้าวกรณีฉุกเฉิน นอกจากมีการสำรองข้าวในประเทศแล้ว รัฐบาลควรร่วมมือกันระหว่างประเทศเพื่อให้มีระบบสำรองข้าวระดับภูมิภาคหรือระดับโลก
15. การไปลงทุนในต่างประเทศ ภาครัฐควรส่งเสริมให้นักธุรกิจไทยไปลงทุนในประเทศเพื่อนบ้านเพื่อผลิตสินค้าเกษตรที่สามารถนำมาผลิตเป็นพลังงานได้ ซึ่งจะสอดคล้องกับการเกิดประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนที่จะเปิดเสรีทางการค้าและการลงทุนเต็มรูปแบบในปี พ.ศ.2558 นี้ ซึ่งขณะนี้ก็มีภาคเอกชนของไทยได้ไปลงทุนปลูกพืชอาหารและพลังงาน ในต่างประเทศบ้างแล้ว เช่น การปลูกอ้อยและข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในประเทศลาว เป็นต้น

ประเทศไทยมีภูมิประเทศที่อุดมสมบูรณ์เป็นแหล่งเพาะปลูกที่สำคัญและสามารถผลิตอาหารและส่งออกอาหารได้ในหลาย ๆ ประเภทโดยเฉพาะข้าวที่ไทยสามารถผลิตได้อย่างเพียงพอต่อการบริโภคภายในประเทศถึงร้อยละ 75 และเป็นผู้ส่งออกข้าวรายใหญ่ของโลกอย่างไรก็ตามการที่จะสรุปว่าประเทศไทยมีความมั่นคงทางด้านอาหาร (Food Security) อาจจะเป็นการสรุปที่เร็วเกินไปเนื่องจากข้อมูลของ Food and Agriculture Organization of the United Nations ยังพบว่าประชาชนคนไทยส่วนหนึ่งยังจัดอยู่ในกลุ่มผู้อดอยาก (Hunger) หรืออยู่ในภาวะทุพโภชนาการ (Undernourished People) นอกจากนี้ยังมีปัจจัยอื่นที่อาจส่งผลกระทบต่อการผลิตพืชอาหารเช่นฐานทรัพยากรธรรมชาติมีแนวโน้มเสื่อมโทรมรุนแรงส่งผลกระทบต่อการผลิตภาคเกษตรและความมั่นคงทางอาหารระบบการผลิตภาคเกษตรยังต้องพึ่งปัจจัยการผลิตจากต่างประเทศทำให้มีต้นทุนการผลิตสูงขณะที่พื้นที่การเกษตรมีจำกัดและถูกใช้ไปเพื่อกิจกรรมอื่นรวมทั้งมีปัญหาชาวต่างชาติอาศัยช่องว่างของกฎหมายเข้ามาครอบครองที่ดินเกษตรกรรมส่งผลให้คนไทยสูญเสียสิทธิการครอบครองและการใช้ประโยชน์ที่ดินและแรงงานภาคเกษตรมีแนวโน้มลดลงส่วนการเชื่อมโยงผลผลิตเกษตรกับภาคอุตสาหกรรมเกษตรเพื่อเพิ่มมูลค่ายังอยู่ในวงจำกัดและล่าช้าเนื่องจากการพัฒนาเป็นแบบแยกส่วนขาดการรวมกลุ่มอย่างเป็นระบบอีกทั้งยังมีปัจจัยภายนอกที่กระทบต่อความมั่นคงทางอาหารเช่นกันเช่นการเปิดเสรีการค้าและการลงทุนตามข้อตกลงการค้าเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community : AEC) ซึ่งเป็นปัจจัยที่ทำให้ประเทศไทยมีแนวโน้มว่าอาจมีความเสี่ยงในการเข้าถึงอาหารในอนาคตได้ (นนทกานต์ จันทร์อ่อน, 2557)

ประเทศไทยได้ดำเนินการตามมติที่ประชุม เพื่อให้บรรลุเป้าหมายข้างต้นดังที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ลงนามในคำสั่ง ที่ 2/2552 ลงวันที่ 22 ตุลาคม 2552 แต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำแผนฯ โดยมีปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เป็นประธาน และมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการร่างกรอบยุทธศาสตร์ กลยุทธ์ เกี่ยวกับความมั่นคงด้านอาหารของประเทศและพิจารณาจัดทำ แผน/โครงการเพื่อให้สามารถรองรับและสนับสนุนกรอบยุทธศาสตร์เสนอต่อคณะกรรมการนโยบายฯ เพื่อติดตาม เร่งรัด การดำเนินงานตามแผนที่ได้กำหนด โดยฝ่ายเลขานุการฯ ได้ยกร่างยุทธศาสตร์ความมั่นคงทางอาหารกระทรวงเกษตร และสหกรณ์ และจัดประชุมคณะกรรมการฯ เพื่อร่วมกันพิจารณาและปรับแก้ไขยุทธศาสตร์ฯ โดยได้ดำเนินการต่อเนื่องระหว่างปี พ.ศ.2553-2554 และนำเสนอร่างยุทธศาสตร์ฉบับสมบูรณ์ต่อที่ประชุมคณะกรรมการนโยบายและแผนฯ ครั้งที่ 1/55 เมื่อวันที่ 23 มีนาคม 2555 มีมติเห็นชอบร่างกรอบยุทธศาสตร์ฯ และให้จัดทำแผนงาน/โครงการ ต่อมาคณะกรรมการฯ มีการประชุมครั้งที่ 1/55 เมื่อวันที่ 10 กันยายน 2555 ซึ่งที่ประชุมเห็นชอบแผนงาน/โครงการตามกรอบยุทธศาสตร์ความมั่นคงทางอาหารกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (พ.ศ. 2556-2559)

แผนยุทธศาสตร์การจัดการด้านอาหารของประเทศไทยได้จัดทำขึ้นภายใต้ คณะกรรมการอาหารแห่งชาติ ตามพระราชบัญญัติคณะกรรมการอาหารแห่งชาติ พ.ศ.2551 จึงได้ จัดทำกรอบยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคงอาหาร เพื่อให้ประเทศไทยมีความมั่นคงด้านอาหารอย่าง ยั่งยืน ภายใต้พระราชบัญญัติคณะกรรมการอาหารแห่งชาติ พ.ศ.2551 มียุทธศาสตร์ครอบคลุม 4 ด้าน คือ (1) ความมั่นคงทางอาหาร (2) คุณภาพและความปลอดภัยอาหาร (3) อาหารศึกษา และ (4) การบริหารจัดการ ซึ่งครอบคลุมตลอดห่วงโซ่ และเชื่อมโยงทั้งในระดับนานาชาติ ประเทศ ชุมชน และครัวเรือน เพื่อให้ประเทศไทยผลิตอาหารที่มีคุณภาพและปลอดภัยมีความมั่นคงด้านอาหาร อย่างยั่งยืน เพื่อชาวไทยและชาวโลก ซึ่งความมั่นคงอาหารจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อประชาชนทุกคนและ ทุกวัยสามารถเข้าถึงอาหาร ไม่ว่าจะโดยการเสาะหาจากธรรมชาติ การเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ การซื้อหา หรือการได้รับโดยทางสังคมและวัฒนธรรม โดยอาหารจะต้องมีคุณภาพและความปลอดภัยรวมถึง ระบบการผลิตที่เกื้อหนุน การรักษาความสมดุลของระบบนิเวศวิทยา และความคงอยู่ของฐาน ทรัพยากรอาหารทางธรรมชาติ แต่จากปัญหาความเสื่อมโทรมของแหล่งผลิตอาหาร การใช้ประโยชน์ จากการถือครองที่ดิน ปัญหาอุทกภัยและภัยแล้ง สถานการณ์ด้านแรงงานภาคเกษตรลดลง ตลอดจน ปัญหาด้านอาหารและโภชนาการ การขาดสารอาหาร ภาวะโภชนาการเกิน ปัญหาเหล่านี้ล้วนส่งผล ต่อความมั่นคงด้านอาหาร

สำหรับความมั่นคงทางอาหารของประเทศไทยสำนักสถิติแห่งชาติ (พ.ศ.2555) ระบุว่าครัวเรือนที่ขาดอาหารร้อยละ 87 เป็นครัวเรือนเกษตรกรและร้อยละ 54 เป็น ครัวเรือนที่ปลูกข้าว สิ่งที่น่าวิตกกังวลคือ ผลิตภาพของประเทศกำลังลดลง เพราะงบด้านการ ศึกษาวิจัยของประเทศไทยต่ำมากเพื่อเทียบกับผลผลิตมวลรวมประชาชาติ (GDP) กล่าวคือ ไทยเพียง ร้อยละ 0.2 ในขณะที่มาเลเซีย ร้อยละ 0.7 สิงคโปร์ร้อยละ 2.5 และเกาหลีใต้สูงถึงร้อยละ 3.5 ของ GDPผลผลิตข้าวต่อไร่ของประเทศไทยใน พ.ศ. 2552 ต่ำกว่าเวียดนาม ในขณะที่ผลการศึกษเกี่ยวกับ ความมั่นคงของอาหารในชุมชนทั่วประเทศ พบว่า มีการพึ่งพิงอาหารจากตลาดมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยเฉพาะชุมชนที่อยู่ใกล้เมือง ในขณะที่ชุมชนที่อยู่ใกล้แหล่งอาหารธรรมชาติ พึ่งพิงตนเองและ ธรรมชาติมากกว่า เช่น ชุมชนที่ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา ผลิตอาหาร เองร้อยละ 27 หาเก็บจากธรรมชาติร้อยละ 8 และซื้อสูงถึงร้อยละ 63 บ้านโนนยาง อำเภอภูคชชุม จังหวัดยโสธรซื้อเพียงร้อยละ 37 ผลิตเองร้อยละ 47 จากธรรมชาติร้อยละ 13 ในขณะที่บ้านแม่สุริน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน สามารถพึ่งตนเองได้(สุเมธ ปานจำลอง และคณะ, 2555)

2.2 ข้าวกับสังคมไทย ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงความเป็นมาของข้าวที่มีประวัติและความสำคัญในประเทศไทยตั้งแต่ในอดีตมาจนถึงปัจจุบัน รวมทั้งมีความเกี่ยวข้องของข้าวกับระบบเศรษฐกิจของไทย

2.2.1 ความเป็นมาของ“ข้าว”

“ข้าว” เป็นอาหารหลักของคนทั่วโลกโลก จัดเป็นพืชสายพันธุ์เดียวกับหญ้าซึ่งนับได้ว่า เป็นหญ้าที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในโลกและมีความหลากหลายทางชีวภาพสามารถปลูกขึ้นได้ง่ายมีความทนทานต่อทุก สภาพภูมิ ประเทศในโลกไม่ว่าจะเป็นถิ่นแห้งแล้งแบบทะเลทราย พื้นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง หรือแม้กระทั่ง บนเทือก เขาที่หนาวเย็น ข้าวก็ยังสามารถงอกงามขึ้นมาได้อย่างทรหดอดทน ข้าวชนิดแรกที่มนุษย์รู้จักนำมากินคือ ข้าวป่า จากหลักฐานที่พบทำให้สันนิษฐานได้ว่าเมื่อประมาณ 16,000-13,000 ปีที่แล้ว ยุคน้ำแข็งใกล้สิ้นสุดลง สัตว์ใหญ่หลายชนิดเริ่มสูญพันธุ์ไป มนุษย์จึงต้องลดบทบาทการล่าสัตว์แล้วหันมาสะสมข้าวป่า และพืชเพื่อเป็นอาหาร Richard S. Macheishนักโบราณคดีชาวอเมริกัน ผู้ซึ่งทำการศึกษาศถานที่ทางประวัติศาสตร์ของจีนแผ่นดินใหญ่ในปี พ.ศ.2536 มีหลักฐานที่ยืนยันได้ว่า ประเทศจีนคือ แหล่งกำเนิด ของการปลูกข้าว เพราะได้พบร่องรอยของข้าวป่าที่มีอายุถึง 16,000 ปี และข้าวที่ปลูกอายุกว่า 9,000 ปี โดยพิจารณาจากการขุดพบหลักฐานข้าวใหม่ที่ติดอยู่กับเศษภาชนะรวมทั้งเศษต้นข้าวสมัยโบราณ ที่ขุดได้จากถ้ำ 2 แห่งในหุบเขาเมืองหนานซาง เมืองหลวงของมณฑลเจียงสีอยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ของจีน จุดเริ่มต้นของการเพาะปลูกข้าวของมนุษย์ จากวัฒนธรรมลุ่มชานของประเทศจีน และวัฒนธรรมฮัวบีเนียนของประเทศเวียดนามบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำตอนเหนือของอินเดีย ตอนล่าง ด้านตะวันออกของเชิงเขาหิมาลัย ซึ่งการเพาะปลูกใช้วิธีการปลูกคล้ายกับการทำไร่เลื่อนลอย หลังจากนั้นวิวัฒนาการปลูกข้าวจากการทำไร่เลื่อนลอย มาเป็นการทำนาหว่านประมาณ 9,000 ปีก่อน และพัฒนาสู่การทำนาแบบปักดำ ซึ่งพบหลักฐานในวัฒนธรรมบ้านเชียงของไทย เมื่อราว 5,000 ปีที่ผ่านมา หลักฐานการค้นข้าวที่ค้นพบ ข้าวป่าในช่วงแรกจะมีก้านและใบเดี่ยวแต่ที่ปลูกใหม่มีถึง 5 ก้านเป็นการแสดงให้เห็นว่า ในช่วงเวลาดังกล่าว มนุษย์เริ่มเข้าใจว่าหากปลูกข้าวลงดินเองจะเพิ่มขึ้นถึง 5 เท่า แสดงให้เห็นถึงความเป็นมนุษย์ในการพัฒนาการเกษตรเพื่อดำรงชีวิต สายพันธุ์ของพืชตระกูลข้าวที่มีอยู่บนโลกนี้มีมากถึง 120,000 สายพันธุ์ แต่พันธุ์ที่รู้จักและนำมาปลูกสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ชนิดคือ *OryzaSavita* ที่นิยมเพาะปลูกในทวีปเอเชีย และ *OryzaGlaberrina* ที่นิยมเพาะปลูก ในทวีปแอฟริกา

แต่ข้าวที่ปลูกและซื้อขายกันในตลาดโลกเกือบทั้งหมดจะเป็นข้าวจากทวีปเอเชีย แบ่งเป็น 3 กลุ่มตามลักษณะและพื้นที่ปลูกได้ดังนี้ (1) ข้าวอินดิกา Indica หรือข้าวเจ้า

เป็นข้าวที่มีลักษณะเมล็ดเรียวยาวรี ลำต้นสูง ตั้งชื่อมาจาก แหล่งที่ ค้นพบครั้งแรกในประเทศอินเดีย เป็นข้าวที่นิยมเพาะปลูกในทวีปเอเชียเขตร้อน ตั้งแต่ ประเทศจีน ประเทศเวียดนาม ประเทศฟิลิปปินส์ ประเทศไทย ประเทศอินโดนีเซีย ไปจนถึงประเทศอินเดียและประเทศศรีลังกา และแพร่กระจายไปทั้งเขตอุษาคเนย์ตั้งแต่หลัง พ.ศ.1000 ทั้งเขตลุ่มน้ำอิรวดี และต่อมาแพร่ ขยายเพาะปลูกในทวีปอเมริกา เฉพาะในเมืองไทย ข้าวอินดิคานิยมเพาะปลูก ในบริเวณที่ราบลุ่ม ตอนใต้ของแม่น้ำเจ้าพระยา เพิ่มจำนวนอย่างรวดเร็ว แทนข้าวเหนียวที่เคยปลูก ซึ่งคนไทยสมัยนั้น เรียกข้าวอินดิคาที่มาจากต่างประเทศ ว่า “ข้าวของเจ้า” แล้วเรียกกันสั้นลงเหลือเพียง “ข้าวเจ้า” มาถึงทุกวันนี้ (2) ข้าวจาปอนิกา Japonica เป็นข้าวเหนียวเมล็ดป้อม กลมรี มีแหล่งกำเนิดมาจากทาง ภาคเหนือ แล้วผ่าน มาทางลุ่มแม่น้ำโขง ในสมัยก่อนพุทธศตวรรษที่ 20 หลังจากนั้นลดจำนวนลงไป แพร่หลาย ในเขตอบอุ่นที่ ประเทศญี่ปุ่น ประเทศเกาหลี ประเทศรัสเซีย ประเทศยุโรป และประเทศ อเมริกาและ (3) ข้าวจาวานิกา Javanica เป็นข้าวลักษณะเมล็ดป้อมใหญ่สันนิษฐานว่า เป็นข้าวพันธุ์ ผสมระหว่างข้าวอินดิคาและจาปอนิกา นิยมเพาะปลูกใน ประเทศอินโดนีเซีย ประเทศฟิลิปปินส์ ประเทศไต้หวัน หมู่เกาะริวกิว และประเทศญี่ปุ่น แต่ไม่ค่อยได้รับความนิยมมากนัก เพราะให้ผลผลิตต่ำ ประเทศต่างๆ ในโลกต่างก็มีการพัฒนาสายพันธุ์ข้าวใหม่ เพิ่มพื้นที่ การเพาะปลูกข้าวและวิธีการปลูกข้าวให้ได้ปริมาณผลผลิตเพิ่มขึ้น ในขณะที่ตำนานเกี่ยวกับข้าว ของแต่ละชาติต่างก็มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน (สำนักงานพัฒนาการวิจัยการเกษตร,2556)

ข้าวของไทยเป็นพืชอาหารประจำชาติที่มีตำนานประวัติศาสตร์มายาวนาน ปรากฏเป็นร่องรอยพร้อมกับอารยธรรมไทยมาไม่น้อยกว่า 5,500 ปี ซึ่งมีหลักฐานจากเมล็ดข้าว ที่เป็นส่วนผสมของดินใช้เครื่องปั้นดินเผาที่บ้าน เชียง อำเภอนอนนททา ตำบลบ้านโคก อำเภอกุเวียง อันสันนิษฐานได้ว่าเป็น เมล็ดข้าวที่เก่าแก่ที่สุดของไทยรวมทั้งยังพบหลักฐานเมล็ดข้าวที่ขุดพบที่ ถ้ำปุงฮุง จังหวัดแม่ฮ่องสอนโดยเมล็ดข้าวที่พบนี้มีลักษณะของข้าวเหนียวเมล็ด ใหญ่ที่เจริญงอกงาม ในที่สูงนอกจากนี้ยังมีการค้นพบเมล็ดข้าว ถ้ำถ่านในดินและรอยเมล็ดข้าวบนเครื่องปั้นดินเผา ที่โคกพนมดี อำเภอนันทนิคม จังหวัดชลบุรี แสดงให้เห็นถึงชุมชนปลูกข้าวสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ในแถบชายฝั่งทะเล รวมทั้งยังหลักฐานคล้ายดอกข้าวป่าที่ถ้ำเขาทะลุ จังหวัดกาญจนบุรี อายุประมาณ 2,800 ปี ซึ่งอยู่ในช่วงรอยต่อของยุคหินใหม่ตอนปลายกับยุคโลหะตอนต้นภาพเขียนบนผนังถ้ำ หรือผนังหินอายุประมาณ 6,000 ปี ที่ผาหมอนน้อย บ้านตากุ่ม ตำบลห้วยไผ่ อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี มีลักษณะคล้ายบันทึกการปลูกธัญพืชอย่างหนึ่งที่มีลักษณะเหมือนข้าว ภาพควาย แปลงพืชคล้ายข้าว แสดงให้เห็นว่า มนุษย์ได้รู้จักการเพาะปลูกข้าวเป็นอย่างดีแล้วนักวิทยาศาสตร์ ชาวญี่ปุ่น จำนวน 3 คน คือ Tayada Natabe, Tomoya Akihamada และ Osamu Kinoshita แห่งมหาวิทยาลัย Tottri และ กระทรวงเกษตรและกรมป่าไม้ ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องข้าวไทย ดูเมล็ดจากแผ่นอิฐโบราณจากโบราณสถาน 108 แห่งใน 39 จังหวัดทั่วทุกภาคของประเทศไทย

(สำนักงานพัฒนาการวิจัยการเกษตร, 2556) ทำให้สันนิษฐานได้ว่า การปลูกข้าวในไทยมีมานาน นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 6 โดยข้าวที่ปลูกเป็นข้าวเหนียวนาสวนเมล็ดป้อม และข้าวเหนียวไร่เมล็ดใหญ่ ต่อมาการปลูกข้าวเหนียวไร่น้อยลง แล้วเริ่มมีการปลูกข้าวนาสวนเมล็ดเรียวยเพิ่มขึ้น

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-20 มีข้าวชนิดต่างๆ จำนวน 3 ชนิด คือ ข้าวเมล็ดใหญ่ ได้แก่ ข้าวเหนียวที่ออกงามในที่สูง ข้าวเมล็ดป้อม ได้แก่ ข้าวเหนียวที่ออกงามในที่ลุ่ม (ทั้งสองชนิดมีการเพาะปลูกก่อนสมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 11-16) และเมล็ดข้าวเรียวย ได้แก่ ข้าวเจ้า พบในสมัยศรีวิชัย (พุทธศตวรรษที่ 13-18) ซึ่งข้าวแต่ละชนิดพบมากหรือน้อยแตกต่างกันไปตามระยะเวลา ประมาณ พ.ศ. 540-570 ไทยได้รับอิทธิพลด้านกิจกรรมและการค้าจากจีน ซึ่งคาดว่า มาตามลำน้ำโขงสู่ดินแดนอีสานตอนล่าง ที่นิยมปลูกข้าวเหนียวเมล็ดป้อม และเมล็ดใหญ่กัน อย่างแพร่หลาย เช่นเดียวกับภาคกลางในยุคทวารวดี ใน ช่วงเวลานั้นเริ่มมีการเพาะปลูกข้าวเจ้า เมล็ดยาวเรียวยขึ้นแล้ว สันนิษฐานว่านำมาจากอาณาจักรขอม ซึ่งในยุคนั้นถือว่าเป็นชนชั้นปกครอง การหุงต้มข้าวเมล็ดยาวนี้แตกต่างจากข้าวของชาวพื้นเมือง จึงเชื่อว่าเป็นสาเหตุให้ข้าวชนิดนี้ถูก เรียกว่า “ข้าวเจ้า” และเรียกข้าวเหนียวว่า “ข้าวไพร่” บ้างก็เรียกว่า “ข้าวบ่าว” หรือ “ข้าวหนึ่ง” ซึ่งข้าวในสมัยนั้นเรียกกันเป็นสิ่งบ่งบอกชนชั้นได้อีกด้วย (สำนักงานพัฒนาการวิจัยการเกษตร, 2556)

ในสมัยกรุงสุโขทัย (พ.ศ.1740-2040) ข้าวที่ปลูกในสมัยนี้ยังเป็น ข้าวเหนียวเมล็ดป้อมและเมล็ดยาวเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็เริ่มปลูกข้าวเจ้าเมล็ดยาวเรียวยเพิ่มมากขึ้น ตามลำดับ ในยุคนี้พระมหากษัตริย์ทรงทำนุบำรุงการกสิกรรม ได้ผลผลิตอุดมสมบูรณ์ ดังปรากฏใน ศิลาลาจารีกว่า “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” มีการหักล้างทางพงและถือครองเป็นที่ทำกิน และที่ดินนั้นมีการสืบทอดเป็นมรดกตกทอดแก่ลูกหลาน การสร้างหลักปักฐานเพื่อประกอบอาชีพกสิกรรมเช่นนี้ ก่อให้เกิดระบบการปกครอง เศรษฐกิจและสังคมขึ้น ดังนั้นระบบศักดินาซึ่งเป็นการแบ่งระดับชนชั้น ตามจำนวนของพื้นที่นาจึงน่าจะเริ่มในยุคนี้ (สำนักงานพัฒนาการวิจัยการเกษตร, 2556)

ต่อมาเข้าสู่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น บ้านเมืองมีความมั่งคั่งเป็นอยู่ข้าวอยู่น้ำ ที่สำคัญ อีกทั้งหัวเมืองในอาณาจักรจำนวนมาก เริ่มระบบการปกครองแบบจตุสดมภ์มี “กรมนา” ดูแลและส่งเสริมและสนับสนุนการทำนาอย่างจริงจัง เพราะข้าวเป็นอาหารหลักของประชากรและเป็นเสบียงสำรองในยามเกิดศึกสงคราม โดยข้าวที่ปลูกส่วนใหญ่ยังคงเป็นข้าวเหนียวเมล็ดป้อม และเมล็ดยาว แต่การปลูกข้าวเจ้าเมล็ดยาวเรียวยมากขึ้นด้วย(สำนักงานพัฒนาการวิจัยการเกษตร, 2556)

สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย-กรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นในต้นรัชสมัย รัชกาลที่ 3 ได้มีการเก็บอากรข้าวในภาคกลาง ส่วนใหญ่เป็นพันธุ์ข้าวที่ทางราชการแนะนำ หรือพันธุ์พื้นเมืองที่มีคุณภาพ ส่วนภาคเหนือตอนบนนิยมปลูกข้าวเหนียว แต่ในภาคเหนือตอนล่าง และภาคใต้เน้นปลูกข้าวเจ้าเป็นหลักใน ช่วงนี้เองที่ประเทศตะวันตกได้ออกล่าอาณานิคม

และเมืองไทยเป็นหนึ่งในเป้าหมาย แต่ด้วยพระปรีชาญาณ และวิเทโศบายอันชาญฉลาดของพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ไทยจึงรอดพ้นเงื้อมมือของต่างชาติ และดำรงเอกราชอยู่ได้ ซึ่งส่วนหนึ่งคือ การเปิดเสรีการค้ากับต่างประเทศมากขึ้นส่งผลให้ข้าวกลายเป็นสินค้าออกที่สำคัญของไทยรัฐบาลต้องขยายพื้นที่เพาะปลูกเพิ่มปริมาณผลผลิตข้าวในเขตพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาที่มีความอุดมสมบูรณ์มากที่สุด (สำนักงานพัฒนาการวิจัยการเกษตร, 2556)

2.2.2 “ข้าว” ในระบบเศรษฐกิจไทย

การผลิตข้าวเป็นส่วนสำคัญของเศรษฐกิจไทยซึ่งมีแรงงานทำงานอยู่เป็นจำนวนมาก ประเทศไทยมีประเพณีการปลูกข้าวมาช้านาน มีที่ดินปลูกข้าวมากที่สุดเป็นอันดับที่ห้าของโลกและเป็นผู้ส่งออกข้าวอันดับหนึ่งของโลกประเทศไทยวางแผนที่จะเพิ่มที่ดินเพื่อผลิตข้าวให้ได้มากยิ่งขึ้น โดยมีเป้าหมายที่จะเพิ่มพื้นที่ 500,000 เฮกตาร์จากพื้นที่ปลูกข้าวที่มีอยู่แล้วเดิม 9.2 ล้านเฮกตาร์ (The Nation Thailand, 2008) กระทรวงเกษตรของไทย คาดว่าการผลิตข้าวจะให้ผลผลิตราว 30 ล้านตันในปี พ.ศ.2551 ข้าวสายพันธุ์ที่ปลูกมากที่สุดในประเทศคือข้าวหอมมะลิ ซึ่งเป็นข้าวประเภทที่มีคุณภาพสูง อย่างไรก็ตาม ข้าวหอมมะลิให้ผลผลิตน้อยกว่าข้าวประเภทอื่นอย่างมาก แต่โดยปกติแล้วสามารถขายได้ราคามากกว่าสองเท่าของข้าวสายพันธุ์อื่นในตลาดโลก

ในช่วงก่อนหน้าคริสต์ทศวรรษ 1960 การผลิตข้าวในประเทศไทยนั้นประกอบด้วยชาวนาจำนวนมากที่ทำนาในพื้นที่ขนาดเล็กและผลิตข้าวในปริมาณที่เพียงพอสำหรับเลี้ยงตัวเองเท่านั้น (การเกษตรเพื่อยังชีพ) สามเหลี่ยมปากแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นศูนย์กลางการผลิตข้าวในเวลานั้น การเกษตรเป็นส่วนสำคัญของสินค้าทั้งหมดที่ผลิตในประเทศไทยและพลเมืองไทยส่วนใหญ่เป็นชาวนา เหตุผลสำคัญที่พลเมืองไทยส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการเกษตรนั้นมีสองข้อ คือ ที่ดินกว้างใหญ่ไพศาลสามารถใช้ในการเกษตรได้และนโยบายเฉพาะของรัฐบาลที่จะถางพื้นที่ให้ได้มากขึ้นและปกป้องสิทธิชาวนา รัฐบาลจะช่วยให้ชาวนาได้มีที่ดินทำกินมากขึ้นและยังปกป้องจากเจ้าของที่ดินชนชั้นสูงจากที่ท่าของรัฐบาลทำให้พ่อค้าไม่สามารถควบคุมอุตสาหกรรมข้าวในประเทศไทยได้มากนัก มีข้อกังวลว่ารัฐบาลปกป้องชาวนาปัจเจกชนไม่มากเท่ากับผลผลิตโดยรวม ซึ่งส่งผลทำให้ประเทศไทยค่อนข้างพึ่งพาตนเอง ต่อต้านสิ่งประดิษฐ์ของรัฐบาล การเปลี่ยนแปลง และความเสมอภาค ชาวนาส่วนใหญ่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเองและการแลกเปลี่ยนแรงงานระหว่างชาวนาถือเป็นเรื่องปกติ การผลิตข้าวโดยปกติแล้วจะไม่มากไปกว่าเท่าที่ชาวนานั้นต้องการบริโภคเพื่อมีชีวิตรอยู่เท่านั้น หลังสงครามโลกครั้งที่สองเมื่อยุโรปเริ่มต้นที่จะรวมตัวกันในหลายประเด็น รวมทั้งนโยบายการเกษตร ประเทศไทยจึงเริ่ม

จะปกป้องชาวนาข้าวน้อยลงและทำงานร่วมกับพ่อค้ามากขึ้น รัฐบาลเริ่มต้นกังวลเกี่ยวกับการผลิตที่เพิ่มขึ้นและแสวงผลประโยชน์จากส่วนเกินที่เพิ่มมากขึ้นจากอุตสาหกรรมข้าวประเทศไทยหันไปยังพ่อค้าที่จะสร้างแรงกดดันนี้และให้ผลดีเยี่ยม

รัฐได้สร้างนโยบายโดยรัฐบาลต้องการสนับสนุนการเติบโตของเมืองโดยหนึ่งในวิธีการที่รัฐบาลดำเนินการเพื่อให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าวคือการตั้งภาษีอุตสาหกรรมข้าวและใช้เงินในเมืองใหญ่ๆ ในความเป็นจริง ในช่วงปี พ.ศ.2496 ภาษีข้าวคิดเป็นรายได้ ร้อยละ 32 ของรัฐบาล รัฐบาลเป็นผู้ตั้งราคาผูกขาดสำหรับการส่งออก ซึ่งเพิ่มรายได้ภาษีและทำให้ราคาข้าวภายในประเทศต่ำ ผลกระทบโดยรวมคือประเภทของรายได้ถูกเปลี่ยนจากชาวนาไปยังรัฐบาลและผู้บริโภคในเมือง (ผู้ซื้อข้าว) นโยบายเรื่องข้าวเหล่านี้ถูกเรียกว่า“พรีเมียมข้าว” ใช้มาจนถึง พ.ศ. 2528 จนกระทั่งสุดท้ายต้องยอมจำนนต่อแรงกดดันทางการเมือง การเปลี่ยนแปลงจากเดิมที่เคยปกป้องชาวนาข้าวได้ทำให้อุตสาหกรรมข้าวห่างไกลจากค่านิยมความเสมอภาคที่เคยพอใจกันในหมู่ชาวนาไปเป็นอุตสาหกรรมเชิงพาณิชย์สมัยใหม่ ซึ่งเน้นการสร้างผลกำไรให้ได้มากที่สุด โดยรัฐบาลไทยมีสิ่งจูงใจอย่างแข็งขันที่จะผลิตการผลิตข้าวและประสบความสำเร็จในแผนการส่วนใหญ่ รัฐบาลได้ลงทุนในระบบชลประทาน สาธารณูปโภคพื้นฐาน และโครงการสนับสนุนข้าวอื่น ๆ ธนาคารโลกยังได้สนับสนุนเงินทุนในการสร้างเขื่อน คลอง คูน้ำ และสาธารณูปโภคพื้นฐานอื่น ๆ ในโครงการชลประทานเจ้าพระยาใหญ่ นโยบายเหล่านี้ช่วยทำให้ที่ดินปลูกข้าวเพิ่มขึ้นจาก 35 ล้านไร่ เป็น 59 ล้านไร่ ระหว่างคริสต์ทศวรรษ 1950 ถึง 1980 (PasukP.and Christopher J.B., 1995) ผลผลิตข้าวได้เพิ่มขึ้นเป็นสามเท่าในแง่ของผลผลิตข้าวเปลือกทั้งหมด แม้ว่าผลผลิตข้าวของประเทศไทยจะไม่ได้เพิ่มขึ้นทุกปี ซึ่งไม่ได้เป็นเรื่องที่คาดหมายเอาไว้อยู่แล้ว แต่ผลผลิตข้าวได้เพิ่มขึ้นอย่างมากและต่อเนื่องนับตั้งแต่คริสต์ทศวรรษ 1960

การเพิ่มผลผลิตอย่างรวดเร็วนี้ส่วนใหญ่เนื่องมาจากการเพิ่มกำลังผลิตข้าวในภาคอีสานของประเทศขณะที่ในอดีต ภาคกลางเป็นผู้ผลิตข้าวรายหลัก ภาคอีสานได้ก้าวเข้ามามีปริมาณผลผลิตตามทันภาคกลางอย่างรวดเร็ว ซึ่งบางส่วนเป็นเพราะระบบถนนใหม่ระหว่างภาคอีสานและเมืองที่เน้นการขนส่งทางเรือตามชายฝั่ง หมู่บ้านที่เน้นการผลิตข้าวเป็นสำคัญก็ได้เปลี่ยนแปลงจากการเกษตรที่เน้นเพื่อยังชีพไปสู่แรงงานที่เน้นค่าแรง โคและกระบือถูกแทนที่ด้วยรถแทรกเตอร์เพื่อทำงานในนาและเทคโนโลยีชลประทานได้รับการปรับปรุงในหมู่บ้านส่วนใหญ่ การปฏิวัติสีเขียวเพิ่งจะเริ่มต้นขึ้นเพื่อเผยแพร่ตามอุตสาหกรรมเกษตรของโลก ชาวนาและพ่อค้าใช้ประโยชน์จากความหลากหลายของข้าว สายพันธุ์ ปุ๋ย และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีอื่น สถาบันวิจัยชาวนานานาชาติ (IRRI) เองก็ได้เผยแพร่ความรู้ เทคโนโลยี ข้าวสายพันธุ์ใหม่ ๆ และข้อมูลอื่น ๆ แก่ผู้ผลิตข้าวในประเทศไทย ผลผลิตข้าวต่อหน่วยพื้นที่ระหว่างคริสต์ทศวรรษ 1950 และ 1970

เพิ่มขึ้นเกือบร้อยละ 50 (Evenson, Robert E., Robert W. Herdt, and Mahabub Hossain, 1996)

ขณะที่ซื้อได้เปรียบทั้งหมดเหล่านี้ได้ช่วยเพิ่มผลผลิตข้าวโดยรวมในประเทศไทยชาวนาจำนวนมากกลับไม่สามารถรักษาที่ดินที่พวกเขาใช้สำหรับเก็บเกี่ยวข้าวและจำเป็นต้องเช่าที่ดินทำกินเพื่อเลี้ยงตัวเองรัฐบาลมักจะคาดหวังรายได้จากภาษีอยู่เสมอ แม้ว่าปีนั้นจะเป็นปีที่ได้ผลผลิตน้อยก็ตาม ซึ่งเหตุผลนี้ได้ผลักดันให้ชาวนาจำนวนมากเข้าไปสู่ภาวะขาดทุนมากยิ่งขึ้น เทคโนโลยีใหม่ ๆ ยังได้ช่วยบรรเทาต้นทุนในการทำนาสูงขึ้นและทำให้เป็นการยากขึ้นสำหรับชาวนาที่จะเป็นเจ้าของที่ดินและปลูกข้าว ชาวนายังต้องแบกรับค่าใช้จ่ายสารเคมีใหม่ ๆ สายพันธุ์ข้าวและแทรกเตอร์ ขณะที่ชาวนาธรรมดาต้องหันจากผู้ผลิตข้าวที่มีที่ดินเป็นของตัวเองไปเช่าหรือทำนาในที่ดินของคนอื่น

2.3 ชาวนากับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป

ในอดีตสังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรมที่เน้นการผลิตเพื่อการยังชีพ วิธีการผลิตของสังคมเกษตรกรรม หรือสังคมชาวนาเป็นวิธีการผลิตที่เน้นการผลิตเพื่อตอบสนองระดับครัวเรือน (Household Consumption) (ชาย โพลิตา, 2555) รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของสังคมชาวนามักจะมีรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่มุ่งเน้นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยสำคัญ เช่นพบว่าสังคมชาวนามักจะนิยมตั้งถิ่นฐานในที่ราบลุ่ม ใกล้แหล่งน้ำ หรือใกล้ทรัพยากรป่าไม้ ทั้งนี้เนื่องจากสังคมชาวนาจำเป็นต้องพึ่งพาทรัพยากรในการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพของสังคมชาวนาในอดีตส่วนใหญ่จะได้แก่ การทำนา (ธิดา สาระยา, 2544) การหาปลา การหาของป่า การปลูกพืชไร่ นับตั้งแต่ประเทศไทยได้มีการติดต่อกับชาวต่างชาติ ภายหลังจากประกาศสนธิสัญญาเบาริง (ธันวา ใจเที่ยง, 2546) พบว่าวิธีการผลิตของสังคมเกษตรกรรมไทย ได้เปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตเพื่อยังชีพมาสู่ระบบการผลิตเพื่อค้าขาย (ยศ สันติสมบัติ, 2546) และเนื่องจากสินค้าหลักของประเทศไทยส่วนใหญ่เป็นผลผลิตทางการเกษตร ซึ่งเป็นที่ต้องการของต่างประเทศ จึงเป็นผลให้มีการพัฒนาการเกษตรสู่ระบบการเกษตรสมัยใหม่อย่างรวดเร็วเพื่อเพิ่มผลผลิตให้ทันกับความต้องการของต่างประเทศ) ผลผลิตทางการเกษตรที่สำคัญต่อการส่งออกของประเทศไทย ได้แก่ ข้าว ยางพารา มันสำปะหลัง อ้อยข้าวโพด ฯลฯ (ชัยวุฒิชัย ชัยพันธ์, 2542) ผลของการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นการส่งสินค้าทางการเกษตรเพื่อการส่งออกได้ส่งผลกระทบต่อวิธีการผลิตของสังคมเกษตรกรรมไทย และสังคมชาวนา (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2544) โดยเฉพาะชาวลุ่มน้ำชีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่าโดยภาพรวมเศรษฐกิจภาคอีสาน ตั้งแต่ปี พ.ศ.2500-ปัจจุบัน (สุวิทย์ธีรศาสตร์, 2529; ธิดิญา เหล่าอัน, 2553) มีการขยายตัวของภาคเกษตรสูง โดยสาเหตุสำคัญ

ของการขยายตัว คือ การเพิ่มขึ้นของประชากร การส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจ การขยายพื้นที่ปลูกพืชไร่ในภาคอีสานเป็นผลมาจากนโยบายของรัฐบาล เช่น การขยายพื้นที่เพาะปลูกยาสูบในภาคอีสาน การปลูกฝ้าย ปลูกปอและนโยบายของรัฐด้านโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ เพื่อป้องกันปัญหาคอมมิวนิสต์ และเพื่อความสะดวกในการตรวจตราของเจ้าหน้าที่ และตลาดในการส่งผลผลิต นอกจากนี้แล้วถนนยังช่วยให้ชาวบ้านอพยพเข้าไปจับจองที่ดินในเขตป่าได้สะดวก ถนนเป็นตัวเร่งให้เกิดกระแสทุนนิยมได้อย่างรวดเร็ว และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตทั้งในระดับครัวเรือนและระดับชุมชน

ในบริบทชุมชนที่ปัจจุบันชุมชนมีการเปิดรับความทันสมัยที่เกิดจากการพึ่งพาจากโลกภายนอกมากขึ้นซึ่งสอดคล้องกับมุมมองของ กาญจนา และกนกศักดิ์ แก้วเทพ (2530) ที่ระบุว่าเมื่อความทันสมัยเข้าสู่ชุมชน ชุมชนจะปรับเปลี่ยนรูปแบบของชุมชนที่เรียกว่า “กิ่งหมู่บ้านกิ่งเมือง” แต่ก็ยังคงหลงเหลือร่องรอยวิถีแบบชุมชนในลักษณะที่ยังคงพึ่งตนเองในบางส่วน ไม่ว่าจะเป็นการมีวิถีเกษตรในครัวเรือน เช่น การปลูกผัก เลี้ยงปลา เลี้ยงไก่ ซึ่งเป็นภาพของวิถีชุมชนที่มีความซับซ้อนไปด้วยภาพสังคมเมืองไม่ว่าจะเป็นเน้นความสะดวกสบาย การใช้เทคโนโลยีในชีวิตประจำวัน และวิถีแบบชุมชนดั้งเดิมในร่องรอยของชุมชนที่ยังคงมีการต่อต้านหรือตอบโต้กับสังคมภายนอก มีการปะทะปะสานแล้วมีการปรับตัวกับวิถีแบบใหม่ที่ผสมกลมกลืนกันไม่ว่าจะเป็นการผลิตเพื่อการจำหน่ายเพิ่มขึ้น และยังคงรักษาอุดมการณ์ไว้อย่างแยบยลการปรับตัว ต่อสู้ ต่อรอง กับกลไกใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม เป็นส่วนจำเป็นที่นำไปสู่การดำรงชีวิตประจำวัน ปรากฏการณ์ทางสังคมวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิตชาวบ้านก็เต็มไปด้วยความเคลื่อนไหวในบริบทต่าง ๆ ของสังคม มีความซับซ้อนของระบบคิด มีมุมมองและมิติที่แฝงนัยยะของการดำรงอยู่ในสังคม ทั้งนี้ อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2548) เสนอว่าสังคมไทยมิได้ตกอยู่ภายใต้เศรษฐกิจแบบทุนนิยมเท่านั้น แต่ยังเป็นส่วนหนึ่งความเป็นสมัยใหม่ (Modernity) ที่แสดงถึงความพยายามที่จะเปลี่ยนความคิดนามธรรมทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นคุณค่าและความหมายในชีวิตของผู้คนให้กลายเป็นเพียงวัตถุหรือสินค้าจนนำไปสู่การลดทอนความเป็นมนุษย์ (Dehumanization) จนเกิดการแปลกแยกให้กลายเป็นคนอื่นในวัฒนธรรมของพวกเขาเอง และกลายเป็นการแสดงตัวตนและดำรงชีวิตอยู่อย่างไร้ศักดิ์ศรี ทั้งนี้เพราะในด้านหนึ่งเกิดการจ้องจ้ำและแซ่แซ่พวกเขาไว้ด้วยการตีตรา และปิดป้ายอย่างตายตัว ในอีกด้านหนึ่งก็เป็นการตอกย้ำให้ปัจเจกชนกลายเป็นเพียงผู้หลงใหลลัทธิบริโภคนิยมอย่างไม่ลืมหูลืมตา

การแก้ไขปัญหาความยากจนในชนบทของประเทศไทย ตั้งแต่ พ.ศ.2547 เป็นต้นมา หน่วยงานส่วนใหญ่เน้นอยู่ในภาคเกษตร โดยรัฐบาลนำแนวความคิดที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหาความยากจนคือการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมที่เห็นได้ชัดในนโยบายของรัฐปัจจุบันที่เน้นในด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญพยายามทำให้เกิดการเคลื่อนตัวของกระแสเงิน

โดยนำเงินมาลงทุนในโครงสร้างระบบรากหญ้าดังที่ให้เห็นในโครงการพัฒนาต่าง ๆ ที่ไหลลงสู่ชนชั้นเกษตรกร เช่น โครงการกองทุนหมู่บ้านละหนึ่งล้านบาท โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ เป็นต้น โครงการเหล่านี้มีเป้าหมายเพื่อให้เกิดการเคลื่อนตัวของระบบเงินในชนชั้นที่เป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศนั้นก็คือชนชั้นชาวนาที่ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม กระบวนการดังกล่าวที่รัฐดำเนินการเหล่านี้เป็นสิ่งที่น่าศึกษาเป็นอย่างยิ่งและก่อให้เกิดคำถามขึ้นมากมายเกี่ยวกับระบบสังคมที่กำลังเปลี่ยนไป

ในการศึกษาสังคมชาวนาจำเป็นต้องศึกษาถึงทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและมีความคล้ายคลึงกันในรูปแบบของสังคมชาวนาในประเทศไทยเพื่อจะนำไปสู่การวิเคราะห์ถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคมชาวนาได้อย่างถูกต้อง Karl Kautsky (1979) (อ้างในฉลาดชายรมิตานนท์, 2534) เสนอว่า ชาวนาปรับตัวภายในของตนเองเมื่อเผชิญกับการรุกเข้ามาของระบบทุนนิยม ด้วยการขูดรีดตนเอง หรือหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้ากับระบบ เช่น การลดการผลิตในครัวเรือนลงหรือทำงานหนักขึ้นซึ่งเป็นวิธีเพื่อรักษาความอยู่รอดของตนเองได้ ส่วนฉลาดชายรมิตานนท์ ได้เสนอว่า ในสังคมชาวเขา การสร้างหลักประกันการยังชีพด้วยการปรับปรุงแบบการใช้ที่ดินให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงในระบบนิเวศวิทยา เป็นวิธีการปรับตัวแบบหนึ่งเพื่อรักษาความอยู่รอด เมื่อเผชิญกับแรงบีบรัดจากภายนอก เช่น การรุกรานของรัฐในการจัดพื้นที่การใช้ที่ดิน หรือการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศวิทยา ชาวเขาจะใช้ที่ดินของตนเองเข้มข้นมากด้วยการปลูกหลาย ๆ ชนิดในพื้นที่เดียวกันพร้อม ๆ กับการปรับเวลาในการเพาะปลูกให้เร็วขึ้นหรือเมื่อเผชิญกับการขยายประชากรที่เพิ่มจำนวนมากขึ้น ส่วน Kunstadter (1978) (อ้างใน ประเทือง นรินทรากุล ณ อยุธยา, 2537) ได้เสนอว่า กะเหรี่ยงมีการปรับเปลี่ยนเทคโนโลยีการผลิตของตนเองให้ทำการผลิตได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น เช่น เปลี่ยนจากการทำข้าวไร่มาเป็นการทำนาขึ้นบันไดเพื่อให้ได้ผลผลิตข้าวเพียงพอสำหรับการยังชีพตามสัดส่วนของประชากรที่เพิ่มมากขึ้น

จากการศึกษาชาวนากับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปโดยใช้ทฤษฎีสำนกองค์การผลิตของชาวนาในรัสเซียของ Chayanov (2003 อ้างใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2541) ว่าด้วยหลักการผลิตของเศรษฐกิจชาวนาซึ่งมีพื้นฐานอยู่กับการใช้แรงงานในครอบครัวไม่ใช่แรงงานรับจ้างจุดหมายของเศรษฐกิจที่ต่างจากทุนนิยม ช่วงหลังศตวรรษที่ 19 ในรัสเซียเกิดขบวนการทางสังคมที่สำคัญขึ้นเรียกตัวเองว่า ขบวนการนารอดนิก (Narodnik) เป็นขบวนการสังคมนิยมแบบชาวนา ในปลายศตวรรษที่ 19 แนวความคิด นารอดนิก ได้พัฒนาให้มีลักษณะเป็นแบบยุโรปตะวันตกมากขึ้นเรียกว่าเป็นความคิดนีโอนารอดนิก (Neo-Narodnik) โดยสรุป ทั้งสองแนวคิดนี้เสนอว่า รัสเซียต้องเดินเส้นทางเศรษฐกิจที่ไม่เหมือนทุนนิยมตะวันตก ควรสร้างประเทศชาติผ่านสถาบันชุมชนซึ่งเป็นรากฐานพื้นบ้านพื้นเมืองของเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของรัสเซียเอง ในขณะที่ปัญญาชน

ปฏีวิวัติของรัสเซียอีกสำนักหนึ่ง คือสำนักมาร์กซิสต์ มีความเห็นว่ารัสเซียในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 เป็นทุนนิยมแล้ว โดยเพลฮานอฟ (Plekhanov 1857-1918, 1956-1980 อ้างใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2541) เสนอภาพว่าทุนนิยมได้ทะลวงเข้าไปชนบทแล้วคอมมูนกำลังแตกสลายมีการแตกตัวของชนชั้นชาวนาในระหว่างชาวนาและอุตสาหกรรมครัวเรือนก็อยู่ภายใต้การควบคุมของทุนนิยม

ภายใต้ความขัดแย้งของสองแนวคิด ความคิดของสำนักองค์กรการผลิตของชาวนาได้ก่อรูปขึ้นเป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากการศึกษาและการปฏิบัติการในชุมชน จากการเก็บข้อมูลทางสถิติเกี่ยวกับเศรษฐกิจของชาวนาในระดับหมู่บ้านและตำบล โดยนักทฤษฎีสำนึกองค์กรการผลิตที่สำคัญที่สุดคือ Chayanov ได้เสนอว่าในการช่วยเหลือชาวนาต้องเข้าใจและยอมรับข้อเท็จจริงที่ดำรงอยู่ในวิถีชีวิตของชาวนาและสร้างให้เป็นองค์ความรู้ที่เป็นระบบต้องศึกษาและให้ความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของชาวนาที่กำลังวิวัฒนาการเข้าสู่ระบบตลาด ซึ่ง Chayanov เห็นว่าครอบครัวชาวนามีความคงทน วิถีชีวิตของชาวนามีเสถียรภาพ ข้อสรุปนี้เป็นข้อสรุปที่ตรงกันข้ามกับทฤษฎีของมาร์กซิสต์ที่เห็นว่าเมื่อเวลาผ่านไปชาวนาจะแยกเป็นสองกลุ่ม กลุ่มหนึ่งเป็นชาวนาที่มีที่นาหรือกิจกรรมทางการเกษตรขนาดใหญ่ เตรียมเป็นนายทุนและอีกกลุ่มหนึ่งแตกสลาย สมาชิกกลายเป็นชนชั้นกรรมาชีพ ชนชั้นชาวนาหมดสิ้นไป แต่ Chayanov ยอมรับว่าในหลายกรณีสถานการณ์ตลาด ระดับราคาและความกดดันจากภาวะไร้ที่ดิน ทำให้กระแสหลักไปทางใดทางหนึ่งและอาจทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างชนชั้นได้มีทางเป็นไปได้หลายทางและการแบ่งแยกชนชั้นในชนบทไม่น่าแบ่งแยกชนชั้นตามพื้นที่เพาะปลูก แต่ควรวิเคราะห์ปัจจัยทุนนิยมในองค์กรการผลิตและต้องมีการจัดตั้งสหกรณ์เพื่อสามารถปกป้องฐานะตนเองไว้ได้เป็นการต้านฟาร์มทุนนิยมขนาดใหญ่ได้แต่ถึงกระนั้น กระบวนการชนชั้นชาวนา กลายเป็นชนชั้นกรรมาชีพ (Proletarianization) ก็เกิดขึ้นรวดเร็วในเขตที่มีประชากรหนาแน่นมาก ๆ ก่อนการปฏิวัติใหญ่ ค.ศ.1917 ประชากรชนบทในเขตเหล่านั้นมุ่งเข้าสู่ศูนย์อุตสาหกรรมและเมืองใหญ่

ในความเป็นจริงกิจการค้าขนาดใหญ่มากได้รวมตัวตั้งเอาฟาร์มชาวนาที่จัดกระจายเข้าไปอยู่ในเขตอิทธิพลของตนและเมื่อได้ผูกมัดผู้ผลิตเพื่อขายรายเล็กเข้ากับระบบตลาดแล้วก็สามารถกดผู้ขายเหล่านั้นให้อยู่ใต้อิทธิพลโดยผ่านการให้กู้ยืม กิจการค้าขนาดใหญ่ซื้อพืชผลจากการเก็บเกี่ยวและให้ซื้อเชื้ออาหารเมล็ดพืชและเครื่องมือการผลิต การโยกการค้าได้เปลี่ยนระบบเกษตรกรรมจากหน่วยธรรมชาติ กลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยมเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจโลก (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2541) แต่บางครั้งการถูกรวมของชาวนาขนาดเล็กก็ไม่ได้อยู่ภายใต้ระบบทุนนิยมเสมอไปแต่อยู่ในรูปของสหกรณ์ หรือรูปแบบผสม ในกรณีนี้ การควบคุมระบบการค้า ระบบชลประทาน สินเชื่อ การแปรรูป ที่รวมศูนย์และขึ้นำการผลิตทางการเกษตรบางส่วนหรือทั้งหมดไม่ได้อยู่ที่ผู้มีทุนแต่เป็นของผู้ผลิตเพื่อขายรายเล็กๆรวมตัวกันออกทุนเป็นสหกรณ์ กรณีนี้เกิดขึ้นได้เนื่องจากระบบทุนนิยมในพื้นที่นั้นอ่อนแอ การรวมตัวตั้งสหกรณ์

นี่เป็นการรวมตัวที่ลึกซึ้งกว่าการกระจุกตัวเพราะการควบคุมของระบบทุนนิยม เพราะในกรณีของสหกรณ์ชาวนายินดีที่จะทำหน้าที่ให้แก่สหกรณ์ด้วยความสมัครใจ

ในการศึกษาสังคมชาวนา พบว่าตัวชาวนาหรือกลุ่มชาวนาเองจะถูกเอารัดเอาเปรียบและสภาพเช่นนี้ทุกยุคทุกสมัย ไม่ว่าจะเป็นยุคศักดินาหรือทุนนิยม มีนักวิชาการหลายท่านนำเอาเรื่องความคิดเกี่ยวกับการมีชีวิตรอดทางเศรษฐกิจของชาวนามาใช้เป็นพื้นฐานในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของสังคมชาวนาโดยเรียกแนวคิดนี้ว่า แนวเศรษฐศาสตร์ศีลธรรม “Moral Economy” นักวิชาการที่มีความโดดเด่นในแนวคิดเรื่องนี้ คือ James C. Scott (1976 อ้างใน ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2525) ได้อธิบายว่า คือ “ความคิดของชาวนาต่อความยุติธรรมทางเศรษฐกิจ และคำจำกัดความคำว่าขูดรีดที่ดำรงอยู่จริงในสังคม”

Scott พยายามเสนอว่าทักษะในทางเศรษฐกิจของชาวนามีวัตถุประสงค์ที่สำคัญที่สุดคือ ความมีชีวิตรอดอยู่ต่อไปได้ของผู้คนในชุมชน กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เศรษฐกิจที่คำนึงถึงการอยู่รอดของผู้คนในชุมชนก่อนทุนนิยมเป็นเป้าหมายสูงสุด (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2525) ซึ่งได้อธิบายถึงความสัมพันธ์ทางสังคมก่อนทุนนิยมว่าเป็นความสัมพันธ์ที่มีศีลธรรมและเมื่อใดทุนนิยมเข้าไป โครงสร้างของชุมชนที่มีศีลธรรมก็จะเสื่อมสลายลงจนกระทั่งพังทลายในที่สุด ตัวอย่างเช่น ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าของที่ดินกับผู้เช่าถูกเปรียบเทียบระหว่างก่อนทุนนิยมและทุนนิยม กล่าวคือก่อนทุนนิยมความสัมพันธ์มีพื้นฐานอยู่บนคุณธรรม มีมนุษยธรรมกว่าและเชื่อถือได้มากกว่าระบบตลาดในระบบทุนนิยม แนวคิดเศรษฐศาสตร์แบบมีศีลธรรมเห็นว่าความสัมพันธ์และการจัดการระบบในการดำรงชีวิตของชาวนาก่อนทุนนิยมเป็นไปอย่างดีมาก นั่นคือ ก่อนที่ระบบทุนนิยมจะเข้ามาในสังคมชาวนาคนๆหนึ่งจะอดตายก็ต่อเมื่อชุมชนทั้งชุมชนตกอยู่ในอันตรายเท่านั้น จะเห็นได้ว่าแนวคิดเศรษฐศาสตร์แบบมีศีลธรรมมีแนวคิดที่ว่าปัจเจกชนกับหมู่บ้านมีความสำคัญต่อกันและกันมาก ปัจเจกชนจะอยู่ได้ก็ต่อเมื่อหมู่บ้านอยู่ได้ (Scott, 1985 อ้างใน ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2525) สังคมชาวนาไทยในอดีตมีลักษณะการดำรงชีวิตใกล้เคียงมากกับแนวคิดเศรษฐศาสตร์แบบมีศีลธรรมอยู่สูง การแผ่ขยายของระบบทุนนิยมทำให้เกิดกระแสซึบพร้อมกันปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นก็แสดงออกมาในรูปแบบการต่อต้านของชาวนา โดยวิธีการรุนแรงทั้งในฐานะที่เป็นปฏิกิริยาแบบป้องกันตัวเองจากลัทธิทุนนิยม และในฐานะที่เป็นความพยายามปกป้องรักษาโครงสร้างทางสังคมต่างๆที่มีอยู่ก่อนสังคมทุนนิยม

นอกจากจะสอดคล้องกับทฤษฎีสำนึกองค์การผลิตของชาวนาในรัสเซียแล้วยังมีงานวิจัยหลายชิ้นที่สอดคล้องกับวิทยาเล่มนี้ คือกาญจนารัตนพันธ์(2552) ได้ศึกษาการสร้างความเป็นชุมชนชาวนาในอำเภอคลองหอยโข่งจังหวัดสงขลาท่ามกลางกระแสบริโภคนิยมและเพื่อศึกษาพลวัตของชาวนากับการปรับตัวในกระแสบริโภคนิยมในอำเภอคลองหอยโข่งจังหวัดสงขลา ผลการวิจัยพบว่า ภูมิหลังของชีวิตของชาวนาที่เป็นกลุ่มตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึง

วิถีชีวิตที่มีความหลากหลายเช่นข้าราชการครูนักการเมืองผู้นำชุมชนและชาวบ้านแต่ก็ยังคงมีอุดมการณ์ของการทำนาจากเดิมที่ชาวนาเป็นคนกลุ่มใหญ่ในชุมชนแต่ในปัจจุบันชาวนากลับเป็นคนกลุ่มเล็กๆที่ยังคงดำรงอยู่ในชุมชนที่มีการผสมผสานระหว่างชีวิตที่เป็นแบบเก่าที่ถือขนบธรรมเนียมประเพณีความเชื่อและค่านิยมแม้ว่าบางคนไม่ได้ถือประเพณีที่เคร่งครัดตามแบบสมัยก่อนก็ตามแต่กลับเห็นว่าการทำงานเป็นทางเลือกหนึ่งที่ทำให้วิถีชีวิตดำเนินอยู่ในชุมชนได้ไม่ว่าจะทำนาเพื่อลดรายจ่ายเพื่อการดำรงชีพกระทั่งเพื่อดำรงความเชื่อในเรื่องของการทำนาไว้ก็ตามแต่การดำเนินชีวิตของชาวนานั้นมีทั้งการต่อสู้ต่อรองเพื่อตนเองและครอบครัวและบางส่วนของวิถีชีวิตก็ยังตกอยู่ในค่านิยมบางประการที่ส่งเสริมให้ยังคงทำนาอยู่การดำรงอยู่ในชุมชนจึงแสดงให้เห็นความสำคัญของอิทธิพลโครงสร้างในสังคมและความพยายามที่จะกระทำการในเรื่องต่างๆจากตัวของชาวนาเองการนิยามตัวตนของชาวนาสะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวของคนในชุมชนที่กำลังปรับโครงสร้างโดยเป็นการนิยามที่อยู่บนวิถีคิดที่หันไปมีวิถีชีวิตแบบบริโภคนิยมโดยชาวนาขณะนี้จะมีทางเลือกที่หลากหลายซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตชาวนาที่มีลักษณะที่ไม่คงรูปและเป็นไปตามความสัมพันธ์ของบุคคลพื้นที่การเจรจาต่อรองในชีวิตประจำวันสภาพแวดล้อมและสถานการณ์ซึ่งมีอยู่หลายแบบรวมถึงบริบททางสังคมที่มีการปะทะปะสานกันโดยถือเป็นการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนชาวนาที่เกิดจากความคาดหวังของสังคมอัตลักษณ์ของชาวนาที่ไม่เป็นเพียงผู้กระทำการจากสังคมรอบข้างเท่านั้น

นอกจากนี้ กิตติกาญจน์สมฤทธิ์ (2553) ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงการทำงานในด้านพื้นที่และจำนวนเกษตรกร ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นผลมาจากการขยายตัวของอุตสาหกรรมและการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์เชิงซ้อนของปัจจัยและเงื่อนไขที่ทำให้การทำงานดำรงอยู่และการทำนาหายไป รวมทั้งศึกษากลยุทธ์การปรับตัวของเกษตรกรที่ยังคงทำนาและที่เลิกทำนาในเชิงรูปธรรมในพื้นที่บ้านสันคะยอม บ้านสันป่าสัก และบ้านน้ำบ่อเหลือง ตำบลสันป่าสัก อำเภอเมือง จังหวัดลำพูนผลการศึกษาพบว่า ในอดีตเป็นพื้นที่ที่มีการทำนาเป็นหลักเกือบทุกครัวเรือน มีการผลิตแบบยังชีพ ตั้งแต่ที่มีการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม การเปลี่ยนแปลงของกระแสโลกาภิวัตน์ การเปลี่ยนแปลงด้านธรรมชาติและที่ดิน ทำให้ชุมชนกลายเป็นชุมชนเมืองมากขึ้น โดยแบ่งพัฒนาการของพื้นที่เป็นช่วงระยะเวลา 3 ยุค ยุคที่ 1: ยุคยังชีพ (ก่อนปี พ.ศ. 2500) ยุคที่ 2: ยุคการผลิตเชิงพาณิชย์และยุคการขยายทางด้านเศรษฐกิจ (ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2501-2519) ยุคที่ 3: ยุคการขยายตัวของอุตสาหกรรม และยุคโลกาภิวัตน์ (พ.ศ. 2520-ปัจจุบัน) การเปลี่ยนแปลงทั้ง 3 ยุค ทำให้สังคมกลายเป็นสังคมกึ่งเมืองกึ่งชนบท ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านพื้นที่การทำงานและจำนวนเกษตรกรลดลง

จากการศึกษาของกิตติกาญจน์สมฤทธิ์ (2553)พบว่าพื้นที่บ้าน สันคะยอมและบ้าน สันป่าสัก จำนวนเกษตรกรที่ทำนาไม่ได้ลดลงไปมาก พื้นที่น้ำบ่อเหลือพบว่ามีการเกษตรกรรมเกิดขึ้น พื้นที่การทำนาและจำนวนเกษตรกรลดลงไปมาก ปัจจุบันเหลือเพียงไม่ถึงร้อยละ 10 และจะลดจำนวนลงไปเรื่อย ๆ ปัจจุบันวิถีชีวิตเริ่มเปลี่ยนแปลงไปเป็นสังคมกึ่งเมืองกึ่งชนบท เกือบถึงสังคมเมือง ทั้ง ๆ ที่สามพื้นที่นี้เป็นพื้นที่ที่อยู่ห่างกันเพียงหนึ่งกิโลเมตร การลดลงของพื้นที่ทำนาเหล่านี้เกิดจากปัจจัยและเงื่อนไขต่างๆ ได้แก่ เงื่อนไขทางด้านการพัฒนาทางเศรษฐกิจ การขยายตัวของอุตสาหกรรม กระแสโลกาภิวัตน์ ระดับชุมชนได้แก่ เงื่อนไขด้านทรัพยากรและการเข้าถึง ด้านการเปลี่ยนแปลงที่ดิน ด้านเศรษฐกิจ สังคม กลุ่ม องค์กร แต่ละปัจจัยและเงื่อนไขต่างมีความสำคัญส่งผลให้การทำนาคงอยู่และการทำนาลดหายไป ทำให้เกษตรกรต่างมียุทธวิธีในการปรับตัวของตนเองเพื่อให้ดำรงอยู่ได้อย่างมีความสุข เป็นวิธีการปรับตัวไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ เกษตรกรบ้านสันคะยอมและบ้าน สัน ป่า สัก ส่วนใหญ่ยังคงดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายเน้นการพึ่งตนเอง การประกอบอาชีพเสริมนอกเหนือจากการทำนา อาศัยหลักการของการทำเกษตรผสมผสานหรือหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ ส่วนบ้านน้ำบ่อเหลือเริ่มที่จะมีวิธีการปรับตัวตามกระแสนิยม มีวิถีชีวิตแบบชุมชนเมืองมากขึ้น ส่วนใหญ่หันไปประกอบอาชีพอื่นที่ให้ค่าตอบแทนมากกว่าการทำนา ชาวนาไทยมีความสำคัญกับประเทศไม่แพ้กับอาชีพอื่น ๆ เราเองอาจจะเป็นชาวนา หรือไม่ก็เป็นชาวนาก็ตาม แต่หากเราเห็นและตระหนักถึงความสำคัญของชาวนา รับรู้ถึงความยากลำบากของการปลูกข้าว เข้าใจวิถีชีวิตของคนที่ถูกเรียกขานว่ากระดูกสันหลังของชาติ และอีกทั้งผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องเข้ามาช่วยเหลือ ชาวนาไทยก็จะอยู่คู่สังคมไทยต่อไป

อีกทั้ง สุพัตชาโอทาศรี (2554) ได้ศึกษาสถานการณ์การดำรงอยู่ของอาชีพชาวนาไทยเงื่อนไขของการดำรงอยู่ของอาชีพชาวนาไทยและปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะในการดำรงอยู่ของอาชีพชาวนาไทยในจังหวัดลพบุรีผลการศึกษาพบว่าสถานการณ์การดำรงอยู่ของอาชีพชาวนาไทยในจังหวัดลพบุรีมีจำนวนชาวนาที่อยู่ในพื้นที่เขตชลประทานเพิ่มขึ้นจากเดิมเนื่องจากการมีแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์พื้นที่เหมาะสมแก่การทำนามีเครื่องมือทางการเกษตรที่ทันสมัยช่วยทุ่นแรงให้กับชาวนาได้ทำนาได้สะดวกและรวดเร็วขึ้นอีกทั้งยังมีแรงงานภาคเกษตรที่ช่วยในการทำนาแทนชาวนาได้อีกด้วยตลอดจนการสนับสนุนทางนโยบายการเกษตรของรัฐบาล แต่สำหรับชาวนาที่อยู่นอกเขตพื้นที่ชลประทานกลับมีจำนวนชาวนาลดลงจากเดิม ทั้งนี้เพราะไม่มีแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์ต้องรอเพียงน้ำฝนในการทำนาเท่านั้นจึงสามารถทำนาได้เพียงปีละหนึ่งครั้ง นอกจากนี้ต้นทุนการทำนาก็สูงขึ้นราคาผลผลิตตกต่ำอีกทั้งยังประสบภัยธรรมชาติต่าง ๆ จึงทำให้ชาวนาที่อยู่นอกเขตพื้นที่ชลประทานบางส่วนเปลี่ยนไปทำไร่อ้อยแทนการทำนาเพราะว่าได้ราคาดีและมีวิธีปฏิบัติที่ง่ายกว่าการทำนาอย่างไรก็ตามจำนวนของชาวนาในจังหวัดลพบุรีในอนาคต

โดยรวมอาจจะมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเป็นเพราะความแตกต่างทางการสนับสนุนเชิงนโยบายของรัฐบาลแต่ละรัฐบาล

Mark Flaherty et al. (1999) ศึกษาเรื่องทำนาข้าวหรือเลี้ยงกุ้ง: การตัดสินใจที่ยากลำบากในชนบทของประเทศไทยพบว่า สภาพแวดล้อมมีการเปลี่ยนแปลง ส่งผลให้ไม่สามารถปลูกข้าวในพื้นที่นาข้าวได้ เนื่องจากน้ำทะเลไหลเข้ามาในพื้นที่ปลูกข้าว รัฐบาลควรเข้ามาช่วยเหลือแก้ไขปัญหาดังกล่าว

Chen et al. (2013) ได้ศึกษาการรับรู้ของเกษตรกรเพื่อการเปลี่ยนแปลงการเกษตรในเมืองซีหนิง มณฑลชิงไห่ประเทศจีน โดยพบว่าการเปลี่ยนแปลงการทำเกษตรกรรมมาจากอากาศที่แห้งแล้งจนส่งผลกระทบต่อเกษตรกร ทั้งนี้เกษตรกรส่วนใหญ่จะค่อยๆ ปรับตัวเข้ากับชีวิตในเมือง กระนั้นค่าครองชีพที่สูงขึ้นและรายได้ที่มากขึ้น ได้ทำให้รัฐบาลจีนตระหนักถึงแรงกดดันทางเศรษฐกิจ สภาพชีวิตของเกษตรกรที่ไร่ที่ดินทำกิน และความต้องการต่างๆ จนเป็นผลให้รัฐบาลท้องถิ่นให้ความสนใจมากขึ้นในการเพิ่มรายได้ของเกษตรกรและปรับปรุงระบบรักษาความปลอดภัยในชนบท อีกทั้งยังสอดคล้องกับ Vu Hoang Linh et al. (2012) ที่ศึกษาประสิทธิภาพของครัวเรือนเกษตรกรที่ปลูกข้าวในเวียดนาม โดยพบว่าครัวเรือนเกษตรกรที่ปลูกข้าวมีจำนวนลดน้อยลงเนื่องจากคนในชุมชนมีการศึกษาเพิ่มมากขึ้น ทั้งยังออกไปศึกษานอกชุมชน ส่งผลให้คนในชุมชนทำการเกษตรน้อยลง และยังพบว่าสภาพอากาศเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพื้นที่การทำนา เช่นเดียวกับที่ RonningAsle(2012)และ Paul Brown (2013) ที่ศึกษาพบว่าสภาพอากาศที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้มีน้ำในการทำนาไม่เพียงพอหรือบางครั้งพื้นที่นาเกิดน้ำท่วมทำให้ข้าวเสียหาย อย่างไรก็ตาม ในบางพื้นที่ที่กระแสโลกาภิวัตน์เข้ามากลับส่งผลดีต่อพื้นที่เหล่านั้น อาทิ ทำให้ระบบการศึกษาของประเทศรัสเซียได้พัฒนาเท่าทันกระแสโลกาภิวัตน์ส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของประเทศเจริญยิ่งขึ้น(ZhannaMingaleva and Irina Mirskikh, 2012) อีกทั้งยังทำให้เกิดตลาดเกษตรกรรมที่หลากหลายในประเทศออสเตรเลียอีกด้วย (Lynda Cheshire and Michael Woods, 2013)

โดยสรุปภายใต้การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตทำให้ลักษณะการประกอบอาชีพจากในอดีตที่สามารถควบคุมและดูแลสมาชิกในครัวเรือนได้ปรับเปลี่ยนไปสู่กลไกการควบคุมจากภายนอกมากขึ้น ทั้งนี้เพราะหน่วยในการผลิตมีลักษณะที่ต้องสัมพันธ์กับภายนอกมากขึ้น ทั้งจากผลิตในไร่นาและนอกไร่นาตนเอง ดังนั้นการปรับตัวของชาวนาเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่จึงเป็นกระบวนการปรับเปลี่ยนเข้าสู่กระบวนการสูญเสียความสามารถในการควบคุมการผลิตของตนเองมาก แต่ในขณะเดียวกันชาวนาก็ได้สร้างความหลากหลายในการประกอบอาชีพเพื่อเป็นหลักประกันในการดำรงชีพเพราะไม่สามารถพึ่งพาอาชีพหลักได้อย่างเดียว พร้อมกับจำยอมเข้าสู่เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมแบบอุปถัมภ์ กลุ่มคนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมดีกว่าตน

และก็มีเครือข่ายความสัมพันธ์แบบการช่วยเหลือต่างตอบแทนในกลุ่มครัวเรือนเครือญาติ และกลุ่มอาชีพเดียวกันในฐานะใกล้เคียงกันขึ้นมา เพื่อสร้างความมั่นใจในการประกอบอาชีพสมัยใหม่ จากแนวคิดทฤษฎีที่กล่าวมาว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมก็มีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ การดำรงชีวิตของชาวนาในหลายรูปแบบ สังคมชาวนาเป็นสังคมที่มีความสัมพันธ์ กับฐานทรัพยากรเป็นสำคัญ เพื่อให้เกิดความเข้าใจในลักษณะการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ ของการผลิตของชาวนา และเพื่อเป็นแนวทางในการวางแผนในการศึกษาการดำรงอยู่ และการเปลี่ยนแปลงของสังคมชาวนาภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์

ชาวนาไทยมีความสำคัญกับประเทศไม่แพ้กับอาชีพอื่น ๆ แต่หากเราเห็น และตระหนักถึงความสำคัญของชาวนา รับรู้ถึงความยากลำบากของการปลูกข้าว เข้าใจวิถีชีวิต ของคนที่ถูกเรียกขานว่า “กระดูกสันหลังของชาติ” และอีกทั้งผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องเข้ามาช่วยเหลือ ในเรื่องนโยบายและกลไกต่าง ๆ ชาวนาไทยก็จะอยู่คู่สังคมไทยได้ต่อไป

2.4 นโยบายรัฐที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชาวนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

2.4.1 ความเป็นมาและสภาพของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

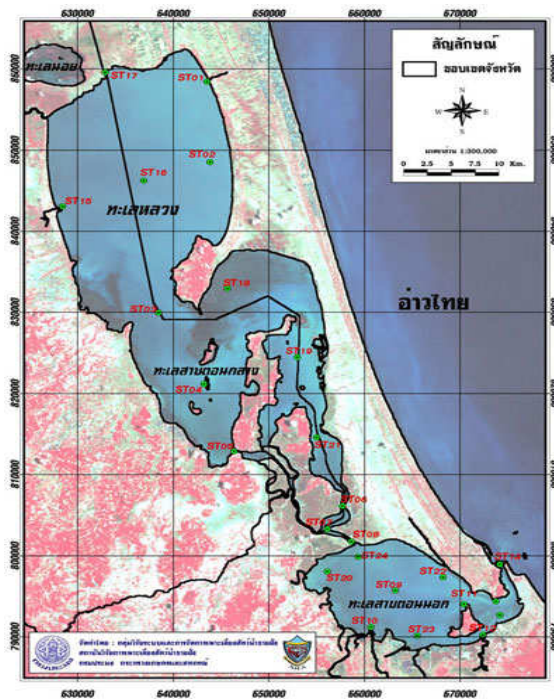
ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ตั้งอยู่บนชายฝั่งด้านตะวันออกของภาคใต้ มีเนื้อที่ 9,807 ตารางกิโลเมตร (6,129,375 ไร่) แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นพื้นดินมีเนื้อที่ประมาณ 8,761 ตารางกิโลเมตร และส่วนที่เป็นพื้นน้ำมีพื้นที่ประมาณ 1,046 ตารางกิโลเมตร มีความกว้าง จากทิศตะวันตกไปทิศตะวันออกประมาณ 20 กิโลเมตร ส่วนความยาวจากทิศเหนือไปทิศใต้ประมาณ 75 กิโลเมตร (เนาวรินทร์ ชนะทัฬ และคณะ, 2546) ครอบคลุมพื้นที่ 3 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดสงขลา คือ อำเภอเมือง อำเภอหาดใหญ่ อำเภอสะเดา อำเภอรัตนภูมิ อำเภอระโนด อำเภอสทิงพระ อำเภอควนเนียง อำเภอกระแสดินธุ์ อำเภอนาหม่อม อำเภอบางกล่ำ อำเภอคลองหอยโข่ง จังหวัดพัทลุงทั้งหมด และจังหวัดนครศรีธรรมราช คือ อำเภอชะอวด และอำเภอหัวไทร ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา มีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่ออำเภอปากพนัง อำเภอเชียรใหญ่ อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช
ทิศใต้	ติดต่อประเทศมาเลเซีย
ทิศตะวันออก	ติดต่ออำเภอจะนะ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา และทะเล อ่าวไทย
ทิศตะวันตก	ติดต่อเทือกเขาบรรทัด จังหวัดตรัง และจังหวัดสตูล

สภาพภูมิอากาศบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา อยู่ภายใต้อิทธิพลของลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือและลมมรสุมตะวันออกเฉียงใต้ จึงสามารถแบ่งฤดูกาลออกได้เป็น 2 ฤดู คือฤดูร้อนและฤดูฝน ฤดูร้อนเริ่มตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ถึงกลางเดือนกรกฎาคม ส่วนฤดูฝนจะเริ่มตั้งแต่เดือนกรกฎาคมถึงเดือนมกราคม โดยฝนจะตกหนักมากที่สุดในเดือนพฤศจิกายน

ลักษณะภูมิประเทศของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ประกอบด้วยพื้นที่ภูเขาสูงบริเวณทิศตะวันตกและทิศใต้ของกลุ่มน้ำ ด้านตะวันตกจะเป็นแนวเทือกเขาบรรทัดที่ทอดตัวในแนวเหนือใต้ ตั้งแต่รอยต่อระหว่างจังหวัดพัทลุงกับจังหวัดตรัง ลงมาถึงรอยต่อระหว่างจังหวัดสงขลากับจังหวัดสตูล ส่วนทางด้านทิศใต้เป็นแนวเทือกเขาสนกลาศีรีบางส่วน ภูเขานี้ปกคลุมด้วยป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์จึงเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่ไหลลงสู่ทะเลสาบสงขลา สำหรับบริเวณด้านเหนือและด้านตะวันออกของพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาเป็นพื้นที่ราบชายฝั่งทะเลเกิดจากการทับถมของตะกอน ทะเลสาบสงขลาเป็นแหล่งน้ำที่มีความสำคัญแห่งหนึ่งของประเทศไทย เป็นแหล่งน้ำขนาดใหญ่ซึ่งมีทั้งน้ำจืด น้ำกร่อย และน้ำเค็มอยู่ใกล้เคียงกัน จึงทำให้มีความหลากหลายทางชีวภาพ เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศน์อยู่ตลอดเวลาดินแดนรอบ ๆ ทะเลสาบสงขลา ปัจจุบันคือพื้นที่ของจังหวัดพัทลุง อำเภอชะอวด อำเภอหัวไทร อำเภอรโนด อำเภอสติงพระ อำเภอกระแสดินธุ์ อำเภอสิงหนคร อำเภอเมือง อำเภอหาดใหญ่ และอำเภอรัตนบุรี

ทะเลสาบสงขลา มีสภาพทางนิเวศวิทยาที่หลากหลาย เนื่องจากเป็นแหล่งน้ำที่เกิดจากการไหลรวมจากต้นน้ำลำคลองเล็ก ๆ มากมายและยังมีทางออกสู่ทะเลอ่าวไทย ปริมาณและสภาพน้ำในทะเลสาบขึ้นอยู่กับน้ำจืดที่ไหลลงมาและน้ำเค็มจากทะเลหนุนเข้ามา ซึ่งในฤดูน้ำหลากประมาณเดือนพฤศจิกายนถึงธันวาคมจะมีน้ำจืดไหลลงสู่ทะเลสาบจำนวนมาก จึงไปผลักดันน้ำเค็มออกสู่อ่าวไทย ในช่วงนี้ น้ำในทะเลสาบจะขุ่นและเป็นน้ำจืด แต่เมื่อถึงฤดูแล้ง ปริมาณน้ำจืดที่ไหลลงสู่ทะเลสาบจะม่น้อย น้ำเค็มจะไหลเข้ามาแทนที่ในช่วงนี้ น้ำในทะเลสาบจะกร่อย สามารถแบ่งทะเลสาบสงขลาออกได้เป็น 4 ตอนใหญ่ ๆ ได้ดังนี้

ภาพที่ 3 แผนที่แสดงลุ่มน้ำทะเลสาบ 4 ตอนใหญ่ ๆ
ที่มา:กรมประมง, 2558

1. ทะเลน้อยอยู่ตอนบนสุดมีพื้นที่ประมาณ 28 ตารางกิโลเมตร ความลึกเฉลี่ยประมาณ 1.5 เมตร เป็นทะเลสาบน้ำจืดโดยแยกส่วนกับทะเลสาบ โดยมีคลองนางเรียงเชื่อมต่อระหว่างทะเลน้อยกับทะเลหลวง ทิศตะวันตกของทะเลน้อยเป็นส่วนของจังหวัดพัทลุง ทิศเหนือเป็นส่วนของจังหวัดนครศรีธรรมราชและทิศตะวันออกจรดอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา ทะเลน้อยเป็นทะเลสาบน้ำจืดที่มีพืชน้ำนานาชนิดขึ้นอยู่โดยรอบ มีป่าพรุขนาดใหญ่ มีวัชพืชพวก ผักตบชวา กก กระจูด และยังเป็นแหล่งของนกน้ำนานาพันธุ์ทั้งที่ประจำถิ่นและที่อพยพมาจากแหล่งอื่นๆ
2. ทะเลหลวง (ทะเลสาบสงขลาตอนบน)เป็นส่วนหนึ่งของทะเลสาบสงขลาถัดจากทะเลน้อยลงมาถึงเกาะใหญ่ อำเภอกระแสดินธุ์ เป็นห้วงน้ำกว้างใหญ่ที่สุดมีพื้นที่ประมาณ 458.80 ตารางกิโลเมตร ความลึกประมาณ 2 เมตร ในอดีตเป็นท้องน้ำจืดขนาดใหญ่ แต่ในบางปีมีการรุกตัวของน้ำเค็มค่อนข้างสูงในช่วงฤดูแล้ง
3. ทะเลสาบ (ทะเลสาบตอนกลาง)อยู่ถัดจากทะเลหลวงลงมา ตั้งแต่บริเวณแนวเกาะใหญ่ทางใต้ไปบรรจบกับเขตอำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง อำเภอสิงหนครจนถึงบริเวณปากอ้อ อำเภอสิงหนครจังหวัดสงขลา มีพื้นที่ประมาณ 377.20 ตารางกิโลเมตร ความลึกประมาณ 2 เมตร เป็นส่วนหนึ่งของทะเลสาบที่มีเกาะมากมาย เช่น เกาะสี่ เกาะห้า เกาะหมาก

เกาะนางคำพื้นที่ส่วนนี้เป็นการผสมผสานของน้ำเค็มและน้ำจืดจึงทำให้มีสภาพเป็นทั้งน้ำจืดและน้ำกร่อย ในช่วงที่เป็นน้ำจืดจะมีพืชปกคลุมโดยทั่วไป

4. ทะเลสาบสงขลา (ทะเลสาบสงขลาตอนล่าง)เป็นส่วนหนึ่งของทะเลสาบตอนนอกสุดที่เชื่อมต่อกับอ่าวไทย มีพื้นที่ประมาณ 182 ตารางกิโลเมตร ความลึกประมาณ 1.5 เมตร ยกเว้นช่องแคบที่ติดต่อกับทะเลอ่าวไทย ซึ่งเป็นช่องเดินเรือมีความลึกประมาณ 12-14 เมตร ทะเลสาบส่วนนี้เป็นบริเวณที่มีน้ำเค็ม แต่บางส่วนของช่วงฤดูฝนจะเป็นน้ำกร่อย และได้รับอิทธิพลจากน้ำขึ้น น้ำลง บริเวณทางตอนใต้มีพื้นที่ป่าชายเลนปกคลุมโดยทั่วไป แต่ปัจจุบันถูกเปลี่ยนไปเป็นพื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่เพาะเลี้ยงกุ้ง

จากหลักฐานของแผนที่ของชาวต่างประเทศ พื้นที่บริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบเมื่อปี พ.ศ. 2000 มีลักษณะแตกต่างจากปัจจุบันมากพอสมควร โดยเฉพาะบริเวณอำเภอหัวไทร อำเภอระโนด อำเภอกะแสสินธุ์ อำเภอสทิงพระ และอำเภอสิงหนคร บริเวณนี้แต่เดิมเป็นเกาะสองเกาะ คือพื้นที่ในสวนอำเภอหัวไทรไปจนถึงอำเภอสิงหนครซึ่งเป็นเกาะขนาดใหญ่ ส่วนเกาะขนาดเล็กก็คือ “เกาะใหญ่” ในปัจจุบัน อันเกิดจากระดับน้ำที่ลดลงทำให้พื้นที่ดินเดิมใต้ผิวน้ำโผล่ขึ้นมาเป็นภูเขาเตี้ยๆ ประกอบกับลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือพัดเอาทรายทะเลมาทับถมทางด้านซีกตะวันออกของภูเขา ทำให้เกิดสันทรายงอกออกไปเรื่อย ๆ ในขณะที่ซีกตะวันตกของภูเขาก็ก่เกิดดินตะกอนที่ลำนําสายสั้น ๆ คือ คลองนางเรียม คลองปากประ คลองลำปำ คลองท่าเตื่อ คลองอู่ตะเภา และแม่น้ำสายยาวที่พาดจากจังหวัดสตูลไหลออกทะเลที่บริเวณทะเลสาบตอนใต้ในปัจจุบัน ทำให้แผ่นดินทั้งสองด้านงอกออกไปเรื่อย ๆ จนกลายเป็นเกาะขึ้น ซึ่งภายหลังเกาะนี้ก็แตกกลายเป็นที่ตั้งถิ่นฐานทำมาหากินเป็นชุมชนหนาแน่นเพราะมีความเหมาะสมที่จะเป็นท่าเรือ และสามารถกำบังลมได้เป็นอย่างดี แม้แผ่นดินทางด้านทิศเหนือจะงอกออกไปจนติดเป็นแผ่นดินเดียวกันแล้ว บริเวณเกาะซึ่งพัฒนาเป็นแหลมก็ยังคงเป็นชุมชนที่หนาแน่นยิ่งขึ้น เมื่อน้ำในทะเลสาบตอนในเปลี่ยนเป็นน้ำจืดเพราะได้รับอิทธิพลจากน้ำในลำคลองที่ได้กล่าวถึงข้างต้นมากกว่าน้ำทะเล พื้นที่โดยรอบของทะเลสาบจึงเริ่มกลายเป็นพื้นที่เพาะปลูก เนื่องจากบริเวณนี้มีดินตะกอนที่ทับถมกันมากซึ่งเหมาะแก่การเพาะปลูก จึงกลายเป็นแหล่งผลิตข้าวที่สำคัญของภาคใต้ โดยเฉพาะบริเวณฝั่งตะวันตก หรือพื้นที่ของจังหวัดพัทลุงในปัจจุบัน ขณะเดียวกันทะเลสาบที่เกิดขึ้นก็เป็นแหล่งของสัตว์น้ำนานาชนิดด้วย ส่วนบริเวณตอนบนหรือแถบต้นน้ำเชิงเขาก็ก่เป็นเขตป่าที่มีป่าดงดิบขึ้นปกคลุมหนาแน่น จึงมีผลผลิตจากป่าจำนวนมาก เช่น หวาย ไม้ไผ่ สมุนไพร งาช้าง เครื่องหนัง เขาสัตว์ และของป่าอื่นๆ ซึ่งของพวกนี้พ่อค้าชาวจีนและอินเดียต้องการมาก พ่อค้าชาวจีนและอินเดียจึงเดินทางเข้ามาค้าขายและนำเอาอารยธรรมเข้ามาเผยแพร่ในบริเวณคาบสมุทรมาลายูและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ครั้งหนึ่งทะเลสาบสงขลาเคยได้ชื่อว่าเป็นทะเลสาบที่มีความอุดมสมบูรณ์แห่งหนึ่งของโลก มีสัตว์น้ำนานาชนิด ซึ่งเป็นเสมือนอุ้งข้าวอุ้งน้ำที่หล่อเลี้ยงสรรพชีวิตทั้งมวลรอบทะเลสาบสงขลา กว่า 160 ชุมชน มายาวนานหลายชั่วอายุคน ความเปลี่ยนแปลงของชุมชนส่วนหนึ่งจึงขึ้นอยู่กับปริมาณของสัตว์น้ำที่มีอยู่ในทะเลสาบ ปีใดสัตว์น้ำอุดมสมบูรณ์ชุมชนก็เข้มแข็งและสงบสุขแต่ปีใดขาดแคลนความทุกข์ยากก็แผ่ขยายไปรอบทะเลสาบ เป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่งว่าในรอบหลายปีที่ผ่านมา ปริมาณสัตว์น้ำในทะเลสาบสงขลาตกลงอย่างรวดเร็ว เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ทั้งที่ทางธรรมชาติ และที่มนุษย์สร้างขึ้นนับเป็นปรากฏการณ์ที่สำคัญที่ส่งผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนรอบทะเลสาบตั้งนั้น ชุมชนรอบทะเลสาบจึงมีทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยหลักที่ก่อให้เกิดเป็นเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เกษตรกรรม ซึ่งเกื้อกูลต่อการยังชีพของชุมชนรอบทะเลสาบ ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเงินเฟื้องส่งเสริมการผลิตแบบเก็บเกี่ยว และการใช้แรงงานที่ไม่ต้องอาศัยพลังงานและเทคโนโลยีแต่ในช่วงหลังมีกระบวนการผลิตโดยใช้พลังงานและเทคโนโลยีเข้ามาสู่บริเวณนี้มากขึ้น จึงทำให้ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรมและขาดแคลนลงเรื่อย ๆ วัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนแบ่งปันเปลี่ยนเป็นการแข่งขัน ซึ่งดี และเห็นแก่ตัวกันมากขึ้น สภาวะทางเศรษฐกิจและสังคมที่เคยมั่งคั่งกลับถอยหลังซึ่งยากที่จะกลับคืนมาเหมือนอย่างเช่นใด

อดีตสภาพทางสังคมในสมัยก่อนถ้าย้อนไปหาอดีตก่อนสมัยอยุธยา ชุมชนบริเวณทะเลสาบสงขลา มีลักษณะเป็นเมืองท่าที่ติดต่อกับต่างชาติมากกว่าที่จะเป็นลักษณะของชุมชนเกษตรกรรม เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะในสมัยนั้นผู้คนมีน้อย และไม่เดือดร้อนในเรื่องข้าวปลาอาหารมากนัก ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรนั่นเอง ด้วยเหตุนี้จึงเข้าใจว่าสังคมเกษตรกรรมอาจจะยังไม่เด่นชัด แต่ในสมัยอยุธยาเป็นต้นมา ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมขึ้นทั่วไปรอบทะเลสาบ ซึ่งมีพอให้เกิดการขยายตัวของชุมชนอย่างต่อเนื่อง ชาวนาที่ยึดมั่นอยู่กับค่านิยม รวมทั้งไสยศาสตร์และประเพณีวัฒนธรรม กลายเป็นคนส่วนใหญ่ในพื้นที่บริเวณนี้ และชาวนาจักจะอยู่ในลักษณะของไพร่ และข้าพระ ซึ่งไพร่นับเป็นชาวากลุ่มใหญ่ที่มีความจำเป็นต้องขึ้นอยู่กับขุนนาง หรือนาย ส่วนข้าพระหรือแลกวัดเป็นกลุ่มคนที่ทางพระมหากษัตริย์ได้อุทิศกัลปนาให้เป็นสมบัติของพระสงฆ์ชาวนาจักเป็นข้าพระ หรือแลกวัดนี้จะอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของสถาบันสงฆ์ที่กล่าวมานี้ก็เป็นลักษณะสถานะทางสังคมของผู้คนในสมัยนั้น อย่างไรก็ตาม ลุ่มน้ำทะเลสาบแห่งนี้ไม่มีความปลอดภัยและมั่นคงสักเท่าไรในชีวิตความเป็นอยู่ โดยเฉพาะสาเหตุมาจากการรุกรานของโจรสลัดและต้องประสบกับการรุกรานของเพื่อนบ้านอยู่เป็นประจำ

ส่วนในลักษณะของสังคมปัจจุบันของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา มีหลาย ๆ สิ่งหลาย ๆ อย่างเปลี่ยนแปลงไปสังคมไพร่และข้าพระกลายมาเป็นสังคมเกษตรกรรมที่มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น ทศนคติ ค่านิยม ไสยศาสตร์ ประเพณีและวัฒนธรรม เปลี่ยนแปลงไปตามยุคตามสมัยมาก

ขึ้นโดยเฉพาะการได้รับอิทธิพลมาจากสังคมภายนอก เช่น สังคมจากต่างประเทศ เป็นต้น สังคมที่เคย
 เกื้อกูลพึ่งพา กลายมาเป็นสังคมของการแข่งขัน และชิงดีชิงเด่น ปัญหาสังคมต่าง ๆ มีมากมาย เช่น
 ปัญหายาเสพติด อาชญากรรม ความยากจน และชุมชนแออัด ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นปัญหาที่ยากต่อ
 การแก้ไขในสภาพปัจจุบันนี้ ส่วนหนึ่งที่เกิดว่าเป็นสาเหตุสำคัญที่ก่อให้เกิดปัญหาและการเปลี่ยนแปลง
 คือ การเพิ่มขึ้นของประชากร และการลดลงของทรัพยากรนั่นเอง ถ้าจะมองตัวเลขของประชากรที่
 อาศัยอยู่บริเวณรอบทะเลสาบมีประมาณ 1.5 ล้าน (สุพรรณ ไชยอำพร, 2554) โดยประชากรส่วน
 ใหญ่จะอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นตามบริเวณรอบทะเลสาบสงขลาและเบาบางในแถบพื้นที่สูงและภูเขา
 ของจังหวัดพัทลุง อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าสังคมของชุมชนรอบทะเลสาบสงขลาจะเปลี่ยนไปตามยุคตาม
 สมัยไม่ว่าจะเป็นวิถีชีวิต ค่านิยม และวัฒนธรรมต่าง ๆ จะเปลี่ยนไปเช่นไร แต่ถ้าผู้คนรอบทะเลสาบ
 สงขลายังรักทะเลสาบสงขลาไม่เปลี่ยนแปลง ช่วยกันอนุรักษ์และฟื้นฟูเชื่อมั่นว่าสังคมของชุมชนรอบ
 ทะเลสาบสงขลาจะน่าอยู่และกลับมามีชีวิตชีวาเหมือนในอดีตอีกครั้ง

สภาพทางเศรษฐกิจในสมัยก่อนชาวบ้านหรือชาวนาดำรงชีวิตอยู่ในระบบ
 เศรษฐกิจแบบพอเพียงชีพ ไม่ใช่ลักษณะของการแข่งขัน แต่ชาวนาสมัยนั้นก็จะต้องมีพันธะทางด้าน
 เศรษฐกิจกับขุนนาง หรือนายตามระบบส่วยอากร ส่วนชาวนาที่เป็นข้าพระหรือแลกวัดนั้น ต้องขึ้นอยู่กับ
 ในระบบเศรษฐกิจของวัดอย่างเคร่งครัด ตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นต้นมา ชาวนาในบริเวณนี้จะต้องส่งส่วย
 ให้แก่ขุนนางรวมทั้งเสียอากรบางชนิดด้วย พอมาถึงปัจจุบันโครงสร้างทางเศรษฐกิจเปลี่ยนไปสภาพ
 เศรษฐกิจแบบพอเพียงชีพกลับกลายเป็นลักษณะของการดิ้นรนและต้องเสียภาษีอากรให้กับรัฐตาม
 ลักษณะของการ ประกอบธุรกิจการงาน และรายได้ก็มีลักษณะคล้าย ๆ กับสมัยก่อน การนั่งเฉยอยู่
 ไม่ได้ นี่คือการถามที่อยู่ในใจของคนรอบทะเลสาบสงขลาที่ปัจจุบันนี้ถือว่าเรื่องปากเรื่องท้องเป็นเรื่อง
 สำคัญ การแข่งขันทางเศรษฐกิจมีมากขึ้นอย่างไม่ต้องสงสัย ซึ่งถ้าจะมองถึงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ
 ของพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบการผลิตจะขึ้นอยู่กับสาขาการผลิตที่สำคัญ 3 สาขา คือ สาขาเกษตรกรรม
 การค้าส่งและค้าปลีก และสาขาการบริการ สำหรับสาขาเกษตรกรรมซึ่งเป็นอาชีพส่วนใหญ่ของคนลุ่ม
 น้ำทะเลสาบแห่งนี้ซึ่งประกอบไปด้วย อาชีพประมงที่ถือเป็นอาชีพหลักโดยมีผู้ที่ประกอบอาชีพนี้
 ประมาณ 8,010 ครัวเรือน จาก 168 หมู่บ้าน รองลงมาได้แก่ ยางพารา ข้าวสวนผสมไม้ผล พืชผัก
 สวนครัว สาขาการค้าส่งและค้าปลีก ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการค้าสัตว์น้ำจะมีพ่อค้าแม่ขาย ทั้งค้าส่งและ
 ค้าปลีกมาติดต่อรับซื้อสัตว์น้ำจากการประมงของเกษตรกรไปจำหน่ายทั้งในพื้นที่และต่างจังหวัด
 สาขาการบริการ นับว่าเป็นอีกหนึ่งอาชีพที่สร้างรายได้ให้กับชุมชนแห่งนี้ โดยเฉพาะการท่องเที่ยว
 โดยพื้นที่รอบทะเลสาบสงขลา มีแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจมากมาย ซึ่งบางแห่งมีชื่อเสียงระดับประเทศ
 ก็ว่าได้ เช่น อุทยานนกน้ำทะเลน้อย-คูขุด อุทยานเขาปู่ เขาย่า ถ้าพระคูหาสวรรค์ หาดแสนสุขลำป่า
 เกาะสีเกาะห้า เขาตังกวน และเกาะยอ เป็นต้น(เนาวรินทร์ ชนะทัฬห และคณะ, 2546)

2.4.2 การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชาวนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาภายใต้นโยบายรัฐ

การดำรงชีวิตของผู้คนลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา มีลักษณะเดียวกับชุมชนเกษตรกรรมทั่วไปโดยส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพทำนา และมีบางส่วนประกอบอาชีพอื่นบ้างก็ตาม แต่การทำนาถือว่าเป็นอาชีพหลัก วัฒนธรรมชาวนาและวัฒนธรรมในกระบวนการผลิตข้าวจึงเป็นวงจรชีวิตของผู้คนส่วนใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เมืองนครศรีธรรมราชและเมืองพัทลุง จัดได้ว่าเป็นอยู่อาศัยของภาคใต้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จประพาสเมืองพัทลุง ร.ศ. 108 (พ.ศ.2432) ทรงมีพระราชหัตถเลขาบันทึกไว้ว่า ข้าวที่เมืองพัทลุงสามารถใช้เลี้ยงคนสงขลาได้ทั้งเมือง และปรากฏหลักฐานจดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ.1200-1201 ได้เกณฑ์ทัพเมืองนครศรีธรรมราชและเมืองพัทลุงพร้อมด้วยข้าวและเสบียงอาหารอื่นๆ ไปทำสงครามในหัวเมืองมลายู คือเมืองไทรบุรี สตูล ละงู นอกจากนั้นยังเกณฑ์กำลังไพร่พลไปทำนาหาเสบียงไว้ล่วงหน้าก่อนทำสงคราม จากหลักฐานดังกล่าวย่อมแสดงให้เห็นความสำคัญของพื้นลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาทั้งในทางเศรษฐกิจ และการรักษาความมั่นคงในหัวเมืองปักษ์ใต้ วัฒนธรรมและวิถีชีวิตชาวนาดำรงอยู่เป็นเวลาอันยาวนาน เพราะมีคติความเชื่อว่าข้าวเป็นธัญพืชที่มีพระคุณแก่มนุษย์ การทำนาเป็นอาชีพดั้งเดิมของบรรพบุรุษที่ได้หล่อเลี้ยงชีวิตผู้คนมาทุกยุคทุกสมัย จึงมีวัฒนธรรมปฏิบัติในกระบวนการผลิตข้าวและการบริโภคด้วยความเคารพศรัทธาและสำนึกในบุญคุณ ได้แสดงออกในประเพณีปฏิบัติต่างๆ ที่เป็นบุญกุศลเกี่ยวเนื่องกับลัทธิความเชื่อศาสนา เช่น การไหว้แม่โพสพ การทำขวัญข้าว ประเพณีลาซัง ประเพณีทำบุญกองข้าวเสียง นอกจากนั้นการทำนายังทำให้เกิดความรักความผูกพันกับท้องถิ่นและความสามัคคีของชุมชนให้มีความช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน การประกอบอาชีพการทำนาจึงมีอิทธิพลอย่างสำคัญยิ่งต่อการสร้างสรรค์สังคมชุมชนลุ่มน้ำทะเลสาบให้ดำรงอยู่อย่างมีพลัง(सानิตย์เพชรภาพ, 2553)

เมื่อพื้นที่นาในภาคใต้มีการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากชุมชนและสภาพแวดล้อม มีการเปลี่ยนแปลง ปาล์มน้ำมันก็เป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญชนิดหนึ่งที่เข้ามาแทนที่เพราะปาล์มน้ำมันเหมาะสมกับสภาพอากาศร้อนชื้น ในบริเวณใกล้เคียงกับเส้นศูนย์สูตร ดังนั้นปาล์มน้ำมันจึงเจริญเติบโตได้ดีในภาคใต้ของประเทศบริเวณพื้นที่ที่ปลูกมากที่สุด คือ จังหวัดกระบี่ สุราษฎร์ธานี ชุมพร สตูล และตรัง ทั้งนี้เนื่องจากผลตอบแทนของการปลูกปาล์มน้ำมันดีกว่าการปลูกพืชชนิดอื่น เช่น ยางพารา และการทำนาข้าว จึงเป็นแรงจูงใจให้เกษตรกรขยายพื้นที่ปลูกประกอบกับมีโครงการเปลี่ยนพื้นที่ปลูกปาล์มทั่วประเทศ และจากคติความเชื่อของชาวบ้านที่ว่าทำสวนดีกว่าทำนา กอปรกับการทำนา ทำไร่ จะเหนื่อยหนัก และเสี่ยงต่อความขาดทุนแทบทุกปี จึงจะเห็นได้ว่าชาวสวน ชาวนา บ้านเรา จะมีฐานะลำบากยากจน หนี้สินล้นพ้นตัว ผู้ชาวสวนไม่ได้ ลงทุนทำ

แล้วค่อย ๆ เก็บเกี่ยวผลประโยชน์ ดังคำของชาวบ้านที่บ่นๆ ให้ฟังว่า “สวนยิ่งแก่ เจ้าของยิ่งสบาย” ต่างกันกับการทำอะไรทำนาที่ว่า “ทำนาปีมีแต่หนักกับชั่ง ทำนาปรังมีแต่ชั่งกับหนัก” (วิมล คำศรี, 2544)

จากเหตุผลดังกล่าวข้างบนทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ที่ขาดความรู้ เนื่องจากขาดโอกาสทางการศึกษา ขาดการส่งเสริมที่จริงจังตั้งใจของภาครัฐ และราชการ รวมไปถึงนโยบายการพัฒนาประเทศที่ต่างกรมต่างทำ ต่างกระทรวงต่างร่ำ การมีส่วนร่วมเป็นเพียงวาทกรรม ทำให้การพัฒนาประเทศที่ผ่านมาทั้ง 10 แผน มีปัญหามากกว่าความสำเร็จ ดังเห็นจากรายได้ประชาชาติต่อหัวต่ำลง ขณะเดียวกันหนี้ประชาชนรายหัวกลับเพิ่มสูงขึ้น ประการสำคัญที่เป็นจริงและพบโดยทั่วไปในสังคมไทย สุขภาพของประชาชนแย่ลง สิ่งแวดล้อมของประเทศชาติเลวลง ประชาชนชาติที่พึ่งทางความคิด เนื่องจากไม่ได้พัฒนาทางปัญญา แม้แต่การศึกษาระดับชาติที่มีการปฏิรูปแล้วปฏิรูปเล่า ก็ยังไม่ถึงไหน หมายถึงว่า ล้มเหลว

2.5ชุมชนเจดีย์งามอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา

อำเภอระโนดเป็นอำเภอที่ตั้งอยู่บนคาบสมุทรสทิงพระเดิมเป็นส่วนหนึ่งของเมืองสทิงพระ (เมืองพัทลุงเก่า) ในสมัยรัชกาลที่ 3 ก็ไปขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 จึงได้กลับมาขึ้นกับเมืองสงขลา เมื่อมีการจัดการปกครองเป็นมณฑลเทศาภิบาล ได้ยุบเมืองระโนด ตั้งเป็นกิ่งอำเภอระโนดและได้เริ่มก่อสร้างที่ว่าการอำเภอระโนดหลังแรกคู่กับสถานีตำรวจในปี พ.ศ. 2466 และในปี พ.ศ. 2467 กิ่งอำเภอระโนดได้ยกฐานะขึ้นเป็นอำเภอระโนด(ศูนย์บริการข้อมูลอำเภอ, 2551)

ชาวระโนดส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตร อาชีพที่สำคัญ คือ การทำนา และการทำตาลโตนด อำเภอระโนดเคยได้ชื่อว่า ทุ่งรวงทอง เพราะทำการเพาะปลูกข้าวได้งามมาก เรียกได้ว่าเป็นอู่ข้าวอู่น้ำของจังหวัดสงขลา เป็นการทำนาหวานซึ่งในอดีตทำได้เพียงปีละครั้ง โดยอาศัยน้ำจากธรรมชาติ ข้าวที่ปลูกจะเป็นพันธุ์พื้นเมือง ได้แก่ ข้าวนางหมูน ปัจจุบันข้าวพันธุ์นี้ไม่มีการปลูกแล้ว ในอดีต (ประมาณ 60 ปีที่ผ่านมา) ผลผลิตที่ได้จากการเกษตรชาวระโนดจะส่งไปขายที่จังหวัดสงขลา ซึ่งเป็นศูนย์กลางการค้าข้าวที่สำคัญ ในขณะเดียวกันพ่อค้าในอำเภอระโนดเองก็ต้องซื้อข้าวที่อำเภอปากพนัง อำเภอหัวไทร ไปขายที่จังหวัดสงขลาด้วย เนื่องจากข้าวหรือโรงสีที่อำเภอระโนดมีไม่เพียงพอ (อำเภอระโนดมีโรงสีไฟขนาดใหญ่ 2 โรง) ในปี พ.ศ.2535-2536 เป็นต้น มาผลผลิตข้าวไม่ดี เพราะนอกจากจะประสบปัญหาเรื่องความแห้งแล้งแล้ว ยังประสบปัญหาน้ำเค็มจากทะเลหนุนเข้ามาด้วย เป็นเหตุให้ชาวระโนดต้องไปทำมาหากินต่างจังหวัดมากขึ้น เช่น ที่จังหวัดชุมพร และจังหวัดสุราษฎร์ธานี(ศูนย์บริการข้อมูลอำเภอ, 2551)

ในช่วงปี พ.ศ.2537 อำเภอรอนดได้นำระบบชลประทานเข้าไปพัฒนาในพื้นที่ทะเลสาบสงขลา ทำให้บางตำบลซึ่งอยู่ในเขตชลประทาน (อยู่ทางทิศเหนือของอำเภอรอนด) สามารถทำนาได้ปีละ 2-3 ครั้ง ได้แก่ ตำบลตะเคียน ตำบลบ้านใหม่ ตำบลคลองแดน ตำบลบ้านขาว ตำบลแดนสงวน และตำบลท่าบอนบางส่วน (สำหรับตำบลที่อยู่ทางทิศใต้ของอำเภอ ซึ่งเป็นพื้นที่นอกเขตชลประทานต้องอาศัยน้ำธรรมชาติเท่านั้น) จึงส่งผลให้ ปี พ.ศ. 2539 การทำนากลับมาดีขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ผู้ที่อพยพออกจากอำเภอรอนดบางส่วนจึงได้ย้ายกลับมาอยู่ที่ระนองใหม่อีกครั้งหนึ่ง(ศูนย์บริการข้อมูลอำเภอ, 2551)

ในอดีตการทำนาของชาวระนอง (ภาพที่ 4) จะเป็นการทำนาตามฤดูกาลโดยทำนาหวาน ไถนาด้วยวัวควัว มีแอก คันไถ หางยาม หัวหมู เป็นอุปกรณ์ประกอบ การไถนาไถเพียงครั้งวันเช้า ตอนบ่ายปล่อยให้วัวกินหญ้า นาที่ไถได้จึงน้อย ข้าวเมื่อสุกก็สุกไม่พร้อมกัน (ข้าวสุกคือ ข้าวที่แก่จัด เมล็ดแข็ง) เพราะไถและหวานที่ละงาน เมื่อเก็บข้าวงานนี้หมดงานต่อไปก็สุกพอดี ในสมัยก่อนชาวระนองไม่เกี่ยวข้าวแต่เก็บข้าวแทนโดยใช้แรงคนในครอบครัว การเก็บข้าวของชาวระนองสมัยก่อนเก็บด้วย “แกะ” ต้องใช้แกะตัดรวงข้าวทีละรวง เมื่อได้เต็มกำมือก็นำซังหรือต่อข้าวมามัดเป็น “เสียง” จากนั้นตอนบ่ายมาหาบโดยใช้ “แสก” (สาเหล็ก) หาบแล้วไป “ดับ” เรียงเป็นชั้นที่ “เร็นข้าว” (ยุงข้าว) ให้เป็น “ลอม” เมื่อนวดข้าวก็ใช้เท้าเหยียบย่ำไปมาจนเมล็ดข้าวหลุดจากรวงเหลือแต่ “ฟาง” ถ้ามีปริมาณมาก ๆ ต้องนำข้าวไปกองที่ลานซึ่งมีดินแน่นมาก แล้วใช้วัวเดินย่ำให้รอบจนข้าวร่วงหมด เรียกว่า “เวียนข้าว” สมัยนั้นการขนข้าวจากที่นามาบ้าน ใช้พาหนะที่เรียกว่า “हनวน” โดยมีควายเป็นตัวลาก ลักษณะของ “हनวน” เป็นกะบะที่ใช้สำหรับบรรทุกข้าวปี พ.ศ. 2508 มีการนำเคียวมาเกี่ยวข้าวแทนการใช้แกะ เพราะมีการเปลี่ยนพันธุ์ข้าวที่ปลูกใหม่ ซึ่งมีดินตี้ยกว่าเดิม การใช้แกะเก็บไม่สะดวก ปัจจุบันการทำนาก็ได้พัฒนาเครื่องมือเครื่องใช้มาเป็นเครื่องจักรเกือบทั้งหมด (รถไถนา รถเกี่ยวข้าว และรถนวดข้าว) การทำนาในสมัยก่อนหากมีการจ้างแรงงานส่วนใหญ่เป็นแรงงานจากต่างถิ่น คือ จากอำเภอเมือง และอำเภอสติงพระ มีประเพณีการลงแขกบ้างแต่ไม่มากนัก ส่วนใหญ่เป็นการลงแขกเพื่อนวดข้าว สีข้าว และตำข้าว เท่านั้น(ศูนย์บริการข้อมูลอำเภอ, 2551)

สำหรับการขายข้าวในสมัยนั้นชาวจีนจะเป็นผู้ที่มารับซื้อข้าว โดยจะรับซื้อจากชาวนาแต่ละราย และรวบรวมส่งโรงสีคราวละมาก ๆ ในช่วง ปี พ.ศ. 2518 เส้นทางถนนสายระนอง-สงขลาพัฒนาดีขึ้น โรงสีขนาดใหญ่ 2 โรงที่มีอยู่ในอำเภอรอนดเริ่มลดบทบาทลงเนื่องจากชาวบ้านจะนำข้าวไปขายในโรงสีเล็กๆ และส่งข้าวสารไปขายเองที่สงขลา ประมาณปี พ.ศ. 2530 ชาวนาบางส่วนได้ผันตัวเองมาทำไร่นาสวนผสม โดยขุดบ่อรูปตัวยู รอบที่ของตนแล้วเลี้ยงปลาในบ่อ อาทิ ปลานิล ปลาดุก ปลาเทโพ และปลาไน ตรงกลางของเนื้อที่ใช้ทำนาข้าวบริเวณคันบ่อโดยรอบจะมีการปลูกไม้ผล อาทิ มะม่วงน้ำดอกไม้ เชียวเสวย มะพร้าว น้ำหอม

และกระท่อนท้อ โดยภาครัฐจะให้การสนับสนุนในการชุดบ่อ และพันธุ์ไม้ผล พันธุ์ปลา แต่ยังมีปัญหาในเรื่องตลาดที่รองรับผลผลิตอยู่บ้าง

ภาพที่ 4 นาข้าวที่ระโนด

ที่มา: ถ่ายภาพโดยผู้วิจัยเมื่อ 15 พฤษภาคม 2557

สภาพทางธรรมชาติของอำเภอรโนดถือได้ว่าโชคดีกว่าในอำเภออื่น ๆ คือสามารถปลูกต้นตาลโตจนได้ผล และมีไม้ไผ่ที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติเป็นจำนวนมาก ทำให้ชาวบ้านระโนดได้รับประโยชน์จากต้นไผ่และต้นตาล จนเป็นอาชีพเสริมรายได้ให้แก่ชาวระโนดได้เป็นอันดับสองรองจากการทำนา ต้นตาลและต้นไผ่เป็นต้นไม้ที่มีประโยชน์หลายอย่าง นอกจากชาวระโนดทำน้ำตาลโตนดขายแล้ว ยังนำไม้มาใช้ในการปลูกบ้านด้วย โดยนำลำต้นตาลมาทำเสาบ้าน แต่ต้องเลือกขนาดและอายุของไม้ โดยวัดจากพื้นดินสูงประมาณ 1 เมตร แล้วเจาะรูดูความแก่ของไม้ ถ้าใช้ได้ก็วัดขึ้นไป 4 เมตร เจาะรูสำรวจความแก่ของเนื้อไม้อีกครั้ง ถ้าใช้ก็จะโค่นต้น สาเหตุที่ต้องตัดต้นตาลที่ความยาว 4 เมตร เพราะลักษณะบ้านโดยทั่วไปจะกว้าง 4 เมตร สำหรับไม้ที่เหลือประมาณหนึ่งเมตรนั้นชาวบ้านจะไม่ใช้เพราะว่าแก่เกินไป ปัจจุบันลักษณะการตัดต้นตาลแบบนี้ก็ยังคงมีให้เห็นอยู่ สำหรับใบตาลจะนำมาเย็บเป็นจอกมุงหลังคาและกั้นฝาบ้าน ส่วนพื้นบ้านและฝาบ้านสามารถใช้ต้นไผ่ที่หาได้ตามท้องถิ่นมาได้ นอกจากนี้ใยของต้นตาลสามารถใช้ทำเป็นเชือกสำหรับผูกวัวควาย เปลือก (กาบ) ของต้นตาลเวลาแก่จะหล่นลงพื้นชาวบ้านจะนำไปใช้เป็นฟืนสำหรับต้มหรือเคี้ยวน้ำตาลเพราะในพื้นที่อำเภอไม้พินหายากต้องเดินทาง 3-4 กิโลเมตร เพื่อไปเก็บที่บริเวณทะเลสาบ ปัจจุบันส่วนใหญ่จะใช้ไม้ยางเป็นฟืนแทน นอกจากนี้ต้นตาลยังสามารถนำมาทำเป็นน้ำตาลเมาและเหล้าได้อีกด้วย เล่ากันว่าที่ตำบลตะเคียนะมีการต้มเหล้ามากที่สุด ผู้ที่ต้ม คือ คุณพะยอม เดชดี ต้มจนเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายและมีคำกล่าวที่ว่า “ใครที่มาถึงระโนดแล้วไม่กินเหล้า

จากตำบลตะเคียนธำมาไม่ถึงระโนด” (ปัจจุบัน พ.ศ.2558 ยังทำอยู่) สำหรับการกินน้ำตาลเมาในปัจจุบันลดน้อยลง

ปัจจุบันการทำตาลโตนดยังคงมีอยู่แต่ผลผลิตคือ ลูกตาล ซึ่งในสมัยก่อนไม่นิยมกินหรือไม่ขายกัน กลับเป็นที่นิยมของคนทั่วไป มีพ่อค้ามารับซื้อถึงที่ เนื้อไม้ก็นำไปทำเฟอร์นิเจอร์หรือพื้นปาร์เกต์ แต่ในปัจจุบันชาวระโนดบางส่วนไม่นิยมทำอาชีพทำตาลโตนด เพราะเป็นงานที่เหนื่อย และมีความเสี่ยงสูง เพราะวันหนึ่งต้องปีนต้น 2 ครั้ง คนรุ่นใหม่จึงไม่นิยมทำกันแต่หันไปทำงานก่อสร้างหรือทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมแทนที่ดินบริเวณริมทะเลตั้งแต่อำเภอปากพนังเรื่อยไปจนถึงอำเภอสทิงพระบางส่วน ส่วนใหญ่จะเป็นที่ดินที่ใช้ทำนา กุ้ง ประมาณ ปี พ.ศ.2530-2531 การทำนา กุ้ง เริ่มเข้ามามีบทบาทในอำเภอระโนด บริษัท Aqua Star ของต่างชาติ ได้เข้ามาซื้อที่ดินในอำเภอประมาณ 8 ไร่ ในราคาไร่ละประมาณ 7,000 บาท เพื่อทำนา กุ้ง ในตำบลระวะ (ภาพที่ 5) และตำบลคลองแดน โดยบริษัทเป็นฝ่ายออกทุนในการทำนา กุ้ง แต่ให้ชาวระโนดออกแรง ประสบผลในระยะแรกเท่านั้น ต่อมาขาดทุนเพราะบริษัทไม่เข้ามาดูแลเกษตรกร ดังนั้นเกษตรกรจึงจัดการกันเองกว่าร้อยละ 70 ในขณะที่เมื่อบริษัทจัดการให้บริษัทจะได้เปรียบมาก เกษตรกรก็จะไม่พอใจ ทำให้มีการฟ้องร้องกันเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังประสบปัญหา กุ้ง เป็นโรคอีกด้วย การทำนา กุ้ง นี้ส่งผลกระทบต่อการทำนาข้าวเป็นอย่างมาก กล่าวคือ นาข้าวถูกน้ำเค็มจากนา กุ้ง ซึมเข้ามาให้เกิดความเสียหายแก่ข้าว ในบางรายต้องผันตัวเองจากการทำนาข้าวมาเป็นการทำนา กุ้ง แทน บางครั้งก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชาวนาและผู้ทำนา กุ้ง ทำให้ต้นตาลที่อยู่ตามหัวไร่ปลายนาต้องตายลงไปด้วย เพราะได้รับผลกระทบจากน้ำเค็มจากบ่อ กุ้ง มีปัญหาเรื่องน้ำเสียจากนา กุ้ง ที่ปล่อยสู่ทะเลสาบสงขลาเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่ชินตาของ ผู้คนในละแวกนั้น นอกจากนี้การทำนา กุ้ง ยังส่งผลไปถึงเรื่องกรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกินของชาวระโนดด้วย กล่าวคือ ชาวระโนดบางรายต้องกลายเป็นเจ้าของที่ดินไปเป็นลูกจ้างของเจ้าของบ่อ กุ้ง ในที่ดินที่เคยเป็นของตนเอง (ศูนย์บริการข้อมูลอำเภอ, 2551)

ภาพที่ 5 พื้นที่การทำนา กุ้ง อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา
ที่มา: ถ่ายภาพโดยผู้วิจัยเมื่อ 15 พฤษภาคม 2557

การประมงเป็นอาชีพหนึ่งของชาวระโนด ผู้ที่ประกอบอาชีพนี้ส่วนใหญ่ร้อยละ 90 ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมทะเล การทำประมงของชาวระโนดจะทำทั้งในทะเลสาบและอ่าวไทย การทำประมงในสมัยนั้นจะใช้เครื่องมือพื้นบ้าน อาทิ แห อวน และโป๊ะ ในอดีตทะเลจะมีความอุดมสมบูรณ์มาก สัตว์น้ำในทะเลสาบชุกชุมมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกุ้งก้ามกราม ซึ่งมักนิยมจับกันตอนกลางคืน โดยวิธีจับจะคล้ายกับราวเบ็ดผูกตะปู เอาเนื้อมะพร้าวเผาให้หอมเป็นเหยื่อล่อ เมื่อกุ้งมากินเบ็ดก็เอาสวิงตักจะได้กุ้งตัวเกือบเท่าข้อมือ คั้นหนึ่ง ๆ ได้หลายสิบกิโลกรัม สำหรับปลาพรมนั้นก็จับกันมาก ในปัจจุบันปลาดังกล่าวเชื่อกันว่าน่าจะสูญพันธุ์ไปแล้ว และความอุดมสมบูรณ์ที่เคยมีก็ได้กลายเป็นอดีตสำหรับชาวระโนดเช่นกัน การหาปลาทุกวันนี้ต้องออกเรือไปไกลและใช้เวลามากกว่าเดิม (เทศบาลตำบลป่อตู่, 2556)

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม ในระโนดทำให้ระบบนิเวศของอำเภอเมืองสงขลาเปลี่ยนแปลงไปด้วยเป็นอย่างมาก อาทิ ในทะเลสาบที่เคยเป็นแหล่งน้ำอุปโภคบริโภคของชาวระโนด เคยมีการนั่งเรือไปตักน้ำในทะเลสาบมาใช้ กลับกลายเป็นน้ำกร่อยใช้น้ำไม่ได้ และจากเดิมที่เคยมีความอุดมสมบูรณ์มาก กลับเกิดปัญหามลภาวะขึ้น สัตว์น้ำต่าง ๆ ลดปริมาณลงเป็นจำนวนมาก และบางอย่างได้สูญพันธุ์ไปแล้ว นอกจากนี้สัตว์อีกชนิดหนึ่งที่สูญพันธุ์ไปแล้วเมื่อ 40 ปีก่อน คือ ช้างแกลบ ซึ่งเป็นช้างที่มีขนาดลำตัวพอๆ กับควาย ในบริเวณที่ตั้งที่ว่าอำเภอเดิมเคยเป็นที่อยู่อาศัยของโขลงช้างแกลบ และช้างมักจะเหยียบย่ำพืชผลการเกษตรของชาวระโนด ต่อมาช้างดังกล่าวได้สูญพันธุ์ไป เนื่องจากชาวบ้านนิยมบริโภคเนื้อช้างจึงทำให้โขลงช้างต้องหนีหลบภัยไล่ล่าไปอาศัยอยู่แถบทะเลน้อยจังหวัดพัทลุง และได้สูญพันธุ์ไปในที่สุดสำหรับการเปลี่ยนแปลงที่จะทำให้ชาวระโนดเปลี่ยนสภาพความเป็นอยู่ให้ดีขึ้นนั้น อันผลมาจากโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งอยู่ทางทิศเหนือของอำเภอระโนด ถ้าทำได้สำเร็จนอกจากจะมีประโยชน์ต่อชาวปากพนังแล้วยังมีผลต่อวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพของชาวระโนดอย่างมหาศาลด้วย เนื่องจากจะทำให้อำเภอระโนดมีน้ำจืดใช้ได้ตลอดปี (เทศบาลตำบลป่อตู่, 2556)

ตำบลป่อตู่ (ภาพที่ 6) เป็นตำบลหนึ่งของอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา ตำบลป่อตู่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์มาเป็นเวลานาน ซึ่งสามารถตรวจสอบจากหลักฐานโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุที่สำคัญมากมาย ได้ว่า บริเวณวัดสี่หยัง ตำบลป่อตู่ น่าจะเป็นแหล่งอยู่อาศัยของชุมชนโบราณมาก่อน ไม่ต่ำกว่าพุทธศตวรรษที่ 19 เนื่องจากการขุดพบเทวรูปสัมฤทธิ์ทางทิศใต้ ติดกับคูของวัดสี่หยังยังมีร่องรอยเป็นแนวคันดินอยู่บางส่วน จัดเป็นศิลปะที่อยู่ในพุทธศตวรรษที่ 14-15 หรือสมัยศรีวิชัยนอกจากนี้บริเวณทั่ว ๆ ไปของตำบลป่อตู่ ขุดพบถ้วยชามสมัยสุโขทัย ถ้วยชามจีนสมัยราชวงศ์หมิง และเหรียญทองคำของอาหรับ และหลักฐาน

ที่สันนิฐานได้จากโบราณสถาน คือฐานพระเจดีย์วัดสี่หยัง ฐานเดิมสร้างสมัยศรีวิชัย ประมาณพุทธศตวรรษที่ 19 ครั้นต่อมาพุทธศตวรรษที่ 19 ครั้นต่อมาพุทธศตวรรษที่ 19 แพร่เข้ามาจึงมีการบูรณะเป็นแบบทรงลังกา แบบอย่างองค์พระมหาธาตุนครศรีธรรมราช และจากการสันนิษฐานของนักประวัติศาสตร์โบราณบางท่านว่า บริเวณวัดสี่หยัง ตำบลบ่อตรู น่าจะเป็นตัวเมืองมาก่อนหลักฐานที่ปรากฏต่อมาในสมัยอยุธยา ว่าครั้งหนึ่งพระราชมนูฯ (หลวงพ่อดวด) เมื่อยังเป็นสามเณรได้เรียนธรรมบททศชาติ ณ สมเด็จพระชินเสน ณ วัดสี่กั๊ก ส่วนในแผนที่ที่กล่าวนาวัดเรียกว่า “วัดสี่กั๊ก” ปัจจุบันคือวัดสี่หยัง (เทศบาลตำบลบ่อตรู, 2556)

ภาพที่ 6 พื้นที่การแบ่งเขตตำบล อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา

ที่มา: <http://ranodmuseum.org/index.htm>

อีกบริเวณหนึ่งที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของตำบลบ่อตรู คือบริเวณวัดพระเจดีย์งาม ซึ่งมีหลักฐานปรากฏคือ เมืองค์พระเจดีย์องค์ใหญ่ เป็นโบราณสถานที่สำคัญคู่กับวัด และจากลักษณะศิลปสถาปัตยกรรมขององค์พระเจดีย์ น่าจะสร้างขึ้นประมาณพุทธศตวรรษที่ 19 ครั้นในสมัยพุทธศตวรรษที่ 22 ตรงกับสมัยของสมเด็จพระนเรศวร ปรากฏโจรสลัดอุซงคตนะ ได้ยกทัพเรือมาตีหัวเมืองนครศรีธรรมราชและหัวเมืองพัทลุง ได้ทำลายศาสนสถานต่างๆ ของวัดทั้งสอง ฟากฝั่งทะเลสาบสงขลา-พัทลุง เสียหาย และต่อมาคณะสงฆ์หัวเมืองนครศรีธรรมราชและหัวเมืองพัทลุงได้ขอพระราชทานกัลปนา ต่อพระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถเรื่อยมา ปรากฏว่าครั้งหนึ่ง

พระมหาเถรเทพได้ทำพระวิหารที่วัดเจติยงาม น่าจะเป็นพระวิหารที่ปรากฏเหลือเพียงส่วนฐานที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออก ขององค์พระเจติยองค์ใหญ่ ที่เห็นอยู่ปัจจุบันนี้ หรือที่เรียกว่าวิหารพระโพธิสัตว์(เทศบาลตำบลบ่อตรุ, 2556)

ชุมชนเจติยงาม ตำบลบ่อตรุมีพื้นที่ราบเหมาะแก่การเพาะปลูก มีลำคลอง 2 สาย คือ คลองพลเอกอาทิตย์ เป็นแหล่งน้ำจืดที่สำคัญคลุมพื้นที่ 4 อำเภอของจังหวัดสงขลา เกษตรกรใช้น้ำในคลองพลเอกอาทิตย์ในการเพาะปลูก เพราะมีน้ำขังตลอดทั้งปี และมีปลาน้ำจืดหลายชนิด จึงเป็นแหล่งอาหารและแหล่งน้ำที่สำคัญของชุมชนเจติยงาม และชุมชนใกล้เคียง ส่วนอีก 1 สาย คือ คลองบ้านเจติยงาม ตั้งอยู่ที่หมู่ 5 ตำบลบ่อตรุ เป็นคลองที่มีมาแต่สมัยโบราณ ปัจจุบันใช้ประโยชน์ในการทำนา ปลูกพืชผักสวนครัวประชาชนใช้ประโยชน์จากอ่าวไทยในการทำประมง การเลี้ยงกุ้ง กูลาดำ และกุ้งขาว ในชุมชนเจติยงาม ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ มีเพียงชุมชนบ้านบ่อตรุที่นับถือศาสนาอิสลามเกือบทั้งชุมชน ประชากรอยู่กันอย่างหนาแน่นเรียงรายรอบวัด โดยมีชื่อเรียกบ้านต่าง ๆ (เทศบาลตำบลบ่อตรุ, 2556) ได้แก่

บ้านวัด	หมู่บ้านที่อยู่ติดกับวัดทางด้านทิศเหนือ
บ้านพังขาม	อยู่ห่างจากวัดประมาณ 500 เมตร ทางทิศเหนือของวัด
บ้านระวาง	อยู่ติดกับวัดทางด้านทิศตะวันออก
บ้านตากแดด	อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของวัด ห่างจากวัดประมาณ 1 กิโลเมตร
บ้านบ่อตรุ	อยู่ทางทิศตะวันออกของวัด พระเจติยงามห่างจากวัดพระเจติยงามประมาณ 1 กิโลเมตร ประชากรร้อยละ 90 นับถือศาสนาอิสลาม
บ้านตกวัดและบ้านโพธิ์นอก	อยู่ทางทิศตะวันตกของวัดพระเจติยงาม
บ้านโพธิ์ใน	อยู่ทางทิศตะวันตกของวัดพระเจติยงาม

บ้านโพธิ์ในและบ้านใหม่	อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของ วัดพระเจดีย์งาม
บ้านพังอ้ายเอื้อย บ้านปายาง และบ้านด่าน	อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ของวัดพระเจดีย์งาม

เดิมประชากรที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานน่าจะเป็นชาวจีน เพราะจากการขุดพบเครื่องปั้นดินเผาในชุมชนบ้านด่านและบ้านพังขาม เป็นเครื่องปั้นดินเผาสังคโลก แต่ไม่มีหลักฐานแน่ชัด และมีลำคลองที่ใช้ในการสัญจรติดต่อกับชุมชนอื่นๆ มีโอเรือ (ท่าเรือ) อยู่หน้าวัดพระเจดีย์งาม ทางทิศตะวันตกของวัดแต่ก่อน มีศาลาที่พักผู้โดยสารอยู่บริเวณท่าเรือ ปัจจุบันไม่มีแล้ว ทำให้ชุมชนเจดีย์งามเป็นชุมชนที่เป็นศูนย์กลางด้านการค้าขาย โดยมีวัดเป็นตลาดนัดชุมชนมาแต่โบราณ จึงสันนิษฐานว่าชาวจีนน่าจะเข้ามาค้าขายกับชาวบ้านเจดีย์งาม ส่วนหลักฐานอื่นไม่ปรากฏแน่ชัด (เทศบาลตำบลบ่อตรุ, 2556)

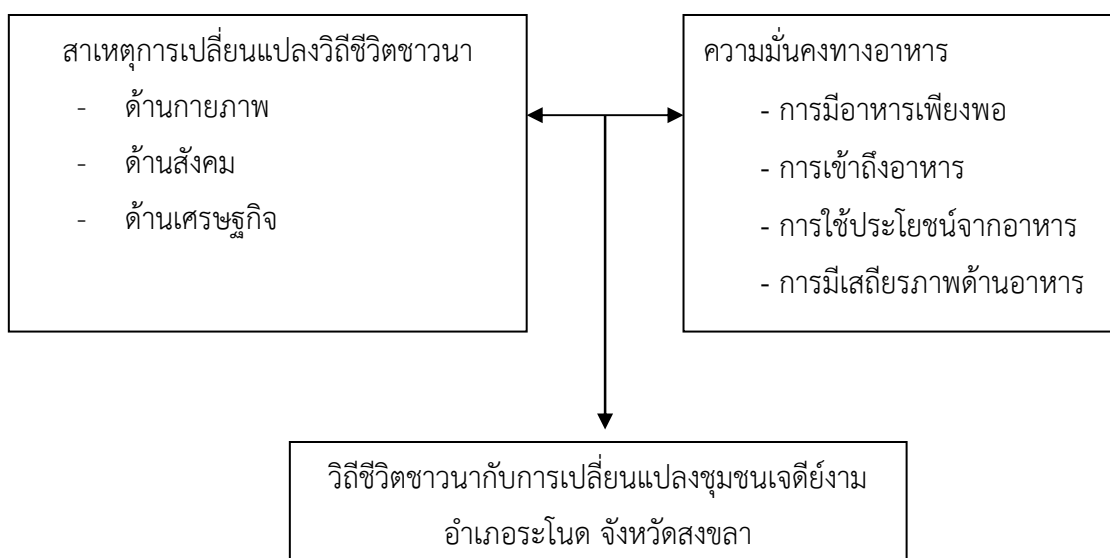
ประชากรในชุมชนเจดีย์งามและชุมชนใกล้เคียงมีอาชีพหลักคือทำนา ทำไร่นาสวนผสม ทำน้ำตาลโตนด ปัจจุบันการทำสวนปาล์มบ้างเล็กน้อย ทำนาถ้ำ การประมง จะทำในกลุ่มประชากรที่อยู่ติดกับทะเลอ่าวไทย ทำอาชีพประมงมีทั้งทางประมงเพื่อการบริโภคในครัวเรือน และเพื่อจำหน่ายในท้องถื่น ส่วนการทำนา ในปัจจุบัน อาชีพทำนาลดน้อยเพราะคนส่วนใหญ่โดยเฉพาะคนหนุ่มสาวไปศึกษาต่อในเมือง ก็จะทำงานในเมืองใหญ่บางส่วนก็ทำงานโรงงาน ส่วนผู้ชายทำงานรับจ้างทั่วไปเช่น ก่อสร้าง รับจ้างจับกุ้ง ทำให้อาชีพทำนามีน้อย ไร่นาให้ชาวต่างถิ่นมาเช่าพื้นที่ทำนาแทนเจ้าของเดิม(เทศบาลตำบลบ่อตรุ, 2556)

วิถีชีวิตของประชาชนในชุมชนเจดีย์งาม ตำบลบ่อตรุ เป็นวิถีชีวิตกึ่งบ้านกึ่งเมือง ประชาชนส่วนหนึ่งใช้ชีวิตแบบพอเพียงประกอบอาชีพเกษตรกรรม ประมง ทำนา ค้าขาย เลี้ยงสัตว์ รับจ้างทำงานโรงงาน และประกอบธุรกิจส่วนตัว ประชาชนในตำบลบ่อตรุมองเห็นความสำคัญของการศึกษา จะส่งเสียให้ลูกได้รับการศึกษาในระดับสูงเกือบทุกครอบครัว เด็กหนุ่มสาวส่วนใหญ่ไปศึกษาต่อในตัวเมืองสงขลา และต่างจังหวัด ประชาชนในวัยทำงานที่เป็นผู้หญิงส่วนมากออกไปทำงานนอกบ้านเป็นลูกจ้างของโรงงานผลิตอาหารและแปรรูปอาหารทะเล เช่น โรงงานฟอร์จูนและโรงงานซีพี ซึ่งตั้งอยู่ที่ตำบลท่าบอน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา และจะออกไปทำงานแต่เช้าตรู่ กลับตอนเย็นหรือทำนอกเวลา กลับตอนกลางคืน ที่ลูกให้ปู่ย่า ตายายเลี้ยง ทำให้เด็ก ๆ ขาดการดูแลเอาใจใส่จากผู้ปกครอง บางครอบครัว แม่ไม่ค่อยได้พูดคุยกับลูกเพราะแม่ไปทำงานก่อนที่ลูกจะตื่น กลับมาลูกก็หลับแล้ว จึงทำให้เด็ก ๆ ในวัยเรียนในปัจจุบันมีปัญหาด้านความประพฤติอยู่บ้าง

2.6 กรอบแนวคิดการวิจัย

จากการศึกษาทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงของชุมชนเจดีย์งามที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตชาวนาและความมั่นคงทางอาหารนั้น ทำให้ผู้วิจัยสามารถกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยได้ ดังนี้ (ภาพที่ 7)

ภาพที่ 7 กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยนี้ศึกษาถึงชาวนาในชุมชนเจดีย์งาม อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตที่ส่งผลต่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชน ผู้วิจัยจึงสนใจว่าเมื่อชุมชนเจดีย์งามเกิดการเปลี่ยนแปลงส่งผลต่อชาวนาและความมั่นคงทางอาหารของชุมชนอย่างไรบ้าง ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งความมั่นคงทางด้านอาหาร ออกเป็น 4 มิติ (FAO, 2006) คือ ความพอเพียง ของปริมาณอาหาร ในคุณภาพที่เหมาะสม ซึ่งอาจได้มาจากการผลิตภายในประเทศหรือการนำเข้า การเข้าถึง การเข้าถึงทรัพยากรที่พอเพียงของบุคคลเพื่อได้มาซึ่งอาหารที่เหมาะสมและมีโภชนาการ ทรัพยากรที่พยามความถึงความสามารถของบุคคลที่กำหนดควบคุมกลุ่มสินค้าหนึ่งๆได้ภายใต้บริบททางกฎหมาย การเมือง เศรษฐกิจและสังคมของชุมชนที่บุคคลอาศัยอยู่ การใช้ประโยชน์ การใช้ประโยชน์ด้านอาหารผ่านอาหารที่เพียงพอ น้ำสะอาดและการรักษาสุขภาพและสุขอนามัยเพื่อที่จะเข้าถึงภาวะความเป็นอยู่ที่ดีทางโภชนาการซึ่งความต้องการทางกายภาพทั้งหมดได้รับการตอบสนอง เสถียรภาพเพื่อจะมีเสถียรภาพทางอาหาร ประชาชน ครัวเรือนและบุคคลจะต้องเข้าถึงอาหารที่เพียงพอตลอดเวลา หลังจากวิทยานิพนธ์เล่มนี้เสร็จสมบูรณ์แล้วสามารถนำมาเป็นข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อ

ชาวบ้านและเยาวชนในชุมชน หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน และส่วนงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ในการช่วยเหลือและพัฒนาการทำงานให้คงอยู่กับสังคมต่อไป

3. วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัย เรื่อง ชุมชนเจดีย์งาม: วิถีชีวิตชานากับความมั่นคงทางอาหารซึ่งเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Approach) และให้ความสำคัญกับข้อมูลภาคสนามเป็นสำคัญ โดยมีวิธีการศึกษา ดังนี้(1) แหล่งข้อมูล (2) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย(3)การเก็บรวบรวมข้อมูล (4) การพิทักษ์สิทธิผู้ให้ข้อมูล และ (5) การตรวจสอบและการวิเคราะห์ข้อมูล

(1) แหล่งข้อมูล

ในการศึกษานี้ผู้วิจัยแบ่งผู้ให้ข้อมูลออกเป็น 2 กลุ่ม จากพื้นที่ชุมชนเจดีย์งาม อำเภอรอนดง จังหวัดสงขลา ทั้งนี้เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ทำการศึกษาดังนี้

1.1 ผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ผู้ที่ประกอบอาชีพทำนาทั้งยังคงทำอาชีพทำนาอยู่ จำนวน 3คนผู้ที่ปรับเปลี่ยนอาชีพทำนาในบางครั้งจำนวน 5คน และผู้ที่ไม่ได้ประกอบอาชีพทำนาจำนวน 5คน

1.2 ผู้ให้ข้อมูลรอง ได้แก่ ชาวบ้านที่ประกอบอาชีพอื่น ผู้ใหญ่บ้าน พระเด็กในชุมชน นักวิชาการ และเจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้องจำนวน 20คน(ผู้วิจัยพยายามหาข้อมูลจากกลุ่มข้อมูลที่หลากหลายให้มากที่สุดเพราะผู้วิจัยมองว่าภายใต้ผู้ให้ข้อมูลนั้นย่อมเห็นประเด็นต่างๆ มากมายแต่ละคนย่อมมีความเห็นแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับเวลาและเหตุการณ์นั้นๆ)

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้พยายามตั้งประเด็นคำถามกับผู้ให้ข้อมูลหลัก อย่างรัดกุมตามที่ได้กำหนดไว้ก่อนล่วงหน้า โดยมีการเตรียมแบบแนวคำถามในประเด็นที่สงสัยในสิ่งที่ผู้วิจัยอยากรู้แล้วนัดเวลาสัมภาษณ์กับผู้ให้ข้อมูลหลัก ซึ่งแต่ละคนก็มีเวลาในการให้ข้อมูลที่ต่างกัน ขึ้นอยู่กับว่าท่านเหล่านั้นมีเวลาว่างที่จะมาให้ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ในวันใด เพราะท่านเหล่านั้นต้องมีภาระในการทำงานและต้องรับผิดชอบในหน้าที่ ส่วนผู้ให้ข้อมูลรองก็ปฏิบัติเช่นเดียวกับผู้ให้ข้อมูลหลักจนข้อมูลอิ่มตัว

(2) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยในขณะปฏิบัติงานในภาคสนามประกอบด้วย ตัวผู้วิจัย แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง แบบสังเกต รวมทั้งมีการใช้เครื่องมือ เช่น สมุดจดบันทึก ปากกา กล้องถ่ายรูปและ เครื่องบันทึกเสียงระหว่างการสัมภาษณ์

(3) การเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษานี้ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการรวบรวมข้อมูล โดยแยกเป็นรายละเอียดดังนี้

3.1 รวบรวมข้อมูลจากหนังสือ เอกสาร งานวิจัย และตำราที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นการรวบรวมข้อมูลในขั้นต้นเพื่อเตรียมความพร้อมความเข้าใจในการทำวิจัย และนำข้อมูลที่เกี่ยวข้องมาประกอบในการวิจัย

3.2 การศึกษาภาคสนาม (Field Study) เป็นการศึกษาค้นคว้าข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เพื่อแสวงหา ข้อมูลต่าง ๆ สำหรับงานวิจัย โดยใช้ควบคู่กับการศึกษาในเอกสารวิชาการต่าง ๆ โดยข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์นี้นำมาซึ่งความรู้ ความเข้าใจบริบทแวดล้อมในแต่ละประเด็นที่ทำการวิจัย ผู้วิจัยได้ใช้การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมและการสนทนากลุ่มในการรวบรวมข้อมูล เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ ผู้วิจัยมีวิธีการรวบรวมข้อมูล 3 วิธี ดังนี้

1) การสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้ใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกในการเก็บรวบรวมข้อมูลในประเด็นที่ต้องการศึกษา และขณะสัมภาษณ์นั้นผู้วิจัยก็ใช้เครื่องบันทึกเสียงบันทึกคำสัมภาษณ์ และใช้สมุดบันทึกในการจดบันทึกประเด็นต่าง ๆ จากการสัมภาษณ์

2) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม

3) การสนทนากลุ่มเนื่องจากผู้ให้ข้อมูลได้แสดงความคิดเห็นทัศนคติ และความรู้สึกต่างๆ และนอกจากนี้ยังช่วยค้นหาคำตอบที่ยังคลุมเครือหรือยังไม่แน่ชัดของการวิจัยเพื่อช่วยให้งานวิจัยมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

(4) การพิทักษ์สิทธิผู้ให้ข้อมูล

การวิจัย เรื่อง ชุมชนเจดีย์งาม: วิถีชีวิตชาวนากับความมั่นคงทางอาหารบางครั้ง การสัมภาษณ์บางประเด็น เป็นการเจาะลึกจนอาจกระทบความรู้สึกและความเป็นส่วนตัวของผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยจึงต้องคำนึงถึงจรรยาบรรณของการสัมภาษณ์อย่างเคร่งครัด และไม่ทำให้ผู้ให้ข้อมูลเกิดความลำบากใจที่จะให้ข้อมูล โดยผู้วิจัยพยายามทำตัวเองให้เป็นกันเองมากที่สุด คือ เป็นธรรมชาติมากที่สุด โดยเฉพาะ

อย่างยิ่ง ขั้นตอนการเก็บข้อมูล จึงต้องพิทักษ์สิทธิผู้ให้ข้อมูลและอธิบายวัตถุประสงค์ในการวิจัย ขอความร่วมมือจากผู้ให้ข้อมูล โดยผู้วิจัยแจ้งนัดขอสัมภาษณ์ล่วงหน้า และมีการนัดหมายสถานที่ในการสัมภาษณ์ รวมไปถึงปัจจัยปลีกย่อยอื่นๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับการวิจัย โดยไม่ทำให้เกิดความเสียหายต่อผู้ให้ข้อมูลและบุคคลที่เกี่ยวข้อง ในบางครั้งที่ผู้วิจัยบันทึกการสัมภาษณ์ไม่ทันได้มีการบันทึกเสียง การบันทึกเสียงและข้อมูลที่อยู่ในเครื่องบันทึกถือเป็นความลับส่วนตัวระหว่างผู้วิจัยกับผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยรับรองว่าหลังจากทำวิทยานิพนธ์เสร็จสิ้นแล้ว ผู้วิจัยจะลบเสียงที่สัมภาษณ์ทิ้งทั้งหมดเพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบกับผู้ให้ข้อมูล ทั้งในเชิงกฎหมายและความลับส่วนบุคคลที่ไม่ต้องการเปิดเผยในที่สาธารณะจนรวมถึงความสบายใจของผู้ให้ข้อมูล

(5) การตรวจสอบและการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลโดยการถอดเทปจากการสัมภาษณ์ และจากการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม หลังจากนั้นนำข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ มาทำการวิเคราะห์ข้อมูล โดยนำข้อมูลจากแนวคิด ทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสนทนากลุ่ม และข้อมูลภาคสนามที่มาจากการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม มาวิเคราะห์ตรวจสอบข้อมูล หาข้อสรุปและเรียบเรียงเป็นวิทยานิพนธ์ฉบับสมบูรณ์

4. ผลและการวิเคราะห์

การศึกษาเรื่อง เจตียังาม: วิถีชีวิตชาวนากับความมั่นคงทางอาหาร ผู้วิจัยสามารถสรุปผลการศึกษา โดยแยกตามประเด็นต่าง ๆ ได้ดังนี้

4.1 ชาวนาชุมชนเจตียังามกับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต

4.2 การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตกับความมั่นคงทางอาหารของชุมชนเจตียังาม

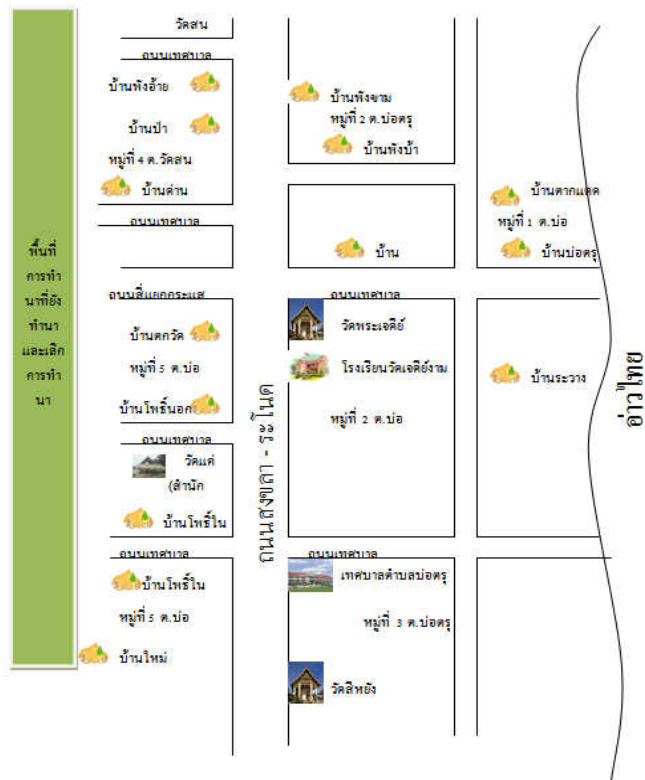
4.1 ชาวนาชุมชนเจตียังามกับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต

อาหารที่มีคุณภาพและความปลอดภัยเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งต่อการดำรงสุขภาวะที่ดีของประชาชนเพราะนอกจากจะส่งผลให้เกิดการพัฒนาศักยภาพในทุกด้านอย่างมีประสิทธิภาพแล้วยังมีผลต่อการค้าและเศรษฐกิจของประเทศด้วยประเทศไทยเป็นประเทศที่มีความหลากหลายทางชีวภาพและอุดมสมบูรณ์จนสามารถผลิตอาหารได้อย่างเพียงพอเพื่อเลี้ยงประชากรภายในประเทศและส่งออกนารายได้มหาศาลสู่ประเทศแต่อย่างไรก็ตามจากสภาพ

เศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงจากเดิมเป็นอันมากอีกทั้งภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ การเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคโนโลยีการเกิดขึ้นของโรคและภัยคุกคามใหม่ ๆ สถานการณ์ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและภาวะโลกร้อนตลอดจนความจำเป็นในการปฏิบัติตามกฎกติกาสากล ด้านการค้าระหว่างประเทศและการเปิดการค้าเสรีปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนส่งผลกระทบต่อ สถานการณ์ความมั่นคงและความยั่งยืนด้านอาหารของประเทศได้หากไม่สามารถดูแลจัดการระบบอาหารของประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล(นนทนกานต์ จันทร์อ่อน, 2557)

ข้าวเป็นอาหารหลักของคนไทยมานานกว่า 5,500 ปี (ประพาส วีระแพทย์,2557) จนถึงปัจจุบันอย่างที่ว่ากันว่า ตื่นเช้ามาเราจะมีข้าวกินถึง 3 มื้อ ไม่ว่าจะเป็นมื้อเช้า เที่ยง และเย็น ดังที่มีคำทักทายแสดงถึงความห่วงใยว่า “กินข้าวแล้วยัง” หรือผู้ใหญ่มักทักทายเด็ก ๆ ว่า “วันนี้กินข้าวกับอะไร” อยู่ในวิถีชีวิตของคนไทยไม่เพียงเท่านั้น วันนี้เมืองไทยยังได้ชื่อว่า มีข้าวพันธุ์หอมมะลิ ที่ดีที่สุดในโลก และเป็นผู้ส่งออกข้าวเป็นอันดับหนึ่งของโลก ปี พ.ศ.2556 มีรายได้เข้าประเทศปีละ 133,851.5 ล้านบาท (2556) เป็นอันดับ 2 ของสินค้าทางการเกษตรรองจากยางพาราปัจจุบัน พ.ศ. 2557 ฝืนนาในประเทศไทยมีอยู่ 78,619,362 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่นาข้าวภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 47,315,666 ไร่ คิดเป็น 45 % ของพื้นที่เพาะปลูกทั้งประเทศ ส่วนใหญ่ปลูกข้าวหอมมะลิ 105 ซึ่งเป็นข้าวคุณภาพดีที่สุดในโลก ข้าวที่ปลูกในพื้นที่แถบนี้จึงมักปลูกไว้เพื่อขาย รองลงมาคือ ภาคเหนือ 17,366,638 ไร่ ภาคกลาง 8,970,190 ไร่ ภาคตะวันออก 2,906,129 ไร่ และภาคใต้ 2,060,739ไร่หากทว่า พื้นที่ปลูกข้าวของลดลงอย่างมากเห็นได้จากนาร้างที่เพิ่มขึ้นถึง 1,340,914 ไร่ (สรุปประเภทการใช้ที่ดินในประเทศไทยปี 2551/2552) อย่างในภาคใต้ มีที่นาอยู่ 2,245,585 ไร่ กลายเป็นนาร้างไปแล้วกว่า 422,982 ไร่ (สภาพการใช้ที่ดินภาคใต้, 2557) นับว่าเป็นภาคที่มีนาร้างมากที่สุดสำหรับจังหวัดสงขลาจากที่เคยมีพื้นที่ทำนาข้าว 528,359 ไร่ ลดลงเหลือ 111,417 ไร่

ชุมชนเจดีย์งาม เป็นชุมชนหนึ่งในตำบลวัดสน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา (ภาพที่ 8)ที่มีการเปลี่ยนแปลงของการประกอบอาชีพอย่างมากกล่าวคือประชากรในชุมชนเจดีย์งามประกอบอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลักมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ นับตั้งแต่ พ.ศ. 2553 ประชากรในชุมชนเจดีย์งามมีการเปลี่ยนแปลงอาชีพทำนา จากการทำผู้วิจัยได้ลงไปเก็บข้อมูล ในชุมชนเจดีย์งาม พบว่าพื้นที่การทำนามีการเปลี่ยนแปลงเป็นจำนวนมาก วิถีชีวิตของประชากรในชุมชนเจดีย์งามก็เปลี่ยนแปลงไป อันเนื่องมาจากสาเหตุสำคัญ 4 ประการดังนี้

ภาพที่ 8 แผนที่เดินดินชุมชนเจดีย์งาม

1. ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติในอดีตพื้นที่ในชุมชนเจดีย์งามเป็นท้องทุ่งสีเขียวอร่าม มีรวงข้าวมากมายในทุ่งนา พืชพรรณธัญหารอุดมสมบูรณ์ ประชากรในชุมชนเจดีย์งามจึงประกอบอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลัก ใช้ปุ๋ยจากธรรมชาติ ใช้แรงงานและความสามัคคีจากเพื่อนบ้าน ในปัจจุบันประชากรในชุมชนเจดีย์งามเปลี่ยนแปลงอาชีพการทำนาอันเนื่องมาจากประสบปัญหาด้านสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

“...ครอบครัวลุงมีที่นาหลายไร่ พ่อ แม่ และลุง ประกอบอาชีพทำนา เป็นอาชีพหลัก ทำนามาแล้วประมาณ 45 ปี ลุงทำนาจนสามารถส่งลูกหลานเรียนหนังสือจนจบโรงเรียน ลุงมีเพื่อนหลายคนที่ทำนาสนุกมากที่ได้ทำนาและมีเพื่อนคอยชวนคุย พื้นที่ที่ทำนาอุดมสมบูรณ์มาก ไม่มีแมลงรบกวน ลุงใช้ปุ๋ยธรรมชาติ น้ำก็ใช้น้ำฝนในการทำนา ข้าวออกสวยงาม ผลิตข้าวได้เยอะ มีข้าวไว้กินไว้แจกและขาย มีเงิน มีเงินเก็บบ้าง ไม่ต้องยืมเงินใคร แต่เมื่อปี 53 ที่ผ่านมาน้ำท่วมมาก ระบบน้ำไม่ดี ดินมีปัญหา น้ำท่วมบ่อย ข้าวที่ปลูกก็ไม่ได้ผล ตายหมด ลุงต้องใช้ปุ๋ยเคมี ต้องเสียเงินหลายตั้งค์ ลุงเป็น

“นี่ ลุงเลยลดข้าวที่ปลูก ปลูกไว้กินแต่บางทีก็ไม่ได้กินข้าวที่ปลูก น้ำท่วมหมด เพื่อนลุงบางคนปล่อยที่นาทิ้งไว้เฉย ๆ บางคนให้เช่า แต่ลุงไม่ให้ใครมาทำในที่นาลุงเพราะลุงรักแผ่นดินนี้ ถึงแม้ได้ผลน้อย ก็ตาม...”

(ผู้ให้สัมภาษณ์ 1, 2558)

จากการสัมภาษณ์พบว่าผู้ให้สัมภาษณ์ 1 ประกอบอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลัก มาเป็นระยะเวลา 45 ปี เพราะพื้นที่ที่ทำนาอุดมสมบูรณ์ ใช้ปุ๋ยธรรมชาติ ไม่มีแมลงรบกวน มีเพื่อน และสามารถส่งเสียบุตรหลานให้เรียนหนังสือ ในปี พ.ศ. 2553 เกิดปัญหาเปลี่ยนแปลงทางสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ เช่น น้ำท่วมบ่อย ต้องใช้ปุ๋ยเคมี ผลผลิตได้น้อยลง เป็นต้น ถึงแม้ว่าจะเกิดปัญหาสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงไป ผู้ให้สัมภาษณ์ 1 ยังคงทำอาชีพทำนา ทำเพื่อกินในครอบครัว

“...ประกอบอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลัก ทำนามาแล้วประมาณ 30 ปี กว่าแล้ว เมื่อก่อนส่งลูกหลานเรียนมาหลายคน แถมยังมีเงินเก็บ แต่มา ช่วง 2-3 ปีนี้ น้ำท่วมบ่อยมาก ดินเปลี่ยนแปลงดินขาดความอุดมสมบูรณ์ หนูนาก็เยอะ ผลผลิตได้ปริมาณน้อยลง ไม่คุ้มค่ากับที่ลงทุนไป ผู้คนล้มละลายเป็นหนี้สินรุงรัง ...”

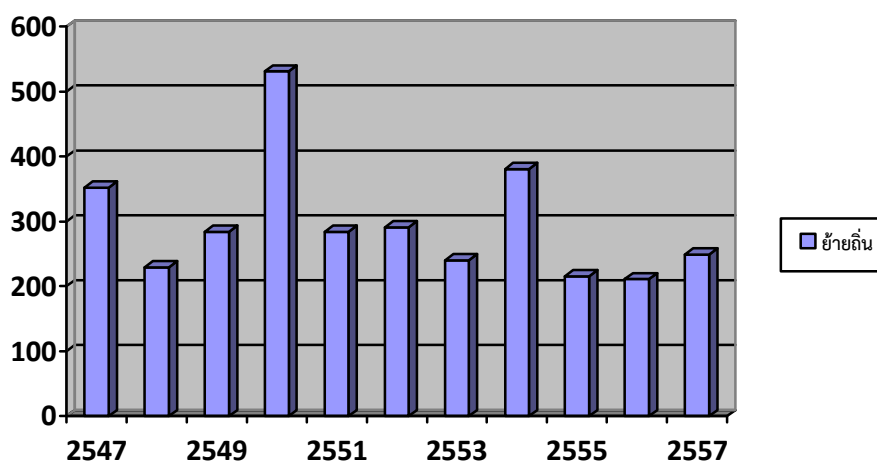
(ผู้ให้สัมภาษณ์ 2-3, 2557)

จากการสัมภาษณ์พบว่าผู้ให้สัมภาษณ์ 2-3 ประกอบอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลัก มาเป็นระยะเวลา 30 ปี เพราะมีเงินเก็บและสามารถส่งบุตรหลานได้เรียนหนังสือ เมื่อ 2-3 ปี ที่ผ่านมา เกิดปัญหาเปลี่ยนแปลงทางสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ เช่น น้ำท่วมบ่อย ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ หนุณา ผลผลิตได้ปริมาณน้อยลง เป็นหนี้สิน ทำให้ผู้ให้สัมภาษณ์ 2-3 ปล่อยที่นาว่างเปล่า บางส่วนก็ให้ผู้สนใจมาเช่า

สรุปจากการสัมภาษณ์พบว่า ชาวนาในชุมชนเจดีย์งามประสบปัญหาขาดแคลนน้ำจืดทำนา อันเนื่องมากระบบชลประทานไม่ดี เมื่อถึงฤดูฝน ทำให้เกิดน้ำท่วม น้ำในทะเลสาบเข้ามา ในนาข้าว สภาพดินเป็นกรด ส่งผลให้ต้นข้าวตาย ระบบนิเวศน์เสื่อมโทรม พื้นที่ในการผลิตข้าว ลดน้อยลงส่งผลให้ชาวนามีผลผลิตได้ไม่ตรงตามความต้องการเมื่อชาวนาในชุมชนเจดีย์งามประสบปัญหาจากสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม วิถีชีวิตของชาวนาในชุมชนเจดีย์งามก็เปลี่ยนไปด้วย เดิมวิถีชีวิตชาวนาในชุมชนเจดีย์งามอยู่ด้วยภูมิปัญญา พอมีพอกิน

แบ่งปันกัน เมื่อกระแสบริโภคนิยมเข้ามาในชุมชน ทำให้ชาวนาในชุมชนเจดีย์งามจึงเปลี่ยนวิถีชีวิตการทำงานมาปลูกปาล์ม ปลูกผัก สร้างที่พักอาศัยเพื่อรองรับการท่องเที่ยวซึ่งทำให้สูญเสียพื้นที่การผลิตข้าวอันเป็นอาหารที่สำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษยชาติ หรือบางรายขายหรือให้เช่าที่นาแก่ผู้ที่สนใจ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนนอกชุมชน

2. ปัจจัยด้านการย้ายถิ่นในอดีตชุมชนเจดีย์งามเป็นชุมชนชนบท กลุ่มคนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก ผู้คนส่วนใหญ่ในชุมชนเป็นคนดั้งเดิม ถนนเป็นลูกรัง บ้านช่องเป็นบ้านยกพื้นสองชั้น ยังใช้น้ำบ่อในการดำรงชีวิต ไฟฟ้ายังเข้าไม่ถึง แต่ในปัจจุบันนี้ชุมชนเจดีย์งามประสบปัญหาด้านการย้ายถิ่น(กราฟที่ 1)

กราฟที่ 1 การย้ายถิ่นของเทศบาลตำบลปตร

ที่มา: สำนักบริหารการทะเบียนกรมการปกครอง 2558

“...ชุมชนเมื่อก่อนไม่ค่อยบาย ยากจน บ้านก็เป็นบ้านไม้ เมื่อก่อนลุงไม่ได้เรียนหนังสือ บางคนเรียนก็เรียนที่วัดข้างบ้าน ส่วนใหญ่ทำนากันหมดเพราะพ่อแม่สอนให้ทำ อยู่แบบพอมีพอกิน ลุงมีลูกหลายคน ลุงส่งลูกไปเรียนหนังสือนอกชุมชน โรงเรียนดี ๆ มากมาย หลุงจะได้ไม่ต้องมาเหนื่อยเหมือนลุงที่ลุงส่งให้ไปเรียนข้างนอกเพื่อให้ลูกได้ทำงานดี ๆ เป็นเจ้าคนนายคน ลูก ๆ ของลุงส่งเงินมาให้ลุงใช้ บางคนแต่งงานกับคนที่ลูกลุงไปทำงาน นาน ๆ ที่จะหลบมาเยี่ยมลุง ลุงเอาเงินที่ลูกให้มาเติมบ้าน ชีวิตลุงไม่เหนื่อยเหมือนแต่ก่อน...”

(ผู้ให้สัมภาษณ์4, 2558)

จากการสัมภาษณ์พบว่า ประชากรในชุมชนเจดีย์งามมีจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้น ทำให้พื้นที่ดินที่ใช้ในการทำเกษตรกรรมลดลง ไม่เพียงพอกับความต้องการของคนในพื้นที่ ทำให้เกิดการย้ายถิ่นเพื่อไปประกอบอาชีพในพื้นที่อื่นแทน เห็นได้จากการที่ชาวนาในอดีตมีจำนวนน้อย พื้นที่ในการทำนามีมากสามารถเลี้ยงดูคนในครอบครัวได้อย่างเพียงพอ แต่ปัจจุบันจำนวนสมาชิกในครัวเรือนเพิ่มขึ้นแต่พื้นที่นาก็เท่าเดิม ทำให้รายได้ไม่เพียงพอ จากชุมชนชนบทจึงกลายเป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท ชาวบ้านในชุมชนย้ายออกจากถิ่นฐานเพื่อไปประกอบอาชีพอื่น อันเนื่องมาจากกระแสบริโภคนิยมที่เข้ามาสู่ในชุมชนในปัจจุบัน

3. ปัจจัยด้านความหลากหลายของอาชีพทั้งส่วนที่เป็นภูมิปัญญาเดิมและส่วนที่มากับกระแสโลกาภิวัตน์

“...คนในชุมชนทำนายน้อยลง อาชีพในระโนดมีมากมาย คนเริ่มออกนอกชุมชนเหลือแต่เด็กและผู้สูงอายุอยู่ในชุมชน โรงงานหลายโรงงานก็มาเปิด ทำงานโรงงานได้เงินเยอะค่าแรงและสวัสดิการมีมากทำงานในโรงงานไม่เห็น้อย เพราะมีเครื่องจักรช่วยและไม่ร้อนอีกด้วย บางคนที่เก่งก็หันไปทำงานราชการ เป็นเจ้าคนนายคนตามใจหวัง พ่อแม่ รอเงินจากลูกหลานที่ออกไปทำงานด้านนอก...”

(ผู้ให้สัมภาษณ์ 5, 2558)

จากการสัมภาษณ์พบว่า ประชากรในชุมชนเจดีย์งามมีการประกอบอาชีพที่หลากหลายมากขึ้น คนในปัจจุบันทั้งความเป็นชุมชนชาวนาดั้งเดิม เหลือเพียงแต่รุ่นก่อนๆ ยังคงทำนาเพียงส่วนน้อย หรือทำเพราะเป็นอาชีพดั้งเดิม คนในปัจจุบันเข้าไปใช้แรงงานในโรงงานอุตสาหกรรม หรืออาชีพข้าราชการ เพราะคนในชุมชนเจดีย์งามมีการศึกษาที่ดีขึ้น เนื่องจากการพัฒนาแบบสมัยใหม่แพร่เข้ามาในชุมชน ชุมชนจึงปรับเปลี่ยนการประกอบอาชีพอีกทั้งคนในชุมชนส่วนหนึ่ง ออกไปทำงานนอกชุมชน

4. ปัจจัยด้านการศึกษาของบุตรหลานที่มากับกระแสโลกาภิวัตน์เมื่อความเจริญเข้ามาสู่ในชุมชนเจดีย์งาม ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงไปมากมาย ผู้คนในชุมชนเริ่มทั้งความเป็นชุมชนชนบท ชุมชนดั้งเดิมความเป็นเกษตรกรรม เข้าไปหาความเจริญนอกชุมชน ทั้งนี้การที่อาชีพทำนาจะดำรงอยู่ได้จำเป็นต้องมีการสืบทอดการทำนาต่อไปในอนาคตโดยลูกหลานของตนหรือคนในชุมชนเอง แต่ในชุมชนเจดีย์งาม

“...เมื่อก่อนพ่อแม่ลูกสอนให้ลูกทำนา เพราะลูกไม่ได้เรียนหนังสือ ลูกต้องช่วยที่บ้านทำนา หาเงินเลี้ยงครอบครัวเพราะครอบครัวลูก อยู่กันหลายคนที่บ้านอยู่กันหลายคน เงินที่ได้มาส่วนใหญ่มาจากการ ทำนา พอจ่ายแถมมีเงินเก็บลูกเลี้ยงลูกไหวและส่งลูกไปเรียนหนังสือ ข้างนอก แต่พอมาตอนนี้ลูกไม่ได้สอนลูกหลานให้ทำนาเพราะ ลูกหลานไปเรียนข้างนอก ลูกไม่อยากลูกหลานยุ่งเหยิงเหมือนลูก ลูกบอก ว่า ทำงานอื่น ๆ ที่บายหว่า รายได้มากหว่า ลูกถามลูก หลานไม่มีใครอยากทำนา หลานลูกบอกว่าเหนื่อย ร้อนก็ร้อน แล ในเน็ตก็ได้ถ้าอยากรู้การทำนา หลานลูกว่าซื้อข้าวกินง่ายกว่า...”

(ผู้ให้สัมภาษณ์ 1, 2558)

จากการศึกษาพบว่าลูกหลานไม่นิยมทำนาต่อ เพราะส่วนใหญ่ไม่มีความรู้เรื่อง การทำนาและไม่สนใจสืบทอดอาชีพ โดยคนรุ่นใหม่ได้ออกไปสู่โลกภายนอก มีโอกาสเรียนรู้ และได้ทำงานตามที่ตนสนใจ ส่วนที่พื้นที่นาของบรรพบุรุษก็มีคนอื่นที่ต้องการทำนาเข้ามาทำกิจกรรม หรืออาชีพเสริมหรือบางรายสร้างที่พักให้กับนักท่องเที่ยวเพื่อสร้างรายได้เสริมในการดำรงชีวิต

“...ตอนนี้เรียนที่โรงเรียน ไม่รู้วิธีการทำนาเพราะที่บ้านไม่ได้สอน ทำนาไม่เป็น อีกอย่างดีแล้วที่ไม่ต้องทำนาจะได้ไม่ต้องตากแดด ตัดตัว ดำ และไม่เหนื่อยด้วย อีกทั้งสังคมไทยปัจจุบันต้องมีการศึกษาสูง มี อาชีพหน้าที่และการงานที่ดี มีความรู้ความสามารถ จึงจะได้เป็นเจ้าของ คนนายคน เพื่อที่กลับมาพัฒนาชุมชนตนเองให้เจริญ...”

(ผู้ให้สัมภาษณ์ 6, 2557)

นอกจากนี้การศึกษายังมีผลต่อการเลิกทำนา โดยชาวนาส่วนใหญ่ต้องการให้ ลูกหลานของตนได้เรียนในระดับที่สูงขึ้นเพื่อเป็นข้าราชการหรือเป็นครูหรือมีอาชีพอื่นที่เป็นเจ้าคน นายคน เพราะจะได้ไม่ต้องมาทำนา ไม่ต้องลำบาก ตากแดด ตากลม หากมีทางเลือกอื่นที่ดีกว่าก็ไม่ ต้องมาทำนา พื้นที่นาที่มีอยู่ส่วนหนึ่งจะขายหรือมีคนมาเช่าเพื่อทำนาต่อหรือทำการเกษตร เชิงพาณิชย์

กล่าวได้ว่าการปรับเปลี่ยนจากการทำนาข้าวเป็นการทำสวนปาล์มหรือที่พักอาศัยเพื่อรองรับการท่องเที่ยวของชาวบ้านในชุมชนเจดีย์งามเป็นสาเหตุสำคัญของการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวนาในชุมชน หลายคนผิดหวังจากการขาดทุนในการเปลี่ยนพื้นที่การทำนา บางคนสมหวังและประสบความสำเร็จเพราะสามารถปลูกปาล์มได้ผลผลิตดี ทั้งยังมีความรู้และมีความชำนาญในการปลูกปาล์ม ส่งผลให้เกิดความแตกต่างเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และการดำเนินชีวิตทั้งทางบวกและทางลบซึ่งสถานการณ์เช่นนี้ในอนาคตอาจจะส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนได้เพราะพื้นที่ปลูกพืชอาหารลดลงและถูกปรับเปลี่ยนเป็นพืชอื่นๆหรือเป็นกิจกรรมอื่นๆมากขึ้น

4.2 การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตกับความมั่นคงทางอาหารของชุมชนเจดีย์งาม

ความมั่นคงทางอาหารได้กลายเป็นปัญหาความมั่นคงรูปแบบใหม่ที่หลายประเทศความมั่นคงทางอาหาร ได้กลายเป็นปัญหาความมั่นคงรูปแบบใหม่ที่หลายประเทศที่กำลังเผชิญและสร้างมาตรการรับมือกับความท้าทายดังกล่าวเพื่อความอยู่รอดของประชากรในประเทศและประชากรโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศกำลังพัฒนาที่ปัญหานี้กำลังทวีความรุนแรงมากขึ้นอันเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศ การเกิดวิกฤตด้านพลังงาน ความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมและการให้ความสำคัญของการผลิตพืชอาหารลดลง เน้นการผลิตพืชพลังงานมากขึ้นจึงทำให้ราคาพืชอาหารสูงขึ้น จนทำให้ประชากรที่ยากจนไม่สามารถเข้าถึงอาหารได้

ชุมชนเจดีย์งาม เป็นชุมชนหนึ่งในอำเภอระโนด จังหวัดสงขลาที่ปลูกข้าว เป็นเมืองอยู่ข้าวอยู่น้ำของชุมชน สังคม โดยชุมชนดังกล่าวเป็นชุมชนที่มีความมั่นคงทางอาหาร แต่จากการสัมภาษณ์พบว่าชุมชนเจดีย์งามก็เป็นชุมชนที่รับปัญหาความมั่นคงทางอาหาร (ตารางที่ 1) ที่ส่งผลมาจากการเปลี่ยนแปลงไปอันเนื่องมาจากสาเหตุหลัก 4 ประการ คือ (1) ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ (2) ปัจจัยด้านการย้ายถิ่น (3) ปัจจัยด้านความหลากหลายของอาชีพทั้งหมดที่เป็นภูมิปัญญาเดิมและส่วนที่มากับกระแสโลกาภิวัตน์ (4) ปัจจัยด้านการศึกษาของบุตรหลานที่มากับกระแสโลกาภิวัตน์

เหตุผล ชานา	ยังทำนา		ไม่ทำนาแล้ว	
	สาเหตุ	ทางเลือกอื่น ๆ	สาเหตุ	ทางเลือกอื่น ๆ
<p>อายุ 60 ปี ขึ้นไป</p> <p>- ยังทำนา จำนวน 1 คน (74 ปี)</p> <p>- ไม่ทำนา จำนวน 2 คน (84, 90 ปี)</p>	<p>1. ยังมีสุขภาพแข็งแรง และยังมีใจรักในอาชีพ ชานา</p> <p>2. มีที่นา ไม่ต้องการ ปล่อยที่ให้รกร้างว่าง เปล่า เพราะลูกหลาน เลือกประกอบอาชีพอื่น อีกทั้งประกอบอาชีพทำ นาเป็นกิจวัตรประจำวัน ไม่อยากอยู่ว่างเปล่า</p> <p>3. มีรายได้บ้างจึงต้องทำ นาไว้รับประทานเองใน ครอบครัว</p> <p>4. ทำต่อจากพ่อแม่ที่ได้ สอนให้ทำนามาตั้งแต่ เด็ก ๆ</p>	<p>1. ปลูกพืชอื่นนอกจาก ข้าว เช่น พริก ดอก ดาวเรือง ปาล์ม กล้วย ฟักทอง แตงโม ฯลฯ เป็นรายได้เสริมจาก การปลูกข้าว</p>	<p>1. สุขภาพไม่แข็งแรง อายุมากแล้ว เหนื่อย ง่าย</p> <p>2. ได้ผลผลิตไม่คุ้มกับ การลงทุนและแรงงาน</p> <p>3. ดินและน้ำ ขาดความ อุดมสมบูรณ์ ในฤดูฝน เกิดน้ำท่วม อีกทั้งมี ศัตรูพืชมากมาย เช่น หนอน เพลี้ย เป็นต้นทำให้ ได้ผลผลิตจากการทำ นาลดน้อยลง</p> <p>4. บุตรหลานห้ามไม่ให้ ทำนาอยากให้อยู่สบาย</p>	<p>1. ปล่อยที่นาให้รกร้าง ว่างเปล่า</p> <p>2. ให้ผู้อื่นเช่าที่นาหรือ บางรายขายที่นา</p> <p>3. ปลูกพืชอื่นนอกจาก ข้าว เช่น พริก ดอก ดาวเรือง ปาล์ม กล้วย ฟักทอง แตงโม ฯลฯ</p> <p>4. ถมที่นาเพื่อสร้างที่ อยู่อาศัย หรือ สร้างรี สอร์ท</p> <p>5. ซื้อข่าวสารจาก ร้านค้า หรือบางที่ผู้ ที่มาเช่าที่นาให้ ข่าวสารไว้กิน</p> <p>6. อยู่บ้านเฉย ๆ และ ใช้เงินจากที่บุตรส่งมา ให้ในแต่ละเดือนและ เงินช่วยเหลือรายเดือน ของรัฐบาล</p>
<p>อายุ 30-59 ปี</p> <p>- ยังทำนา จำนวน 3 คน</p> <p>- ไม่ทำนา จำนวน 7 คน</p>	<p>1. ครอบครัวมีที่นาเลย สืบทอดอาชีพทำนา จากพ่อแม่</p> <p>2. มีฐานะทางการเงินดี พอที่จะใช้เครื่องทุ่นแรง ในการทำงาน</p> <p>3. ไม่มีที่นาเป็นของ ตนเองรับจ้างทำนาใน ที่นาของผู้อื่นเพราะมีใจรัก ในการทำงานและอาชีพ การทำนาเป็นอาชีพที่พ่อ แม่สอนตั้งแต่เด็ก</p>	<p>1. ใช้อุปกรณ์ทุ่นแรง ในการทำงาน เช่น รถ ไถ, รถตัด</p> <p>2. จ้างคนในการเกี่ยว ข้าว</p> <p>3. ปลูกพืชอื่นนอกจาก ข้าว เช่น พริก ดอก ดาวเรือง ปาล์ม กล้วย ฟักทอง แตงโม ฯลฯ เป็นรายได้เสริมจาก การปลูกข้าว</p>	<p>1. ที่นามีปัญหาเรื่อง ทรัพยากรธรรมชาติ ดิน และน้ำ ขาดความอุดม สมบูรณ์ ในฤดูฝนเกิด น้ำท่วม อีกทั้งมีศัตรูพืช มากมาย เช่น หนอน เพลี้ย เป็นต้นทำให้ ได้ผลผลิตจากการทำนา ลดน้อยลง</p> <p>2. ได้ผลผลิตไม่คุ้มกับ การลงทุนและแรงงาน</p> <p>3. มีอาชีพอื่น ๆ ที่</p>	<p>1. ออกไปทำงานนอก ชุมชนมากขึ้น เช่น โรงงาน, สถานที่ รัฐบาล, ร้านค้า เป็น ต้น</p> <p>2. ซื้อข่าวสารจาก ร้านค้า</p>

			สะดวกสบายมีมากขึ้น	
อายุต่ำกว่า 30 ปี - ไม่ทำนา จำนวน 15 คน			1. ไม่รักในอาชีพชาวนา เพราะเป็นงานที่หนัก ยาก และเหนื่อย ต้องตากแดด อีกทั้งได้เงินน้อย 2. มีอาชีพอื่น ๆ ที่สะดวกสบายมีมากขึ้น 3. มีสถานศึกษาอยู่ใกล้หมู่บ้านมากขึ้น	1. ประกอบอาชีพอื่นที่มีรายได้ดีกว่า และสะดวกสบายกว่า 2. เรียนหนังสือตามสถานศึกษาทั้งในหรือนอกชุมชน 3. ซื้อข้าวสารจากร้านค้า

ตารางที่ 1 เหตุผลของชาวนาในชุมชนเจดีย์งาม อำเภอรอนด จังหวัดสงขลา

จากตารางที่ 1 ข้างต้นสรุปได้ว่าประชาชนในชุมชนเจดีย์งามยังคงประกอบอาชีพทำนายน้อยลง ในรุ่นของอายุ 60 ปีขึ้นไป ยังคงทำนาเพียง 1 คน เนื่องจาก ไม่ต้องการปล่อยที่นาให้รกร้างว่างเปล่า อีกทั้งได้ประกอบอาชีพทำนาเป็นกิจวัตรประจำวัน ไม่อยากอยู่ว่างเปล่า ในรุ่นของอายุ 30-59 ปี ยังคงทำนา 3 คน เนื่องจากมีใจรักในการทำนาและอาชีพการทำนาเป็นอาชีพที่พ่อแม่สอนตั้งแต่เด็ก และในรุ่นของอายุต่ำกว่า 30 ปี ไม่มีการสืบทอดอาชีพของการทำนา เนื่องจากชุมชนเจดีย์งามมีการเปลี่ยนแปลงในหลาย ๆ ด้าน ทำให้ชุมชนเจดีย์งามเจริญยิ่งขึ้น ประชาชนในรุ่นอายุต่ำกว่า 30 ปี เข้าศึกษาในสถานศึกษาต่าง ๆ เพื่อให้ได้ความรู้และประกอบอาชีพที่สะดวกสบาย อีกทั้งยังได้เงินเยอะกว่าการทำนา

จากตารางที่ 1 และปัจจัยดังกล่าวข้างต้นส่งผลต่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชนผู้วิจัยได้ใช้ 4 องค์ประกอบ(Food and Agriculture Organization, 2006) คือ (1)ความพอเพียง (2)การเข้าถึง(3)การใช้ประโยชน์ และ (4)เสถียรภาพ มาวิเคราะห์ ดังนี้

4.2.1 การมีอาหาร(ความพอเพียง)

การมีอยู่ของอาหาร (Food Availability) หมายถึงการมีปริมาณเสปียงอาหารที่มีคุณภาพ เหมาะสมอย่างมั่นคงเพียงพอต่อทุกคน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคืออาหารนั้นต้องสามารถหาได้และมีการนำมาใช้ได้ตลอดเวลา ทุกคนสามารถนำอาหารมาใช้ในการบริโภคได้อย่างเพียงพอ อย่างมีปริมาณพอเพียงและมีคุณภาพและมีหลากหลายชนิด และต้องสอดคล้องกับวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่นด้วย ต้องมีการสะสมอาหารไว้ให้เพียงพอต่อความต้องการบริโภคการมีอยู่

ของอาหารและการหาอาหารนั้นได้ มีเงื่อนไขอยู่ที่ฤดูกาลแหล่งอาหารและความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ

จากการสัมภาษณ์พบว่าปัจจุบันประชากรในชุมชนเจดีย์งามที่มีพื้นที่ในการทำนาประสบปัญหาสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลง ส่งผลให้ข้าวที่ปลูกได้รับผลผลิตลดน้อยลง หรือบางปีไม่ได้ผลผลิตจากข้าวที่ปลูกเลย อันเนื่องจากชลประทานไม่ดี ระบบนิเวศน์เสื่อมโทรม แรงงานในชุมชนออกไปทำงานนอกชุมชน เหลือเพียงวัยเด็กและวัยชราที่อยู่ภายในชุมชน ทำให้ประชากรที่มีพื้นที่นาในชุมชนปล่อยพื้นที่ให้ว่างเปล่าหรือบางรายให้เช่าที่นาเพื่อทำการสวน ปลูกผัก หรือแม้แต่สร้างที่อยู่อาศัยเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว หรือบางรายขายที่ดินที่ทำกินให้กับคนนอกชุมชน ทำให้คนในชุมชนต้องซื้อข้าวกินจากร้านค้าต่าง ๆ แต่มีประชากรส่วนน้อยที่ยังคงทำนาในพื้นที่ของตนหรือพื้นที่เช่าแต่ผลผลิตไม่ได้ตามที่หวังในแต่ละปี เมื่อเกิดปัญหาสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลง บางคนก็ปลูกพืชผัก เช่น พักทอง ข้าวโพด ถั่วฝักยาว พริก ถั่วฝักยาว และดาวเรือง ในพื้นที่นาแทนการปลูกข้าว ทำให้กลุ่มคนดังกล่าวมีพืชผักไว้กินและจำหน่าย และนำเงินที่ได้จากการขายพืชผักดังกล่าวมาซื้อข้าว

4.2.2 การเข้าถึงอาหาร

การเข้าถึงอาหาร (Food Accessibility) หมายถึง ทุกคนสามารถเข้าถึง (มี) ทรัพยากรเพียงพอที่นำมาเป็นอาหารที่มีคุณค่า เข้าถึงทรัพยากรที่เหมาะสมสำหรับอาหาร เช่น ที่ดิน น้ำ ป่า เทคโนโลยี สามารถหาอาหารที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตนได้ มีที่ดินทำกินเป็นของตนเองและสามารถซื้อหาอาหารมาได้หรือราคาของอาหารไม่แพงเกินไป กล่าวได้ว่าการได้มาของอาหารนั้นเป็นสิทธิของทุกคนที่ควรมี ทุกคนมีสิทธิที่จะเลือกปลูกและบริโภคได้ของครัวเรือน นอกจากนั้นรายได้จะเป็นตัวสะท้อนถึงความสามารถในการซื้ออาหารมาบริโภคถ้ามีรายได้มากก็สามารถซื้ออาหารมาบริโภคให้เพียงพอได้ปัจจัยที่มีผลต่อการเข้าถึงทรัพยากรคือ กฎหมาย ประเพณี การมีอธิปไตยทางอาหาร ทรัพยากรสาธารณะร่วม (Common Resource) การมีที่ดิน มีรายได้พอที่จะซื้ออาหารราคาของอาหารไม่แพงเกินไป รวมถึงระบบความสัมพันธ์ทางสังคม ระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติ การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

ในอดีตคนในชุมชนสามารถมีข้าวเพียงพอ มีไว้กินและแจกจ่าย มีรายได้จากการขายข้าว แต่ในต้องบริโภคข้าวจากการซื้อมาเนื่องจากปลูกข้าวได้น้อย คุณภาพข้าวลดลง ทำให้ราคาข้าวตกต่ำ ส่วนใหญ่เป็นรายได้ในภาคการเกษตรเช่นจากการปลูกผัก เช่น พักทอง ข้าวโพด ถั่วฝักยาว พริก ถั่วฝักยาว และดาวเรือง ในพื้นที่นาแทนการปลูกข้าว ทำให้กลุ่มคนดังกล่าวมีพืชผักไว้กินและจำหน่าย, รายได้มาจากการเลี้ยงสัตว์,สร้างที่พักเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว เช่าหรือขายที่นาและมีรายได้นอกภาคการเกษตรจากการรับจ้างจากโรงงาน อาชีพราชการและลูกหลานส่งเงินมาให้คนในครอบครัวในชุมชน

4.2.3 การใช้ประโยชน์จากอาหาร

การใช้อาหารให้เป็นประโยชน์ (Food Utilization) การใช้อาหารให้ถูกต้องตามหลักชีวภาพผ่านทางโภชนาการ สุขอนามัย การดูแลสุขภาพ อาหารจะต้องนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานและอาหารต้องนำมาใช้เพื่อสุขภาพของบุคคลและมีคุณค่าทางอาหาร ทางโภชนาการ มีความปลอดภัยไม่ปนเปื้อนสารเคมีที่เป็นอันตรายต่อร่างกาย ปัจจัยที่มีผลต่อการใช้อาหารให้เป็นประโยชน์ หมายถึง การมีความรู้ ความสามารถ หรือศักยภาพในการผลิตอาหาร การหาอาหาร การประกอบอาหาร เทคโนโลยี เครื่องมือในการทำมาหากิน ปัจจัยดังกล่าวข้างต้นมีผลต่อการนำอาหารมาใช้

สำหรับในชุมชนนี้ประกอบอาชีพการทำนาแต่ผลที่ได้คือได้ผลผลิตจากการทำนาไม่เพียงพอ ในบางปีไม่สามารถผลิตข้าวได้ เนื่องจากน้ำท่วมที่นา ส่งผลให้ชาวนามีข้าวกินจากที่ปลูกด้วยตนเองน้อย ในบางครั้งยังคงต้องซื้อข้าวจากร้านค้าชุมชน ข้าวที่ได้จากการทำนา บางครั้งคุณภาพด้อยไม่สามารถนำมารับประทานได้ จึงกลายเป็นอาหารของสัตว์ เช่น นก หรือ ไก่ เป็นต้น แต่ในชุมชนมีฟักทอง ข้าวโพด ถั่วฝักยาว พริก ถั่ว และดาวเรือง ไข่ไก่และจำหน่ายและนำเงินที่ได้จากการขายพืชผักดังกล่าวมาซื้อข้าว

4.2.4 เสถียรภาพ

ด้านเสถียรภาพทางอาหาร ประชาชน ครัวเรือนและบุคคลจะต้องเข้าถึงอาหารที่เพียงพอตลอดเวลา ไม่ต้องเสี่ยงกับการไม่เข้าถึงอาหารอันเป็นผลมาจากวิกฤตหรือปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างกะทันหัน สำหรับชุมชนนี้เกิดปัญหาทรัพยากรและประชากรเปลี่ยนแปลงส่งผลให้อาชีพชาวนาที่เป็นอาชีพดั้งเดิมต้องเปลี่ยนแปลงด้วยประชากรในชุมชนควรจะหาวิธีแก้ไขปัญหา เช่น เปลี่ยนแปลงพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมกับการทำนา เพราะ ไม่เช่นนั้นถ้าทุกคนไม่ปรับเปลี่ยนวิธีการทำนา อนาคตข้างหน้า จะไม่มีข้าวกิน อาชีพการทำนาก็จะหายไป

การมีทรัพยากรอาหารที่หลากหลายเป็นหลักประกันความมั่นคงทางอาหารได้เพียงระดับหนึ่งเท่านั้น เพราะความมั่นคงทางอาหารไม่ใช่เรื่องของการมีปริมาณอาหารเพียงอย่างเดียว ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความมั่นคงทางอาหารจะต้องมีระบบการจัดการทรัพยากรอาหารที่ดีและมีคุณภาพ การจัดการนี้ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของการพึ่งตนเองทางอาหารได้ สามารถใช้อาหารได้อย่างเหมาะสม และก่อให้เกิดความสมดุลของระบบนิเวศ ฉะนั้นการจะพัฒนาให้ชุมชนเกิดความมั่นคงทางอาหารจำเป็นต้องพัฒนาคนในชุมชนให้มีความสามารถในการจัดการเสียก่อน ในฐานะที่ชุมชนเป็นเจ้าของทรัพยากร ที่มีสิทธิในการจัดการทรัพยากรอาหารของตนเองโดยตรง

5. สรุปและอภิปรายผล

5.1 สรุปผล

การศึกษาเรื่องชุมชนเจดีย์งาม: วิถีชีวิตชวานากับความมั่นคงทางอาหารนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงของชุมชนเจดีย์งามที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตชวานาและความมั่นคงทางอาหารและเพื่อศึกษาแนวทางในการฟื้นฟูและอนุรักษ์นาข้าวให้อยู่คู่กับชุมชนเจดีย์งามผู้วิจัยใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลจากหนังสือ เอกสาร งานวิจัย ตำราที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกในลักษณะการสนทนาอย่างไม่เป็นทางการกับผู้ให้ข้อมูลหลักและผู้ให้ข้อมูลรองนอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้ใช้วิธีการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมในประเด็นของสภาพทั่วไปของชวานาในฐานะลูกหลานของชวานา และผู้วิจัยได้ใช้การสนทากลุ่มในการสัมภาษณ์ โดยแบ่งเป็นผู้ที่ประกอบอาชีพทำนาทั้งยังคงทำอาชีพทำนาอยู่ ผู้ที่ปรับเปลี่ยนอาชีพทำนาในบางครั้ง และผู้ที่ไม่ได้ประกอบอาชีพทำนา ขณะที่การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เนื้อหาเป็นหลัก และผลการศึกษาสรุปออกเป็นประเด็นดังนี้

5.1.1 การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชวานา

การเปลี่ยนแปลงของการทำ นาและชวานาในประเทศไทยเป็นไปอย่างสอดคล้องกับทิศทางการเปลี่ยนของการเกษตรและชนบทในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยเฉพาะในแง่ที่ว่ากิจกรรมในภาคเกษตรมีบทบาทน้อยลงทุกขณะ เราสามารถมองเห็นทิศทางการเปลี่ยนแปลงนี้ได้จากการทิ้งผืนนาให้กลายเป็นนาร้างและจากที่การทำนาไม่สามารถเป็นเพียงแหล่งรายได้เดียวของครัวเรือนได้อีกต่อไป แม้จะเป็นการทำนาแบบเข้มข้นและผู้ผลิตคาดหวังรายได้แบบเป็นกอบเป็นกำจากการทำนาก็ตาม อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนพื้นที่นามาใช้ปลูกพืชพาณิชย์ชนิดอื่นก็คือความพยายามดิ้นรนของผู้คนที่ยังคงต้องการรายได้ที่เป็นกอบเป็นกำจากภาคการเกษตร

ชุมชนเจดีย์งาม อำเภอรอนดง จังหวัดสงขลา เป็นชุมชนหนึ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชวานาไปเป็นจำนวนมาก สาเหตุมาจาก 4 ประการหลัก คือ (1) ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ชวานาในชุมชนเจดีย์งามประสบปัญหาขาดแคลนน้ำจืดทำนา อันเนื่องมาจากระบบชลประทานไม่ดี เมื่อถึงฤดูฝน ทำให้เกิดน้ำท่วม น้ำในทะเลสาบเข้ามาในนาข้าว สภาพดินเป็นกรด ส่งผลให้ต้นข้าวตาย ระบบนิเวศน์เสื่อมโทรม พื้นที่ในการผลิตข้าวลดน้อยลงส่งผลให้ชวานามีผลผลิตได้ไม่ตรงตามความต้องการ เมื่อชวานาในชุมชนเจดีย์งามประสบปัญหาจากสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม วิถีชีวิตของชวานาในชุมชนเจดีย์งามก็เปลี่ยนไปด้วย เดิมวิถีชีวิต

ชาวนาในชุมชนเจดีย์งามอยู่ด้วยภูมิปัญญา พอมีพอกิน แบ่งปันกัน เมื่อกระแสบริโภคนิยมเข้ามาในชุมชน ทำให้ชาวนาในชุมชนเจดีย์งามจึงเปลี่ยนวิถีการทำนามาปลูกปาล์ม ปลูกผัก สร้างที่พักอาศัยเพื่อรองรับการท่องเที่ยวซึ่งทำให้สูญเสียพื้นที่การผลิตข้าวอันเป็นอาหารที่สำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษยชาติ หรือบางรายขายหรือให้เช่าที่นาแก่ผู้ที่สนใจ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนนอกชุมชน(2)ปัจจัยด้านการย้ายถิ่น ประชากรในชุมชนเจดีย์งามมีจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้น ทำให้พื้นที่ดินที่ใช้ในการทำเกษตรกรรมลดลง ไม่เพียงพอกับความต้องการของคนในพื้นที่ทำให้เกิดการย้ายถิ่นเพื่อไปประกอบอาชีพในพื้นที่อื่นแทน เห็นได้จากการที่ชาวนาในอดีตมีจำนวนน้อย พื้นที่ในการทำนามีมากสามารถเลี้ยงดูคนในครอบครัวได้อย่างเพียงพอ แต่ปัจจุบันจำนวนสมาชิกในครัวเรือนเพิ่มขึ้นแต่พื้นที่นามีเท่าเดิม ทำให้รายได้ไม่เพียงพอ จากชุมชนชนบทจึงกลายเป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท ชาวบ้านในชุมชนย้ายออกจากถิ่นฐานเพื่อไปประกอบอาชีพอื่น อันเนื่องมาจากกระแสบริโภคนิยมที่เข้ามาสู่ในชุมชนในปัจจุบัน (3)ปัจจัยด้านความหลากหลายของอาชีพทั้งส่วนที่เป็นภูมิปัญญาเดิมและส่วนที่มากับกระแสโลกาภิวัตน์ประชากรในชุมชนเจดีย์งามมีการประกอบอาชีพที่หลากหลายมากขึ้น คนในปัจจุบันทั้งความเป็นชุมชนชาวนาดั้งเดิม เหลือเพียงแต่รุ่นก่อนๆ ยังคงทำนาเพียงส่วนน้อย คนในปัจจุบันเข้าไปใช้แรงงานในโรงงานอุตสาหกรรม หรืออาชีพข้าราชการ เพราะคนในชุมชนเจดีย์งามมีการศึกษาที่ดีขึ้น เนื่องจากการพัฒนาแบบสมัยใหม่แพร่เข้ามาในชุมชนชุมชนจึงปรับเปลี่ยนการประกอบอาชีพอีกทั้งคนในชุมชนส่วนหนึ่ง ออกไปทำงานนอกชุมชนและ(4)ปัจจัยด้านการศึกษาของบุตรหลานในชุมชนที่มากับกระแสโลกาภิวัตน์

เมื่อความเจริญเข้ามาสู่ในชุมชนเจดีย์งาม ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงไปมากมาย ผู้คนในชุมชนเริ่มทั้งความเป็นชุมชนชนบท ชุมชนดั้งเดิมความเป็นเกษตรกรรม เข้าไปหาความเจริญนอกชุมชนสอดคล้องกับงานวิจัยของกิตติกาญจน์สมฤทธิ์ (2553)พบว่าพื้นที่บ้านสันคะยอมและบ้านสันป่าสัก จำนวนเกษตรกรที่ทำนาไม่ได้ลดลงไปมากพื้นที่น้ำบ่อเหลืองพบว่ามีโรงงานอุตสาหกรรมเกิดขึ้น พื้นที่การทำนาและจำนวนเกษตรกรลดลงไปมาก ปัจจุบันเหลือเพียงไม่ถึงร้อยละ 10 และจะลดจำนวนลงไปเรื่อย ๆ ปัจจุบันวิถีชีวิตเริ่มเปลี่ยนแปลงไปเป็นสังคมกึ่งเมืองกึ่งชนบท เกือบถึงสังคมเมือง ทั้ง ๆ ที่สามพื้นที่นี้เป็นพื้นที่ที่อยู่ห่างกันเพียงหนึ่งกิโลเมตร การลดลงของพื้นที่ทำนาเหล่านี้เกิดจากปัจจัยและเงื่อนไขต่างๆ ได้แก่ เงื่อนไขทางการพัฒนาทางเศรษฐกิจ การขยายตัวของอุตสาหกรรม กระแสโลกาภิวัตน์ ระดับชุมชนได้แก่ เงื่อนไขด้านทรัพยากรและการเข้าถึง ด้านการเปลี่ยนแปลงที่ดิน ด้านเศรษฐกิจ สังคม กลุ่มองค์กร แต่ละปัจจัยและเงื่อนไขต่างมีความสำคัญส่งผลให้การทำนาคงอยู่และการทำนาหายไป ทำให้เกษตรกรต่างมียุทธวิธีในการปรับตัวของตนเองเพื่อให้ดำรงอยู่ได้อย่างมีความสุข เป็นวิธีการปรับตัวไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ เกษตรกรบ้านสันคะยอมและบ้านสันป่าสัก ส่วนใหญ่ยังคงดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายเน้นการพึ่งตนเอง การประกอบอาชีพเสริมนอกเหนือจากการทำนา อาศัยหลักการของ

การทำเกษตรผสมผสานหรือหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ ส่วนบ้านน้ำบ่อเหลืองเริ่มที่จะมีวิธีการปรับตัวตามกระแสนิยม มีวิถีชีวิตแบบชุมชนเมืองมากขึ้น ส่วนใหญ่หันไปประกอบอาชีพอื่นที่ให้ค่าตอบแทนมากกว่าการทำนา ชาวนาไทยมีความสำคัญกับประเทศไม่แพ้กับอาชีพอื่น ๆ เราเองอาจจะเป็นชาวนา หรือไม่ป็นชาวนาก็ตาม แต่หากเราเห็นและตระหนักถึงความสำคัญของชาวนา รับรู้ถึงความยากลำบากของการปลูกข้าว เข้าใจวิถีชีวิตของคนที่ถูกเรียกขานว่ากระดูกสันหลังของชาติ และอีกทั้งผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องของเข้ามาช่วยเหลือ ชาวนาไทยก็จะอยู่คู่สังคมไทยต่อไป

สุพัตษาโอทาศรี (2554) ได้ศึกษาสถานการณ์การดำรงอยู่ของอาชีพชาวนาไทย เงื่อนไขของการดำรงอยู่ของอาชีพชาวนาไทยและปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะในการดำรงอยู่ของอาชีพชาวนาไทยในจังหวัดลพบุรีผลการศึกษาพบว่าสถานการณ์การดำรงอยู่ของอาชีพชาวนาไทยในจังหวัดลพบุรีมีจำนวนชาวนาที่อยู่ในพื้นที่เขตชลประทานเพิ่มขึ้นจากเดิมเนื่องจากการมีแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์พื้นที่เหมาะสมแก่การทำนามีเครื่องมือทางการเกษตรที่ทันสมัยช่วยทุ่นแรงให้กับชาวนาได้ทำนาได้สะดวกและรวดเร็วขึ้นอีกทั้งยังมีแรงงานภาคเกษตรที่ช่วยในการทำนาแทนชาวนาได้อีกด้วยตลอดจนการสนับสนุนทางนโยบายการเกษตรของรัฐบาล

Mark Flaherty et al. (1999) ศึกษาเรื่องทำนาข้าวหรือเลี้ยงกุ้ง: การตัดสินใจที่ยากลำบากในชนบทของประเทศไทยพบว่า สภาพแวดล้อมมีการเปลี่ยนแปลง ส่งผลให้ไม่สามารถปลูกข้าวในพื้นที่นาข้าวได้ เนื่องจากน้ำทะเลไหลเข้ามาในพื้นที่ปลูกข้าว รัฐบาลควรเข้ามาช่วยเหลือแก้ไขปัญหาดังกล่าว

Chen et al. (2013) ได้ศึกษาการรับรู้ของเกษตรกรเพื่อการเปลี่ยนแปลงการเกษตรในเมืองซีหนิง มณฑลชิงไห่ประเทศจีน โดยพบว่า การเปลี่ยนแปลงการทำเกษตรกรรมมาจากอากาศที่แห้งแล้งจนส่งผลกระทบต่อเกษตรกร ทั้งนี้เกษตรกรส่วนใหญ่จะค่อยๆ ปรับตัวเข้ากับชีวิตในเมือง กระนั้นค่าครองชีพที่สูงขึ้นและรายได้ที่มากขึ้น ได้ทำให้รัฐบาลจีนตระหนักถึงแรงกดดันทางเศรษฐกิจ สภาพชีวิตของเกษตรกรที่ไร้ที่ดินทำกิน และความต้องการต่างๆ จนเป็นผลให้รัฐบาลต้องหันให้ความสนใจมากขึ้นในการเพิ่มรายได้ของเกษตรกรและปรับปรุงระบบรักษาความปลอดภัยในชนบท อีกทั้งยังสอดคล้องกับ Vu Hoang Linh (2012) ที่ศึกษาประสิทธิภาพของครัวเรือนเกษตรกรที่ปลูกข้าวในเวียดนาม โดยพบว่าครัวเรือนเกษตรกรที่ปลูกข้าวมีจำนวนลดน้อยลงเนื่องจากคนในชุมชนมีการศึกษาเพิ่มมากขึ้น ทั้งยังออกไปศึกษาออกชุมชน ส่งผลให้คนในชุมชนทำการเกษตรน้อยลง และยังพบว่าสภาพอากาศเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพื้นที่การทำนา เช่นเดียวกับที่ RonningAsle(2012)และ Paul Brown (2013) ที่ศึกษาพบว่าสภาพอากาศที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้มีน้ำในการทำนาไม่เพียงพอหรือบางครั้งพื้นที่นาเกิดน้ำท่วมทำให้ข้าวเสียหายอย่างไรก็ตาม ในบางพื้นที่ที่กระแสโลกาภิวัตน์เข้ามาใกล้ ส่งผลดีต่อพื้นที่เหล่านั้น อาทิ ทำให้ระบบการศึกษาของประเทศรัสเซียได้พัฒนาเท่าทันกระแสโลกาภิวัตน์ส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจและ

วัฒนธรรมของประเทศเจริญยิ่งขึ้น (Zhanna Mingaleva and Irina Mirskikh, 2012) อีกทั้งยังก่อให้เกิดตลาดเกษตรกรรมที่หลากหลายในประเทศออสเตรเลียอีกด้วย (Lynda Cheshire and Michael Woods, 2013)

5.1.2 ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนเจดีย์งาม

ความมั่นคงทางอาหารถูกคาดการณ์จากองค์การระดับสากลว่าจะกลายเป็นวิกฤติรุนแรงมากขึ้นในอนาคต องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) ซึ่งติดตามสถานการณ์ความมั่นคงทางอาหาร ได้ออกมาเสนอนิยามเกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหาร โดยแบ่งออกเป็น 4 มิตินั้นคือ ความพอเพียง ของปริมาณอาหารในคุณภาพที่เหมาะสม ซึ่งอาจได้มาจากการผลิตภายในประเทศหรือการนำเข้า การเข้าถึง การเข้าถึงทรัพยากรที่พอเพียงของบุคคลเพื่อได้มาซึ่งอาหารที่เหมาะสมและมีโภชนาการ ทรัพยากรที่ว่าหมายรวมถึงความสามารถของบุคคลที่กำหนดควบคุมกลุ่มสินค้าหนึ่งๆ ได้ภายใต้บริบททางกฎหมาย การเมือง เศรษฐกิจและสังคมของชุมชนที่บุคคลอาศัยอยู่ การใช้ประโยชน์ การใช้ประโยชน์ด้านอาหารผ่านอาหารที่เพียงพอ น้ำสะอาด และการรักษาสุขภาพและสุขอนามัยเพื่อที่จะเข้าถึงภาวะความเป็นอยู่ที่ดีทางโภชนาการ ซึ่งความต้องการทางกายภาพทั้งหมดได้รับการตอบสนอง เสถียรภาพ เพื่อจะมีเสถียรภาพทางอาหาร ประชาชน ครัวเรือนและบุคคลจะต้องเข้าถึงอาหารที่เพียงพอตลอดเวลา

ในอดีตสังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรมที่เน้นการผลิตเพื่อการยังชีพ วิธีการผลิตของสังคมเกษตรกรรม หรือสังคมชาวนาเป็นวิธีการผลิตที่เน้นการผลิตเพื่อตอบสนองระดับครัวเรือน (Household Consumption) (ชาย โพลิตา, 2555) รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของสังคมชาวนามักจะมีรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่มุ่งเน้นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยสำคัญ เช่นพบว่าสังคมชาวนามักจะนิยมตั้งถิ่นฐานในที่ราบลุ่ม ใกล้แหล่งน้ำ หรือใกล้ทรัพยากรป่าไม้ ทั้งนี้เนื่องจากสังคมชาวนาจำเป็นต้องพึ่งพาทรัพยากรในการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพของสังคมชาวนาในอดีตส่วนใหญ่จะได้แก่ การทำนา (ธิดา สาระยา, 2544) การหาปลา การหาของป่า การปลูกพืชไร่ นับตั้งแต่ประเทศไทยได้มีการติดต่อค้าขายกับชาวต่างชาติ ภายหลังจากประกาศสนธิสัญญาเบาริ่ง (ธันวา ใจเที่ยง, 2546) พบว่าวิธีการผลิตของสังคมเกษตรกรรมไทย ได้เปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตเพื่อยังชีพมาสู่ระบบการผลิตเพื่อค้าขาย (ยศ สันติสมบัติ, 2546) และเนื่องจากสินค้าหลักของประเทศไทยส่วนใหญ่เป็นผลผลิตทางการเกษตร ซึ่งเป็นที่ต้องการของต่างประเทศ จึงเป็นผลให้มีการพัฒนาการเกษตรสู่ระบบการเกษตรสมัยใหม่อย่างรวดเร็วเพื่อเพิ่มผลผลิตให้ทันกับความต้องการของต่างประเทศ) ผลผลิตทางการเกษตรที่สำคัญต่อการส่งออกของประเทศไทย ได้แก่ ข้าว ยางพารา มันสำปะหลัง อ้อยข้าวโพด ฯลฯ (ชัยวุฒิ ชัยพันธ์, 2542) ผลของการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นการส่ง

สินค้าทางการเกษตรเพื่อการส่งออกได้ส่งผลกระทบต่อวิถีการผลิตของสังคมเกษตรกรรมไทย และสังคมชานา (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2544) โดยเฉพาะชาวลุ่มน้ำชีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่าโดยภาพรวมเศรษฐกิจภาคอีสาน ตั้งแต่ปี พ.ศ.2500–ปัจจุบัน (สุวิทย์ธีรศาสตร์, 2529; ธิติญา เหล่าอัน, 2553) มีการขยายตัวของภาคเกษตรสูง โดย สาเหตุสำคัญของการขยายตัว คือ การเพิ่มขึ้นของประชากร การส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจ การขยายพื้นที่ปลูกพืชไร่ในภาคอีสานเป็นผลมาจากนโยบายของรัฐบาล เช่น การขยายพื้นที่เพาะปลูกยาสูบในภาคอีสาน การปลูกฝ้าย ปลูกปอและนโยบายของรัฐด้านโครงสร้าง พื้นฐานทางเศรษฐกิจ เพื่อป้องกันปัญหาคอมมิวนิสต์ และเพื่อความสะดวกในการตรวจตราของเจ้าหน้าที่ และตลาดในการส่งผลผลิต นอกจากนั้นแล้วถนนยังช่วยให้ชาวบ้านอพยพเข้าไปจับจองที่ดินในเขตป่าได้สะดวก ถนนเป็นตัวเร่งให้เกิดกระแสทุนนิยมได้อย่างรวดเร็ว และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตทั้งในระดับครัวเรือนและระดับชุมชน

“ชานา” ถูกมองในฐานะที่เป็น “ปัญหา” จากแทบจะทุกภาคส่วนฝ่ายที่มองการทำงานว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมและระบบการพึ่งตนเอง มักประณามการละทิ้งการทำงานว่าเป็นหลงลืมรากเหง้าวิถีชีวิต ทำให้เกิดความไม่มั่นคงทางอาหาร สร้างผลเสียต่อสังคม ขณะที่ทำนาเคมีแบบเข้มข้นและการไม่ยอมเข้าสู่การทำนาอินทรีย์ของเกษตรกรก็ถูกประณามว่าเป็นความโลภ ความเห็นแก่ตัว ขาดศีลธรรมความพึงเพื่อ ท่ามกลางเปลี่ยนแปลงของชนบทที่แนวโน้มสำคัญก็คือการที่อาชีพในภาคเกษตรโดยเฉพาะการทำนา มีบทบาทน้อยลงทุกทีในการสร้างชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีให้เกษตรกร การตัดสินใจของเกษตรกรไม่ว่าจะเป็นการละทิ้งที่นา การเปลี่ยนไปปลูกพืชอื่นที่มีราคาดีกว่า หรือ การทำนาแบบเข้มข้นล้วนอยู่ภายใต้โครงสร้างทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้ พวกเขาได้พยายามหิยฉวยและใช้ประโยชน์ให้ได้มากที่สุดจากโครงสร้างที่เปลี่ยนแปลงไปนี้อาติ การใช้รายได้จากนอกภาคเกษตรมาลงทุนเพิ่มเติมในภาคการเกษตร การแสวงหาโอกาสของคนชายขอบในการสร้างผลผลิตทางการเกษตรมาขายในตลาดท้องถิ่นซึ่งมีความต้องการบริโภคมากขึ้นเนื่องจากมีคนทีออกจากภาคเกษตรและไม่ผลิตอาหารเองเพิ่มขึ้น

ขณะเดียวกันในมุมมองนักเศรษฐศาสตร์เสรีนิยม ชานาคือปัญหา การที่คนจำนวนมากยังทำนาเป็นเรื่องที่ไม่สมเหตุผล เพราะการทำนาไม่สามารถแก้ปัญหาความยากจนได้ ดังนั้น การเอาคนออกจากภาคเกษตรจึงเป็นสิ่งที่ควรส่งเสริม ทั้งนี้ แม้มุมมองเหล่านี้ โดยเฉพาะในเรื่องบทบาทที่เพิ่มมากขึ้นของกิจกรรมนอกภาคเกษตร จะสอดคล้องกับความเป็นจริงที่กำลังเกิดขึ้น แต่มุมมองของนักเศรษฐศาสตร์เสรีนิยมก็ไม่แตกต่างจากมุมมองของเอ็นจีโอและภาคประชาสังคม ตรงที่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับเงื่อนไขเฉพาะในชีวิตของชานา รวมทั้งข้อจำกัดในเชิงโครงสร้าง มาสู่การมองชานาอย่างไร้ศักยภาพ ไม่สามารถตัดสินใจอย่างมีเหตุผล ทั้งที่จริงแล้วมีปัจจัยที่ไม่สามารถควบคุมจำนวนมากที่ส่งผลต่อการตัดสินใจของเกษตรกร ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศที่เป็นผลมาจากนโยบายการพัฒนาตั้งแต่อดีตที่ทำให้การทำนาไม่ได้

ผลดีอีกต่อไปจนต้องปล่อยให้เกิตนาร้าง โครงสร้างระบบตลาดข้าวเปลือกที่ไม่สามารถควบคุมต่อรองได้ ทำให้เกษตรกรต้องตัดสินใจใช้ปุ๋ยและยาอย่างเข้มข้น เพื่อลดความเสี่ยงในส่วนที่ตนพอจะควบคุมได้ รวมทั้งการขาดโอกาสที่จะหารายได้อย่างเป็นกอบเป็นกำจากการประกอบอาชีพอื่น จึงตัดสินใจทำนาต่อไปแม้จะมีความเสี่ยงกับการขาดทุนก็ตามการพยายามทำความเข้าใจกับเงื่อนไขเฉพาะและข้อจำกัดของชาวนา ทั้งในแง่สภาพแวดล้อมของการทำนา อาทิ ความสูงต่ำของพื้นที่ระบบชลประทาน การเข้าที่นา ฯลฯ และในแง่การดำรงชีพ ที่ในปัจจุบันแรงงานในครัวเรือนมีจำกัด อาชีพนอกภาคเกษตรและการลงทุนด้านการศึกษาของบุตรหลานมีความสำคัญ เป็นสิ่งจำเป็นในการสร้างแนวทางการสนับสนุนชาวนาที่เหมาะสม อันจะช่วยให้พวกเขาลดความเสี่ยงในการผลิต นำมาซึ่งการทำนาที่มีประสิทธิภาพ ต้นทุนต่ำ เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และสอดคล้องกับความต้องการของตลาด ทั้งนี้ เพื่อให้การทำนาสามารถเป็นพื้นฐานที่ดีให้แก่ครัวเรือนเกษตรกรในการขยายฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมนอกภาคเกษตรได้ท่ามกลางสถานการณ์ที่ว่าการผลิตในภาคเกษตรไม่สามารถเป็นแหล่งรายได้หลักของครัวเรือนในชนบทส่วนใหญ่ได้อีกต่อไป

จากการสัมภาษณ์พบว่าประชาชนในชุมชนเจดีย์งามยังคงประกอบอาชีพทำนา น้อยลง ในรุ่นของอายุ 60 ปีขึ้นไป ยังคงทำนาเพียง 1 คน เนื่องจาก ไม่ต้องการปล่อยที่นาให้รกร้างว่างเปล่า อีกทั้งได้ประกอบอาชีพทำนาเป็นกิจวัตรประจำวัน ไม่อยากอยู่ว่างเปล่า ในรุ่นของอายุ 30-59 ปี ยังคงทำนา 3 คน เนื่องจากมีใจรักในการทำนาและอาชีพการทำนาเป็นอาชีพที่พ่อแม่สอนตั้งแต่เด็ก และในรุ่นของอายุต่ำกว่า 30 ปี ไม่มีการสืบทอดอาชีพของการทำนา เนื่องจากชุมชนเจดีย์งาม มีการเปลี่ยนแปลงในหลาย ๆ ด้าน ทำให้ชุมชนเจดีย์งามเจริญยิ่งขึ้น ประชาชนในรุ่นอายุต่ำกว่า 30 ปี เข้าศึกษาในสถานศึกษาต่าง ๆ เพื่อให้ได้ความรู้และประกอบอาชีพที่สะดวกสบาย อีกทั้งยังได้เงินเยอะกว่าการทำนา

ผลการศึกษาเกี่ยวกับระดับความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนในชุมชนเจดีย์งาม พบว่าครัวเรือนมีความมั่นคงทางอาหารในระดับไม่ค่อนข้างมั่นคงเป็นที่น่าสังเกตว่าครัวเรือนส่วนใหญ่ในชุมชนเจดีย์งาม มีอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลักแต่ในองค์ประกอบของความมั่นคงทางอาหารพบว่า ประชากรในชุมชนเจดีย์งามมีพื้นที่ในการทำนา แต่ด้วยสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลง ผลผลิตลดน้อยลง หรือบางครั้งไม่ได้ผลผลิตเลย อันเนื่องจากชลประทานไม่ดี ระบบนิเวศน์เสื่อมโทรม แรงงานในชุมชนออกไปทำงานนอกชุมชน ทำให้ประชากรในชุมชนปล่อยพื้นที่ให้ว่างเปล่า หรือบางรายให้เช่าที่นาเพื่อทำการสวน ปลูกผัก หรือแม้แต่สร้างที่อยู่อาศัยเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว หรือบางรายขายที่ดินที่ทำกินให้กับคนนอกชุมชน ต้องซื้อข้าวกินจากร้านค้าต่างๆ แต่มีประชากรส่วนน้อย ที่ยังคงทำนาในพื้นที่ของตนหรือพื้นที่เช่า เมื่อผลผลิตในแต่ละปีไม่ได้ตามที่หวัง ประชากรมีรายได้ลดลง รายจ่ายมากขึ้นต้องบริโภคข้าวจากการซื้อมาเนื่องจากปลูกข้าวได้น้อย คุณภาพข้าวลดลง ทำให้ราคาข้าวตกต่ำ ข้าวที่ได้จากการทำนา บางครั้งคุณภาพด้อย

ไม่สามารถนำมารับประทานได้ จึงกลายเป็นอาหารของสัตว์ เช่น นก หรือ ไก่ เป็นต้นส่วนใหญ่รายได้ของประชากรเป็นรายได้ในภาคการเกษตร เช่น จากการปลูกผัก เลี้ยงสัตว์ ที่พักเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว เข้าหรือขายที่นา และมีรายได้นอกภาคการเกษตรจากการรับจ้างจากโรงงาน อาชีพราชการ และลูกหลานส่งเงินมาให้คนในครอบครัวในชุมชน ชุมชนนี้เกิดปัญหาทรัพยากรและประชากรเปลี่ยนแปลงส่งผลให้อาชีพชาวนาที่เป็นอาชีพดั้งเดิมต้องเปลี่ยนแปลงด้วย ประชากรในชุมชนควรจะหาวิธีแก้ไขปัญหา เช่น เปลี่ยนแปลงพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมกับการทำนา เพราะ ไม่เช่นนั้นถ้าทุกคนไม่ปรับเปลี่ยนวิธีการทำนา อนาคตข้างหน้า จะไม่มีข้าวกิน อาชีพการทำนา ก็จะหายไป

ทั้งนี้จากการศึกษาเรื่องแนวทางการเสริมสร้างศักยภาพด้านความมั่นคงทางอาหาร บ้านแม่สุริน อำเภอขุนยวมจังหวัดแม่ฮ่องสอน(ธันชัยมุงจิต และคณะ, 2555) พบว่า บริบทของชุมชนบ้านแม่สุรินมีวิถีชีวิตที่ผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมของคนไทยใหญ่ วัฒนธรรมคนเมือง และคนกะเหรี่ยง ทำการเกษตรเป็นอาชีพหลัก และมีความสัมพันธ์ที่แนบชิดกับทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม แหล่งที่มาของอาหารมาจากการผลิต จากแหล่งธรรมชาติ และจากหัวไร่ปลายนา จากการซื้อ และจากการแบ่งปันหรือทางวัฒนธรรมประเพณี โดยชุมชนมีแนวความคิดต่อความมั่นคงทางอาหาร คือการมีอาหารกินตามที่ต้องการอย่างเพียงพอและยั่งยืน มีแหล่งอาหารที่หลากหลายจากธรรมชาติ สามารถทำกินได้ตลอดปีตามฤดูกาล การมีอาชีพที่สามารถสร้างรายได้เพียงพอสำหรับซื้อหาอาหารที่มีความจำเป็น รวมถึงมีศักยภาพในการจัดการอาหารอย่างเหมาะสม มีวัฒนธรรมหรือรูปแบบการกินตามภูมิปัญญาท้องถิ่น ปัจจัย โอกาสและความเสี่ยงที่เกี่ยวข้องและส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชนประกอบด้วย ศักยภาพและการเปลี่ยนแปลงในระบบการเกษตรต่อการผลิตอาหาร รูปแบบการใช้ประโยชน์ และการเปลี่ยนแปลงของแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ รายได้ และศักยภาพในการเข้าถึงหรือหาซื้ออาหารที่ต้องการการคงอยู่และการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรมประเพณี

อัจฉรา ทองประดับ และคณะ (2552) ศึกษาเรื่อง การศึกษาระดับความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือน ในตำบลเกาะแกดอำเภอเชียรใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราชผลการศึกษาเกี่ยวกับระดับความมั่นคงด้านอาหารของครัวเรือนในตำบลเกาะแกด พบว่าครัวเรือนมีความมั่นคงทางอาหารในระดับค่อนข้างมั่นคงจำนวนมากที่สุดร้อยละ 53.50 ระดับไม่มั่นคงเป็นอันดับรองลงมาร้อยละ 37.90 ส่วนระดับมั่นคงมีน้อยที่สุดเพียงร้อยละ 8.60 เป็นที่น่าสังเกตว่าครัวเรือนส่วนใหญ่ในตำบลเกาะแกดมีอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลัก แต่ในองค์ประกอบของความมั่นคงทางอาหารด้านการมีอาหาร ซึ่งมีตัวแปรเกี่ยวกับขนาดที่ดิน ผลผลิตข้าว และปริมาณแคลอรีจากการข้าว ครัวเรือนส่วนใหญ่อยู่ในระดับไม่มั่นคง ซึ่งอาจจะเป็นผลมาจากการที่ผลผลิตต่อไร่ของข้าวที่ผลิตได้อยู่ในระดับต่ำ อาจจะเป็นผลมาจากการขาดแคลนน้ำในการทำการเพาะปลูก

หรือ น้ำท่วม และการแทรกซึมของน้ำทะเล นอกจากนี้การใช้ประโยชน์ที่ดินที่ไม่ได้ใช้เป็นพื้นที่ปลูกพืชอาหารเพียงอย่างเดียว แต่มีการใช้ประโยชน์ในการปลูกพืชอื่นๆ ด้วย ส่วนองค์ประกอบด้านการเข้าถึงอาหารของครัวเรือนส่วนใหญ่อยู่ในระดับค่อนข้างมั่นคง ทั้งนี้เพราะครัวเรือนมีรายได้จากการประกอบอาชีพอื่นๆ ส่วนใหญ่เป็นอาชีพนอกภาคการเกษตร ซึ่งทำให้มีรายได้เพียงพอในการนำไปใช้จ่ายในการซื้ออาหาร แต่ในอนาคตถ้าภาวะเศรษฐกิจตกต่ำสมาชิกในครัวเรือนไม่สามารถหารายได้มากพอ เพราะอาชีพนอกภาคการเกษตรส่วนใหญ่พึ่งพาระบบเศรษฐกิจโดยรวม อาจส่งผลให้รายได้ของครัวเรือนลดลง และหากจะกลับมาประกอบอาชีพทางการเกษตรเพื่อการดำรงชีพก็อาจทำได้ยาก สิ่งเหล่านี้อาจส่งผลต่อการเข้าถึงอาหารของครัวเรือนได้ เมื่อพิจารณาจากองค์ประกอบด้านการใช้ประโยชน์จากอาหารก็พบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่อยู่ในระดับไม่มั่นคง ทั้งนี้เพราะว่าการใช้ประโยชน์จากอาหารโดยเฉพาะระดับโปรตีนที่ครัวเรือนได้รับอยู่ในระดับต่ำมาก จึงเป็นที่น่าสังเกตว่าแม้ครัวเรือนจะมีความสามารถในการเข้าถึงอาหารในระดับค่อนข้างมั่นคง แต่การซื้ออาหารมาบริโภคก็ไม่ได้เน้นอาหารโปรตีนมากนัก แต่จะเน้นอาหารที่ให้พลังงานสูงมากกว่า ดังนั้นการดำเนินโครงการในพื้นที่ตำบลเกาะเกิดควรมุ่งเน้นโครงการที่จะทำให้ความมั่นคงด้านอาหารเพิ่มขึ้น เช่น โครงการเกี่ยวกับการทำนาให้ได้ผลผลิตที่เพิ่มขึ้น หรือโครงการเกี่ยวกับชลประทานเพื่อให้เกษตรกรมีน้ำในการทำนาอย่างเพียงพอ แก้ไขปัญหาน้ำท่วม และการแทรกซึมของน้ำทะเล และโครงการเกี่ยวกับการใช้ที่ดินให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ไม่ปล่อยให้ดินให้รกร้างว่างเปล่า และอาจจะมีโครงการด้านสาธารณสุข รณรงค์ให้ครัวเรือนบริโภคอาหารที่ให้ระดับโปรตีนเพิ่มขึ้นด้วย

การศึกษาเรื่องความมั่นคงอาหารในพื้นที่ภาคอีสาน (สุเมธ ปานจำลอง และคณะ, 2555) เห็นว่าความมั่นคงด้านอาหารตามนิยามของชาวบ้านอีสาน คือ ทำ (การผลิต) ได้ หาได้ แลกได้ และซื้อได้ และไม่มองความมั่นคงทางอาหารแค่ปริมาณอาหารเท่านั้น แต่ต้องมองที่ชุมชนในฐานะผู้ผลิต การศึกษาพบอีกว่าครอบครัวในที่ใดต้องมีที่นา 6 ไร่ ผลิตข้าวได้ประมาณปีละ 100 ถังจึงจะมีความมั่นคงด้านอาหาร โดยต้องปลูกผัก เลี้ยงปลาเสริมด้วย ในระดับชุมชน ชุมชนที่มีสมาชิก 120 ครัวเรือนต้องมีข้าวสำรองประมาณ 7 ตัน จึงจะมีข้าวกินเพียงพอถ้าเกิดภัยพิบัติ กรณีของแหล่งอาหารธรรมชาติจากการศึกษาพบว่า หนึ่งหมู่บ้านต้องมีป่าชุมชนพื้นที่ 50 ไร่และตำบลละ 100 ไร่จึงจะทำให้ชุมชนมีความมั่นคงด้านอาหาร ในขณะที่กลุ่มชาวประมง จากเครือข่ายปกป้องอ่าวท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช กล่าวถึงความมั่นคงของอาหารในเขตชายฝั่งทะเลว่า การทำประมงพื้นบ้าน คือ การสร้างความมั่นคงด้านอาหารของชุมชน ที่มีระบบนิเวศเหมาะสมต่อการผลิตอาหาร เมื่อโครงการอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ริมชายฝั่งทำลายแหล่งประมงเหล่านี้ก็ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชนและต่อผู้บริโภคที่ปลายสายด้วย ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าความมั่นคงทางอาหารของชาวบ้านในฐานะฐานการผลิตระดับชุมชนไม่ว่าจะเป็นข้าว หรือปลา

จึงให้นิยามถึง สามารถผลิต หา จับ แลกเปลี่ยน และซื้อเพื่อการบริโภคได้ และการรักษาหรือนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ คือ ทางป้องกันให้ชุมชนมีความมั่นคงทางอาหารต่อไปในอนาคต

ดังนั้นการดำเนินโครงการในพื้นที่ชุมชนเจดีย์งามควรมุ่งเน้นโครงการที่จะทำให้ความมั่นคงด้านอาหารเพิ่มขึ้นเช่นโครงการเกี่ยวกับการทำนาให้ได้ผลผลิตที่เพิ่มขึ้นหรือโครงการเกี่ยวกับชลประทานเพื่อให้เกษตรกรมีน้ำในการทำนาอย่างเพียงพอแก้ไขปัญหา น้ำท่วม และการแทรกซึมของน้ำทะเลและโครงการเกี่ยวกับการใช้ที่ดินให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ไม่ปล่อยให้ดินให้รกร้างว่างเปล่าและอาจจะมีโครงการด้านสาธารณสุขรณรงค์ให้ครัวเรือนบริโภคอาหารที่ให้ระดับโปรตีนเพิ่มขึ้นด้วยผู้วิจัยขอเสนอโครงการเพิ่มผลผลิตข้าว เพราะเนื่องจากการทำนาในพื้นที่ชุมชนเจดีย์งามยังมีปริมาณผลผลิตต่อไร่ในระดับที่ค่อนข้างต่ำ ทั้งนี้อาจมีผลมาจากปัจจัยหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยด้านสภาพภูมิอากาศ ทั้งแล้งจัดหรือมีปริมาณฝนมากเกินไป มีแมลงศัตรูพืชมาทำลายผลผลิต ซึ่งเหล่านี้ล้วนมีผลกระทบต่อปริมาณผลผลิตทั้งสิ้น หากผลผลิตข้าวมีน้อยจะมีผลกระทบต่อระดับการมีอาหารของครัวเรือน และจะส่งผลต่อระดับความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนได้ เพราะข้าวเป็นตัวแปรที่สำคัญอีกตัวหนึ่งในการวิเคราะห์ระดับความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือน ดังนั้น การดำเนินโครงการเพื่อเพิ่มผลผลิตข้าวจึงเป็นโครงการหนึ่งที่เหมาะสมในการนำมาปฏิบัติในพื้นที่ ซึ่งรูปแบบของโครงการคือ ควรมีการให้ความรู้แก่เกษตรกรในการผลิตข้าวอย่างถูกวิธี โดยเริ่มจากการคัดเลือกพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมกับพื้นที่ มีความต้านทานต่อโรคและแมลง และมีเก็บรวบรวมเมล็ดพันธุ์ เหล่านี้ไว้ใช้ในฤดูกาลผลิตต่อไปด้วย การใส่ปุ๋ยอย่างถูกวิธี และถูกช่วงเวลาเพื่อให้ต้นข้าวได้นำไปใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ การให้ความรู้ในเรื่องของการเก็บเกี่ยวที่ถูกต้องลดการสูญเสียให้มากที่สุด ซึ่งเกษตรกรในพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรที่มีประสบการณ์ในการทำนาสูง แต่บางครั้งอาจไม่มีความเชี่ยวชาญในการนำเทคโนโลยีเพื่อเพิ่มผลผลิตหรืออาจไม่เข้าใจวิธีการผลิตเพื่อเพิ่มผลผลิตมากนัก หากมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาให้การสนับสนุนช่วยเหลือจะทำให้เกษตรกรมีความชำนาญมากขึ้น และสามารถนำไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพได้นอกจากการดำเนินกิจกรรมการถ่ายทอดความรู้แล้ว หน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องควรมีการจัดการเรื่องระบบชลประทานให้เหมาะสม และทั่วถึง เพราะน้ำเป็นปัจจัยสำคัญในการทำนา โดยในช่วงฤดูแล้งควรมีการจัดสรรน้ำให้เพียงพอในการเพาะปลูก ในช่วงฤดูฝนควรมีการกักเก็บน้ำไม่ให้ไหลเข้าท่วมพื้นที่เพาะปลูก และควรมีการรายงานสถานการณ์น้ำให้เกษตรกรได้รับทราบด้วยเพื่อจะได้นำไปใช้ในการวางแผนการผลิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ซึ่งหน่วยงานหลักในการรับผิดชอบในส่วนนี้ คือ กรมชลประทาน หากสามารถลดความเสี่ยงต่างๆ จากการทำนาลงไปได้ อาจจะทำให้ผลผลิตข้าวเพิ่มมากขึ้น เมื่อผลผลิตข้าวเพิ่มมากขึ้นย่อมส่งผลให้ระดับการมีอาหารของครัวเรือนเพิ่มขึ้นตามไปด้วย และทำให้ระดับความมั่นคงด้านอาหารของครัวเรือนเพิ่มขึ้น

กล่าวโดยสรุปได้ว่าการเปลี่ยนแปลงพื้นที่นาข้าวซึ่งมีสาเหตุหลักมาจากทรัพยากร และฤดูกาลที่เปลี่ยนแปลงไปได้ส่งผลต่อวิถีชีวิตชาวนาและพื้นที่การทำนาทำให้ชาวนาปลูกข้าว ลดน้อยลง ดังนั้นผู้มีส่วนได้เสียในชุมชนควรตระหนักและร่วมหาแนวทางรับมือกับความเปลี่ยนแปลง ดังกล่าว ตลอดจนเสริมสร้างให้เกิดความมั่นคงทางอาหารของชุมชนอย่างยั่งยืนต่อไป และงานวิจัยนี้ น่าจะเป็นข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อชาวบ้านและเยาวชนในชุมชน หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน และส่วนงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ในการช่วยเหลือและพัฒนาการทำนาให้คงอยู่กับชุมชน สักคมต่อไป

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. รัฐบาลและผู้ที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมทางเลือกให้ประชาชนในชุมชนเจดีย์งาม ให้ปลูกข้าวที่เหมาะสมกับสภาพทรัพยากรที่เปลี่ยนแปลงไป
2. รัฐบาลและผู้ที่เกี่ยวข้องควรรณรงค์ให้ประชาชนในชุมชนเจดีย์งามทำการเกษตร แบบเศรษฐกิจพอเพียง ปลูกพืชผักสวนครัวรอบบ้าน เพื่อเป็นการเพื่อความหลากหลายให้กับ ความมั่นคงทางอาหารในชุมชน

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการวิจัยเกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหารในระดับชุมชนและท้องถิ่นต่อเนื่อง เพื่อให้สามารถทราบถึงผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงพื้นที่นาข้าว เพื่อที่จะนำผลการวิจัยที่ได้ไปใช้ ประโยชน์ในการวางแผนการพัฒนาที่เหมาะสม และสอดคล้องกับความต้องการ และก่อให้เกิด ประโยชน์ต่อครัวเรือนชุมชน และท้องถิ่นให้มากที่สุด
2. ควรมีการวิจัยเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารให้แก่ชุมชน โดยการทำการเกษตร แบบเศรษฐกิจพอเพียง ปลูกพืชผักสวนครัวรอบบ้านในชุมชนเจดีย์งาม

บรรณานุกรม

- กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ. (2530). *การพึ่งตนเอง: ศักยภาพในการพัฒนาของชนบท (บทที่ 4-5)*. กรุงเทพฯ: สภาคาทอริกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, หน้า 53-125.
- กาญจนา รัตน์พันธ์. (2552). *ชุมชนชาวนาทำมกลางกระแสบริโกคินิยม*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, สงขลา.
- กิตติกาญจน์ สมฤทธิ์. (2553). *เงื่อนไขเชิงซ้อนของการดำรงอยู่และหายไปของการทำนาภายใต้การขยายตัวของอุตสาหกรรม: กรณีศึกษาตำบลป่าสัก อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน*. วิทยานิพนธ์ วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- จุฑารัตน์ เมืองแก้ว. (2537). *การปรับตัวของชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบทในภาคเหนือ : กรณีบ้านบ่อ อำเภอลำดอง จังหวัดเชียงใหม่*. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- ชลิตา บัณฑุงศ์. (2556). *ข้าวและชาวนาไทยในกระแสการเปลี่ยนแปลง*. ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยานิเวศ คณะสังคมศาสตร์. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. กรุงเทพฯ
- ชาย โปธิสิตา. (2555). *ชนบทไทยในวิถีมุสลิม*. วารสารราชบัณฑิตยสถาน. 37(4) หน้า : 163-185
- ชัยวุฒิ ชัยพันธ์. (2542). *การจัดการ การเกษตร ทรัพยากรธรรมชาติและการท่องเที่ยว*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2541). “แนวคิดชุมชนหมู่บ้านในรัสเซีย”. *แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน: ข้อเสนอทางทฤษฎีในบริบทต่างสังคม*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิชิตรศน์
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. (2525). “การศึกษาสังคมไทยในแง่สังคมชาวนา : ข้อเสนอเบื้องต้น”. *สังคมศาสตร์* 6, 1 : 161-215.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. (2534). *ห่อมัด รัต ร้อย วิถีชาวบ้าน วิถีธรรมชาติ*. วารสารสารคดี ปีที่ 7 ฉบับที่ 76.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- เดโช ไชยทัฬห. (2539). *การปรับตัวของชาวนาเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่* ศึกษารณีย์
การประกอบอาชีพนอกไร่ไถนากับการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคม ในหมู่บ้าน
แห่งหนึ่ง จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม.
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- เฉลิม เพชรสำรวจ. (2552). *การเปรียบเทียบลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และสภาพแวดล้อม ของผู้
ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าชายเลน อ่าวปากพนัง*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาสังคมศาสตร์สิ่งแวดล้อม คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล,
กรุงเทพฯ
- เทศบาลตำบลบ่อตรุ. (2556). *นโยบายและยุทธศาสตร์เทศบาลตำบลบ่อตรุ*. (ออนไลน์). ค้นเมื่อ 15
พฤษภาคม 2556, จาก: <http://www.bortru.go.th/index.php?options=home>
- นนทกานต์ จันทร์อ่อน. (2557). *ความมั่นคงทางอาหารของประเทศไทย*. บทความวิชาการสำนักงาน
เลขาธิการวุฒิสภา. ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 มกราคม 2557, กรุงเทพฯ
- ธนันชัย มุ่งจิต, บำเพ็ญ เขียวหวาน และเบญจมาศ อยู่ประเสริฐ. (2555). *แนวทางการเสริมสร้าง
ศักยภาพด้านความมั่นคงทางอาหารบ้านแม่สุริน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน*.
บทความจากการประชุมเสนองานวิจัย ระดับบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัย
สุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 2. อาคาร สัมมนา 1-2 มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, นนทบุรี
- ธิดา สาระยา. (2554). *มันททะเล: นครราชธานี ศูนย์กลางแห่งจักรวาล*. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ:
เมืองโบราณ
- ธิดิญา เหล่าอัน. (2553). *ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของ “สังคมชาวนา” อีสาน ตั้งแต่
พ.ศ. 2500-2550 ศึกษารณีย์หมู่บ้านกุกาสิงห์ จังหวัดร้อยเอ็ด*. บทความนักศึกษาระดับปริญญาโท
สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- เนาวรินทร์ ชนะทัฬห, วิชัย อินทวงศ์ และสุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2546). *ระโนด : ดินแดนข้างแคว
และเหล่าเครือใย*. ในปากคำคนลุ่มน้ำทะเลสาบ

บรรณานุกรม (ต่อ)

- ประเทือง นรินทรางกุล ณ อยุธยา. (2537). *การจัดการที่ดินภายใต้ระบบการเกษตรแบบมีพื้นที่*
สัญญา: ศึกษากรณีเกษตรกรปลูกพืชพืชพาณิชย์ในเขตกิ่งอำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่.
 วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ประพาส วีระแพทย์. (2557). *ประวัติศาสตร์ข้าวโลก*. (ออนไลน์). ค้นเมื่อ 13 มิถุนายน 2557, จาก:
http://www.baanjommyut.com/library_2/extension-1/rice/03.html
- พระราชบัญญัติคณะกรรมการอาหารแห่งชาติ. (2551). *ความมั่นคงทางอาหารของประเทศไทย*.
 (ออนไลน์). ค้นเมื่อ 12 มกราคม 2558, จาก: <http://www.moac.go.th>
- พอดตา แก่นแก้ว. (2553). *ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนปากพ่อง พ.ศ.2439-2525*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พรเพ็ญ ศาสตรียาภรณ์. (2549). *ชาวนาในยุคเศรษฐกิจเพื่อการค้า*. กรุงเทพฯ: ศูนย์นวัตกรรม
 การเรียนรู้ตลอดชีวิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- พิทยา อรุณพงษ์. (2551). *การปรับเปลี่ยนกระบวนการทำนาในการทำนาของชาวนา บ้านหนองตา
 บุญตำบลยาง อำเภอน้ำยืน จังหวัดอุบลราชธานี*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
 สาขาวิชาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี
- ยศ สันตสมบัติ. (2546). *พลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชาวนา : เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ และ
 การปรับกระบวนการทัศน์ว่าด้วยชุมชนในประเทศโลกที่สาม*. เชียงใหม่: บริษัทวิทอินดิไซน์
 จำกัด.
- วิมล คำศรี. (2544). *วัฒนธรรมข้าวและพลังอำนาจชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา*. กรุงเทพฯ:
 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- วิรัชพัชร ประเสริฐศักดิ์. (2555). *แนวคิดและค่านิยมของความมั่นคงทางอาหาร*. บทความศูนย์ดิเรก
 ชัยนาม คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ. หน้า 1-11
- สภาพการใช้ที่ดินภาคใต้. (2557). *กลุ่มวิเคราะห์สภาพการใช้ที่ดิน ภาคใต้*. (ออนไลน์). ค้นเมื่อ 20
 พฤศจิกายน 2557, จาก: http://www.ddd.go.th/web_OLP/report_research_S.html
- สรุปประเภทการใช้ที่ดินในประเทศไทย (2551-2552). (2552). *รายงานสรุปการใช้ที่ดิน..
 ประเทศไทย*. ค้นเมื่อ 20 กุมภาพันธ์ 2558 , จาก: http://osl101.ddd.go.th/luse/luse_product51-52.htm

บรรณานุกรม (ต่อ)

- सानิตย์ เพชรกาฬ. (2553). *ย้อนรอยวัฒนธรรมลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา*. โลก. (ออนไลน์). ค้นเมื่อ 13 กุมภาพันธ์ 2558, จาก: <http://www.thai poet.net/index>
- สิทธิพร ครามานนท์. (2552). *ประสบการณ์การฟื้นฟูศิลปกรรมของชาวนาไทย*.
 วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยาการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ
- สิรินทิพย์ นรินทร์ศิลป์. (2555). *สถานการณ์ความมั่นคงทางอาหารในอาเซียนและประเทศสมาชิก
 ต่าง ๆ*. (ออนไลน์). ค้นเมื่อ 14 พฤษภาคม 2557, จาก: [www.polsci.tu.ac.th/
 fileupload/45/40.pdf](http://www.polsci.tu.ac.th/fileupload/45/40.pdf)
- สุพัตรา โอทาศรี. (2554). *การดำรงอยู่ของอาชีพชาวนาไทย: กรณีศึกษาชาวนาจังหวัดลพบุรี*.
 วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการพัฒนาสังคม
 คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, กรุงเทพฯ
- สุพรรณิ ไชยอำพร. (2554). *โครงการการวิจัยด้านทรัพยากรน้ำ การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำแบบ
 ผสมผสาน (IWRM) ในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา : รายงานสรุปสำหรับผู้บริหาร*.
 กรุงเทพฯ: กรมทรัพยากรน้ำ
- สุเมธ ปานจำลอง และคณะ. (2555). *เกษตรพันธสัญญา : ใครอึดใครอด? สำนักงานกองทุน
 สนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) : กรุงเทพฯ*
- สุรัชย์ รักษาชาติ. (2545). *ความมั่นคงทางอาหารของคนชายขอบ : รูปแบบการบริโภค และ
 แหล่งที่มาของอาหารของ คริวเรือนกะเหรี่ยง ภาคตะวันตก ประเทศไทย*. วิทยานิพนธ์
 วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาเทคโนโลยีการวางแผนสิ่งแวดล้อมเพื่อพัฒนาชนบท
 บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, กรุงเทพฯ.
- สุวิทย์ อธิศาสตร์. (2529). *การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมในหมู่บ้าน
 อีสาน กรณีบ้านโนนตะแบก*. ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สมยศ ทุ่งหว้า และคณะ. (2543). *รายงานการวิจัยเรื่อง ผลการทำไร่นาสวนผสมในพื้นที่ลุ่มน้ำ
 ปากพนัง เน้นเฉพาะปากพนังอำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช*. สงขลา:
 ภาควิชาพัฒนาการเกษตร คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

บรรณานุกรม (ต่อ)

สำนักงานพัฒนาการวิจัยการเกษตร (องค์การมหาชน). (2556). *ฐานข้อมูลงานวิจัยข้าว*. (ออนไลน์).

ค้นเมื่อ 12 กุมภาพันธ์ 2558, จาก: <http://kasetinfo.arda.or.th/arda/rice>

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2555). *การพัฒนาและขับเคลื่อน*

การผลิตการเกษตรสู่การเติบโตสีเขียว. บทความในการประชุมประจำปี 2555 สำนักงาน

คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เรื่อง อนาคตเกษตรไทยสู่การเติบโต

สีเขียว; 6 กันยายน 2555; ศูนย์แสดงสินค้าและการประชุม อิมแพ็ค เมืองทองธานี นนทบุรี .

(ออนไลน์). ค้นเมื่อ 12 กุมภาพันธ์ 2558, จาก: [http://www.nesdb.go.th/Portals/0/](http://www.nesdb.go.th/Portals/0/news/annual_meet/)

[news/annual_meet/](http://www.nesdb.go.th/Portals/0/news/annual_meet/)

สำนักบริหารการทะเบียนกรมการปกครอง. (2558). *สถิติการบริการด้านการทะเบียน*. (ออนไลน์).

ค้นเมื่อ 15 มีนาคม 2558, จาก: <http://stat.bora.dopa.go.th/stat>

ศจินทร์ ประชาสันต์. (2552). *การพัฒนาดัชนีชี้วัดความมั่นคงทางอาหาร*. *มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน*

(ประเทศไทย). กรุงเทพฯ

ศูนย์บริการข้อมูลอำเภอ. (2551). *ประวัติอำเภอระโนด*. (ออนไลน์). ค้นเมื่อ 15 มิถุนายน 2557,

จาก: <http://sk.nfe.go.th>

อัจฉรา ทองประดับ, อยุทธ์ นิสสภ, พิไลวรรณ ประพฤติ, และสมศักดิ์ บรมธนรัตน์. (2552).

การศึกษาระดับความมั่นคงด้านอาหารของครัวเรือน ในตำบลการะเกด อำเภอเชียรใหญ่

จังหวัดนครศรีธรรมราช. การประชุมวิชาการระบบเกษตรแห่งชาติ ครั้งที่ 5 “พลังงาน

ทดแทนและความมั่นคงทางอาหารเพื่อมนุษยชาติ” 2-4 กรกฎาคม 2552

โรงแรมอบลินเตอร์เนชั่นแนล จังหวัดอุบลราชธานี. หน้า 283-293.

อภิชาติพงษ์ ศรีหตุลชัย และคณะ. (2554). *ความมั่นคงทางอาหารและพลังงานของไทย*. (ออนไลน์).

ค้นเมื่อ 10 กุมภาพันธ์ 2558, จาก: <http://www.itd.or.th>

อภิชาติพงษ์ ศรีหตุลชัย ศรีณย์ วรธนัจฉริยา เดชา ศุภวันต์ และสุภาวดี โพธิยะราช. (2557).

นโยบายขับเคลื่อนงานกระทรวงเกษตร. (ออนไลน์). ค้นเมื่อ 10 ตุลาคม 2557, จาก:

http://www.moac.go.th/ewt_news.php?nid=13033

บรรณานุกรม (ต่อ)

- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2540). *ความคิดและความเคลื่อนไหวทางสังคม: แนวการศึกษาทางประวัติศาสตร์และสังคมศาสตร์*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2544). *โลกาภิวัตน์กับวัฒนธรรมไทย*. วารสารท้องถิ่นพัฒนากับโลกาภิวัตน์
 วิกฤตโลก วิกฤตไทย อะไรคือทางรอด, หน้า 2-55 : มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2548). *ทฤษฎีและวิธีวิทยาของการวิจัยวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- Chen, Q.abc, Cai, Y.ab , Liu, F.c, Zhou, Q.c, Zhang, H.c. (2013). *Farmers' perception to farmland conversion: A questionnaire survey in Xining City, Qinghai Province, China*. Journal Original language: English
- Evenson, Robert E., Robert W. Herdt, and Mahabub Hossain. (1996). *Rice Research in Asia: Progress and Priorities*. Wallingford, UK: CAB International in association with the International Rice Research Institute
- FAO. (2006). *Food Security*. Policy Brief. June. Issue 2. Page 1-5.
- Lynda Cheshire, Michael Woods. (2013). *Globally engaged farmers as transnational actors: Navigating the landscape of agri-food globalization*. Geoforum.
 Published: January, 2013. Page 232-242.
- McKeown, David. (2006). *Chapter 1: Definitions of Food Security*. In *Food Security: Implications for the Early Years*. Background Paper. Toronto Public Health: Toronto. <http://www.toronto.ca/health/children/pdf/fsbp_ch_1.pdf>
- M Flaherty, P Vandergeest and P Miller. (1999). *Rice paddy or shrimp pond: tough decisions in rural Thailand*. World Development. Vol. 2
- Paul Brown. (2013). *Climate-Friendly Rice: End of the Paddy Field?*. Climate News Network. Published: February 24th, 2013
- Pasuk Phongpaichit, and Christopher John Baker. (1995). *Thailand, Economy and Politics*. Kuala Lumpur: Oxford University Press

บรรณานุกรม (ต่อ)

- Rigg, J. (2001). *More Than the Soil: Rural Change in Southeast Asia*. Harlow: Prentice Hall.
- Robertson, R. (1992). *Globalization*. London: Sage.
- Ronning Asle. (2012). *Adapting rice cultivation to climate changes*. Journal of Science Nordic.
- The Nation (Thailand). (2008). *Rice strain is cause of comparatively low productivity*. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <http://th.wikipedia.org/>
- Vu Hoang Linh. (2012). *Efficiency of rice farming households in Vietnam*. International Journal of Development Issues .Volume: 11, Issue: 1
- Zhanna Mingaleva, Irina Mirskikh. (2012). *Globalization in Education in Russia*. Procedia- Social and Behavioral Sciences. Volume 47, Page 1702-1706.

ภาคผนวก

ชัชญา สัจจวาลย์และ อุทัย ปริญาสุทธินันท์. (2556). นาค้าวระโนด : วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์. นำเสนอการประชุมวิชาการระดับชาติ กลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาวิจัยครั้งที่ 1 พังงาเมือง พังงาชุมชนท้องถิ่น กลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา จัดการตนเอง ณ ห้องประชุมบ้านชูชุกิ สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ จังหวัดสงขลา วันที่ 30-31 สิงหาคม 2556 และ 1 กันยายน 2556

นาข้าวระโนด : วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์

Ranod Rice Field: The Way of life Amidst Globalization

ชญัญญา สังกวาลย์¹ และ อุทัย ปริญาสุทธินันท์²

Chananya Sangwan and Utai Parinyasutinun

¹นักศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม คณะศิลปศาสตร์

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่

²อาจารย์ ดร. ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะศิลปศาสตร์

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่

E-mail: tan_lovelove22@hotmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงนาข้าวในพื้นที่ตำบลเจดีย์งาม อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา โดยใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสนทนากลุ่ม และการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ร่วมกับการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากนั้นนำข้อมูลมาจัดหมวดหมู่ วิเคราะห์ สังเคราะห์ และเขียนรายงานผลการวิจัยโดยวิธีพรรณนา

ผลการศึกษา พบว่า การปรับเปลี่ยนจากพื้นที่การทำนาข้าวเป็นการทำสวนปาล์มหรือรีสอร์ทของชาวบ้านตำบลเจดีย์งาม อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา เป็นสาเหตุสำคัญของการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชน หลายคนผิดหวังจากการขาดทุนในการเปลี่ยนพื้นที่การทำนา บางคนสมหวังและประสบความสำเร็จ เพราะสามารถปลูกปาล์มได้ผลผลิตดี ใ้ความรู้ มีความชำนาญในการปลูกปาล์ม ส่งผลให้เกิดความแตกต่างเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ทั้งทางบวกและทางลบ

โดยนัยนี้นาข้าวถือเป็นข้าวอู่น้ำที่สำคัญกับประเทศไทยเป็นอย่างมาก แต่ในตอนนี้อู่น้ำอู่น้ำในภาคใต้ก็ลดน้อยลงไปมากพร้อมกับค่านิยมที่หันมาปลูกปาล์ม อนาคตอาจต้องซื้อข้าวจากประเทศเพื่อนบ้านมาบริโภค ทำไมประเทศไทยจึงไม่สนับสนุนส่งเสริมชาวนาไทย "กระดุกสันหลังของชาติ" เช่น การให้เมล็ดพันธุ์ข้าว การปลูกข้าว การกำหนดราคาข้าว ฯลฯ ถ้าประเทศไทยยังไม่มีการส่งเสริม

ชวานอนาคตข้างหน้า รุ่งลูกหลานก็คงได้แค่เรียนรู้วิธีการปลูกข้าว ทำนาในหนังสือเรียน คงจะเห็น
รูปแบบลนา, ชวานายืนถือเคียว, หุ่นไล่กา, เครื่องมือการทำนา ฯลฯ คิดแล้วเศร้า แทนชวานาไทย

คำสำคัญ: นาข้าวระนอง วิถีชีวิต โลกาภิวัตน์

Abstract

This research is a qualitative research. Objective to study about the changes of rice in Tambon Chedi Ngam Ranod District Songkhla province by using in-depth interviews, focus groups and participant observation and participation. with study the documents and related research. Then bring the data to classification, analysis, synthesis and reporting results by descriptive research.

The results showed that the changing from rice field to palm garden or resort of Chedi Ngam district residents Ranot district, Songkhla province is a major cause greatly change the lifestyle of the community to change dramatically. Many people are frustrated by the losses in the area of farming. Some people are fulfillment and success because the palm can grow yield better by use of knowledge and expertise in the oil palm plantation. Then the results are differences in social change, economy and culture both positive and negative.

This implied an agriculturally is important crops in Thailand very much. But now the breadbasket of southern dwindled to very tolerable and values to grow palms together. And the future, we may have to buy rice from neighboring countries to eat well because strange enough. Why Thailand governments do not encourage Thailand farmers "The backbone of the nation" as a grain of rice to grow rice, processing, make the high price of rice. etc. In the future if Thailand Governments do not help Thailand farmers; The children will learn how to grow rice. and will see

pictures of rice field, farm tools etc in textbooks I think it was sad for farmers Thailand.

Keywords: Ranod rice field, Way of life, Globalization

บทนำ

“ข้าว” ถือได้ว่าเป็นอาหารหลักของคนทั่วโลก และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประเทศไทยเราเป็นประเทศหนึ่งที่ทำให้ความสำคัญกับข้าว โดยใช้ข้าวเป็นอาหารหลักในการอุปโภค และบริโภคตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ ล่วงเลยมาจนถึงปัจจุบัน (สถาบันวิจัยข้าว: 2543) คนไทยยังคงให้ความสำคัญกับ ข้าว โดยบุคคลที่อยู่เบื้องหลัง ที่ทำให้คนทั่วโลกมีข้าวกินนั้นก็คือชาวนา “ชาวนา” ถือเป็นบุคคลที่ควรได้รับการยกย่อง แต่กลับไม่เคยได้รับเกียรตินั้นเลย คนส่วนมากมองข้าม “ชาวนา” ที่ถือเป็นสันหลังของชาติ อาชีพทำนานั้นถือเป็นอาชีพที่สุจริต ข้าวเป็นสิ่งที่ เลี้ยงดูคนทั่วโลก ทำให้คนทั่วโลกมีอาหารประทังชีวิตต่อไปในภายภาคหน้า โดยปกติเราจะได้ยินคำกล่าวที่ว่า "ชาวนาคือกระดูกสันหลังของชาติ" และ "ในน้ำมีปลาในนามีข้าว" คำเช่นนี้เป็นความจริง ก็เพราะว่าชาวนาปลูกข้าวเลี้ยงประชาชนทั้งประเทศ ข้าวไม่เพียงแต่เป็นอาหารหลักของประเทศเท่านั้น แต่ตอนนี้ข้าวได้กลายเป็นสินค้าส่งออก ที่สำคัญอย่างหนึ่งด้วย ดังนั้น ชาวนา จึงเป็นกำลังสำคัญที่สุดของประเทศด้วย ชาวนาทำงานตั้งแต่เช้าจรดค่ำตลอดทั้งปี เพราะหลังจากฤดูการเก็บเกี่ยวประจำปีแล้ว พวกเขา ก็จะเริ่มปลูกข้าวนาปรัง หรือพืชเศรษฐกิจอื่นๆ ต่ออีก หรือไม่ก็เลี้ยงปศุสัตว์หรือสัตว์อื่นๆ เช่น ปลา และ เป็ด เป็นต้น โดยปกติปลาจะอาศัยอยู่ตามธรรมชาติในนาข้าว ดังนั้น ต้นกล้าและปลาจะเติบโตไปพร้อมๆกัน โดยธรรมชาติในทีเดียวกัน เมื่อเสร็จสิ้นฤดูการเก็บเกี่ยว ชาวนาก็จะมีทั้งปลาและข้าวไว้บริโภค ในฤดูแห่งที่กำลังจะมาถึงอีกด้วย ถ้าเราท่องเที่ยวไปตามต่างจังหวัดก็จะพบชาวนากำลังตากปลาบนหลังคาบ้านของเขาตามริมถนน ดังนั้น จึงมีคำทักทายในหมู่คนไทยเมื่อพบปะกันก็จะเริ่มทักทายกันว่า " คุณจะไปไหน" แล้วก็ตามด้วยประโยคคำพูดว่า "คุณกินข้าวกินปลาแล้วหรือยัง" ที่จริงแล้วข้าวกับปลานี้เป็นอาหารหลักของคนไทยมานานแล้ว ส่วนใหญ่ข้าวจะปลูกกันมากในภาคกลาง ซึ่งจนถึงกับบางครั้งคำเรียกภาคกลาง ว่า "อูข้าวอู่น้ำ" ของเอเชีย ทั้งนี้ก็เพราะพื้นที่อันอุดมสมบูรณ์กว้างใหญ่ไพศาล และมีน้ำ

เพียงพอต่อการทำเกษตรกรรม อาชีพทำนาเป็นอาชีพดั้งเดิมของคนไทย ที่สืบทอดมายังอนุชนรุ่นหลัง โดยส่วนใหญ่แล้วชาวนาจะใช้ชีวิตอยู่โดยสงบเงียบในชนบท

เดิมชาวบ้านตำบลเจดีย์งาม อำเภอระโนด จังหวัดสงขลาประกอบอาชีพหลัก คือการทำนาข้าว ซึ่งเป็นการทำนาแบบดั้งเดิม ใช้แรงคน แรงสัตว์ คือ วัว ควาย ไถนา ลากข้าว นวดข้าว อาศัยน้ำจากธรรมชาติ คือน้ำฝน น้ำจากแหล่งน้ำ ลำคลอง ทะเลสาบสงขลา มีพืชที่สำคัญคู่กับท้องถิ่น คือ ต้นตาลโตนด และต้นไผ่ จนกระทั่ง เป็นคำกล่าวถึงของถิ่นอื่นว่า “ ระโนดไม่มีอะไร มีแต่ไผ่กับโหนด ” ธรรมชาติที่งดงามบรรยากาศทุ่งนาซึ่งมีตาลโตนดเรียงรายในน้ำจืดมีปลา ในนามีข้าว จึงเป็นที่มาของคำขวัญอำเภอระโนดว่า “ ทุ่งรวงทอง นองลูกตาล ตำนานแห่งเจดีย์ พื้นที่แหล่งนาทุ่ง ” ซึ่งชาวบ้านตำบลเจดีย์งาม อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา ก็เป็นส่วนหนึ่งของคำขวัญ (วิมล ดาศรี: 2544)

ในปัจจุบันชาวนาตำบลเจดีย์งาม อำเภอระโนด จังหวัดสงขลาเดือดร้อนอย่างหนักร้องกับปัญหา เนื่องจากชาวนาตำบลเจดีย์งาม อำเภอระโนด จังหวัดสงขลาประมาณ 100,000 ไร่ กำลังประสบปัญหาขาดแคลนน้ำจืดทำนา เนื่องจากน้ำในทะเลสาบที่สูบเข้านาข้าวมีความเค็มสูง ส่งผลให้ต้นข้าวตายแล้ว ดินนาข้าวเป็นกรดไม่สามารถจะทำนาข้าวไปอีกหลายปี มีระบบชลประทานก็ไม่มีประโยชน์อะไร เนื่องจากน้ำจากอ่าวไทยที่มีความ เค็มสูงไหลทะลักเข้าทะเลสาบ จนทำให้น้ำในทะเลสาบเค็ม ยังส่งผลต่อระบบนิเวศในทะเลสาบเปลี่ยนแปลงด้วย จากวิถีความเป็นอยู่แบบพอเพียง พอมีพอกิน กลายเป็นคนมีหนี้สิน แทนที่ดิ้นรนเพื่อการอยู่รอดกลายเป็นการดิ้นรนเพื่อหารายได้ใช้หนี้ และผ่อนส่งนายทุน จากวิถีแบบเดิมๆที่อยู่ด้วยปัญญา ถูกมอมเมาจากนักธุรกิจและนายทุนด้วยวิธีการต่างๆจนอดใจไม่ไหวต้องวิ่งตามกระแสทุนนิยม บริโภคนิยม จนหมดเนื้อประดาตัว ล้มละลายกันมาก ผู้คนล้มละลายยังไม่กระไร แต่การหลงกระแส เปลี่ยนวิธีการทำนามาปลูกปาล์ม ปลูกยาง ปลูกผัก สร้างรีสอร์ท ซึ่งทำให้สูญเสียพื้นที่การผลิตคาร์โบไฮเดรตอันเป็นธาตุอาหารที่สำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์ชาติมากกว่าน้ำมัน พ(กระทรวงเกษตรและสหกรณ์: 2546)

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงนาข้าวท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีขั้นตอนการวิจัยประกอบด้วย การเลือกพื้นที่ศึกษา กลุ่มผู้ให้ข้อมูล เครื่องมือในการวิจัย การรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

๑. การเลือกพื้นที่การศึกษา คณะผู้วิจัยเลือกพื้นที่พื้นที่ตำบลเจดีย์งาม อำเภอรอนโนด จังหวัดสงขลา เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลงนาข้าวท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์จำนวนมาก

๒. แหล่งผู้ให้ข้อมูลหลัก ประกอบด้วยผู้ให้ข้อมูลหลักและข้อมูลรองดังนี้

ผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ ผู้ที่ประกอบอาชีพทำนา (ทั้งยังคงทำอาชีพทำนา และปรับเปลี่ยนอาชีพทำนา)

ผู้ให้ข้อมูลรอง คือ ชาวบ้านที่ไม่ได้ทำนา ผู้ใหญ่บ้าน พระ เด็กในชุมชน เจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้อง และนักวิชาการ

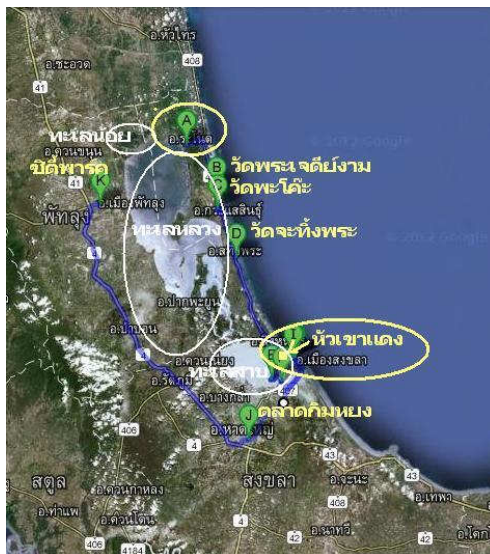
๓. เครื่องมือการวิจัย ได้แก่ ใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสนทนากลุ่ม และการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม

๔. การเก็บรวบรวมข้อมูล ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพร้อมกับการสำรวจพื้นที่เป้าหมาย จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาสร้างแบบสัมภาษณ์และลงพื้นที่สัมภาษณ์แบบลึกกับกลุ่มเป้าหมาย อีกทั้งได้จัดการสนทนากลุ่มย่อย

๕. การวิเคราะห์ข้อมูล นำข้อมูลจากเอกสารและข้อมูลภาคสนามที่ได้จากการสำรวจและการสนทนากลุ่มย่อยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก มาจัดหมวดหมู่ข้อมูลตามประเด็นที่ศึกษา วิเคราะห์ หาข้อสรุป อธิบายเชิงพรรณนาและเรียบเรียงเป็นรายงานฉบับสมบูรณ์

ผลการวิจัย

การปรับเปลี่ยนจากพื้นที่การทำนาข้าวเป็นการทำสวนปาล์มหรือรีสอร์ทของชาวบ้านตำบลเจดีย์งาม อำเภอรอนโนด จังหวัดสงขลา มีสาเหตุสำคัญมาจาก

ภาพที่1: แผนที่ระโนด

๑. ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ เนื่องจากชาวนาตำบลเจดีย์งาม อำเภอรโนด จังหวัดสงขลาประมาณ ๑๐๐,๐๐๐ ไร่ กำลังประสบปัญหาขาดแคลนน้ำจืดทำนา เนื่องจากน้ำในทะเลสาบที่สูบเข้านาข้าวมีความเค็มสูง ส่งผลให้ต้นข้าวตายแล้ว ดินนาข้าวเป็นกรดไม่สามารถจะทำนาข้าวไปอีกหลายปี มีระบบชลประทานก็ไม่มีประโยชน์อะไร เนื่องจากน้ำจากอ่าวไทยที่มีความ เค็มสูงไหลทะลักเข้าทะเลสาบ จนทำให้น้ำในทะเลสาบเค็ม ยังส่งผลต่อระบบนิเวศในทะเลสาบเปลี่ยนแปลงด้วย จากวิถีแบบเดิมๆที่อยู่ด้วยปัญญา ถูกลมอมเมมาจากนักธุรกิจและนายทุนด้วยวิธีการต่างๆจนอดใจไม่ไหวต้องวิ่งตามกระแสทุนนิยม บริโภคนิยม จนหมดเนื้อประดาตัว ล้มละลายกันมามาก ผู้คนล้มละลายเนื่องจากผลผลิตข้าวได้น้อย และราคาข้าวถูก ชาวนาเลยเปลี่ยนวิธีการทำนามาปลูกปาล์ม ปลูกยาง ปลูกผัก สร้างรีสอร์ท ซึ่งทำให้สูญเสียพื้นที่การผลิตคาร์โบไฮเดรตอันเป็นธาตุอาหารที่สำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์ชาติมากกว่าน้ำมัน ดังเสียงสะท้อนที่ว่า

“...น้ำท่วมบ่อย ดินเปลี่ยนแปลง ผลผลิตได้
ปริมาณน้อยลง ไม่คุ้มค่ากับที่ลงทุนไป .....”

(รมย์ วีระสิงห์. 2556)

“...ทำนาแล้วเกิดน้ำท่วม ข้าวเสียหาย
ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ เป็นหนี้สินรุงรัง .....”
(ทิ้ง เรื่องศรี. 2556)

“...ผู้คนล้มละลายเนื่องจากผลผลิตข้าวได้น้อย
และราคาข้าวถูก เปลี่ยนอาชีพดีกว่า.....”
(ญา พร้อมมูล. 2556)

“...น้ำท่วม ขาดทุนเสียหายอย่างมาก
ปลูกผักแทนการปลูกข้าว ได้เงินเยอะกว่า.....”
(คลัง นवलเจริญ. 2556)

ภาพที่2: นาข้าวที่ระโนด

ภาพที่3: น้ำท่วมนาข้าวที่ระโนด

ภาพที่4: สวนปาล์มแทนการปลูกข้าว

๒. ปัจจัยด้านการย้ายถิ่น เนื่องจากชาวนาตำบลเจดีย์งาม อำเภอระโนดมีจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้นทุกวัน ทำให้พื้นที่ดินที่ใช้ในการทำเกษตรรวมถึงอาชีพลดลง ไม่พอเพียงกับความต้องการของคนในพื้นที่ เนื่องจากทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด ทำให้เกิดการย้ายถิ่นเพื่อไปประกอบอาชีพในพื้นที่อื่นแทน ดังจะเห็นได้จากการที่ชาวนาในอดีตมีจำนวนน้อย พื้นที่ในการทำนามีมากสามารถเลี้ยงดูคนในครอบครัวได้อย่างเพียงพอกับความต้องการ แต่ในปัจจุบันนี้จำนวนสมาชิกในครัวเรือนเพิ่มขึ้นแต่พื้นที่นามีเท่าเดิม ทำให้รายได้ไม่เพียงพอกับสมาชิกในครัวเรือน ประกอบ กระแสโลกาภิวัตน์เข้ามาเปลี่ยนชุมชนจากเดิมที่ เจดีย์งามเป็นชุมชนชนบท กลั้กลายเป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท ชาวบ้านในชุมชนย้ายออกจากถิ่นฐานเพื่อไปประกอบอาชีพอื่นๆ เช่น ข้าราชการ งานในโรงงาน งานบริษัท หรือ งานรับจ้างทั่วไป เป็นต้น ดังเสียงสะท้อนที่ว่า

“...สังคมเจริญขึ้น ลูกหลานออกไปทำงานข้างนอก
สะดวกสบายกว่าการทำนาตั้งเยอะ.....”

(เนม นวลเจริญ. 2556)

“...ลูกหลานมีมากขึ้น ออกไปทำงานข้างนอกกันหมด
แต่ยังดีที่ลูกหลานส่งเงินมาให้ ไม่ต้องทำนาแล้ว.....”

(อ่ำ กาลดิษฐ์. 2556)

“...คนในชุมชนมีเพิ่มมากขึ้น พื้นที่ดินที่ใช้ใน
การทำเกษตรรวมถึงอาชีพลดลง .....”

(สมใจ ชุนราช. 2556)

“...มีอาชีพมากมายให้ทำ และสบายกว่าการทำนา
อีกทั้งได้เงินมากกว่า ไม่ต้องร้อน .....”

(ทิ้ง เรื่องศรี. 2556)

๓. ปัจจัยด้านความหลากหลายของอาชีพ จากการศึกษาพบว่า ชาวบ้านเจดีย์งาม อำเภอรอนดง จังหวัดสงขลา มีการประกอบอาชีพที่หลากหลาย ทั้งเกษตรกรรม การประมง และโรงงานอุตสาหกรรม เนื่องจากกระแสโลกาภิวัตน์เข้ามาในชุมชน ชุมชนปรับเปลี่ยนการประกอบอาชีพ คนในชุมชนออกไปทามงานนอกชุมชนมากขึ้น ดังเสียงสะท้อนที่ว่า

“...ทำงานโรงงาน ได้เงินเยอะกว่า
ไม่เหน็ดเหนื่อย เพราะมีเครื่องจักรช่วย.....”

(เนม นวลเจริญ. 2556)

“...คนในชุมชนทำนายน้อยลง หันไปประกอบอาชีพนอกชุมชน
เช่นทำงานข้าราชการ และโรงงาน....”

(สมใจ ชุนราช. 2556)

๔. ปัจจัยด้านการสืบทอดของลูกหลาน การที่อาชีพทำนาจะดำรงอยู่ได้จำเป็นต้องมีการสืบทอดการทำนาต่อไปในอนาคต โดยลูกหลานของตน หรือ คนในชุมชนเอง จากการศึกษาจากชาวนาส่วนใหญ่ พบว่าลูกหลานของตนจะไม่ทำนาต่อ เพราะส่วนใหญ่ไม่มีความรู้เรื่องการทำนา และไม่สนใจจะทำนาต่อด้วย คนรุ่นใหม่ได้ออกไปเจอโลกภายนอก เจอความเจริญมากขึ้น คนรุ่นใหม่ต้องการที่จะทำงานตามที่ตนสนใจ ส่วนที่นาของบรรพบุรุษก็คงเก็บไว้ให้ลูกหลาน ไว้ให้คนอื่นที่ต้องการทำนาเช่าต่อ เพื่อหารายได้เสริม ดังเสียงสะท้อนที่ว่า

“...ตอนนี้ทำนาไม่ไป เพราะที่บ้านไม่มีใครทำนาแล้ว
ซื้อข้าวกินสะดวกสบายกว่าเยอะ.....”

(รมย์ วีระสิงห์. 2556)

“...ที่บ้านซื้อข้าวกิน ไม่มีใครทำนาแล้ว
ง่ายกว่าไปทำนาตั้งเยอะ.....”

(พัชรพร บัวแก้ว. 2556)

“...พ่อแม่ไม่ได้สอนให้ทำนา เกี่ยวข้าว
ผมเรียนรู้การทำนาที่โรงเรียน โดยดูจากภาพ.....”

(สุรีพร เพชรรัตน์. 2556)

ขณะเดียวกันพบว่า การศึกษามีผลต่อการเลิกทำนาในลูกหลานของชาวนาเพราะการสนับสนุนจากชาวนาเอง เพราะชาวนาส่วนใหญ่ต้องการให้ลูกหลานของตนได้เรียนในระดับสูงๆ จนจบปริญญาตรี เพื่อเป็นข้าราชการ เป็นครูหรือเป็นอาชีพเจ้าคนนายคน เพราะจะได้ไม่ต้องมาทำนา ไม่อยากให้ลูกหลานมาลำบาก ตากแดด ตากลม เหมือนกับตัวชาวนา หากมีทางเลือกที่ดีกว่าก็ไม่ต้อง

มาทำนาต่อ ถ้าหากชาวนาเองทำนาไม่ไหวหรือไม่มีลูกหลานมาทำนาต่อก็จะไว้ให้คนอื่นเช่าทำนาต่อไป ดังเสียงสะท้อนที่ว่า

“...ตอนนี้เรียนที่โรงเรียน ทำนาไม่เป็น
ไม่ต้องตากแดด ตั้วดำ....”

(จินตมัย นवलจรัส. 2556)

“...สังคมไทยปัจจุบันต้องมีการศึกษาสูง
จึงจะได้เป็นเจ้าของคนนายคน....”

(สมใจ ชุนราช. 2556)

“...ส่งให้ลูกเรียนสูงๆ ลูกจะได้เป็นเจ้าของคนนายคน
กลับมาพัฒนาชุมชนตนเองให้เจริญ....”

(อ่ำ กาลดิษฐ์. 2556)

ภาพที่5: นาข้าวเปลี่ยนเป็นรีสอร์ท

สรุปผลการศึกษา พบว่า การปรับเปลี่ยนจากพื้นที่การทำนาข้าวเป็นการทำสวนปาล์มหรือรีสอร์ทของชาวบ้านตำบลเจดีย์งาม อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา เป็นสาเหตุสำคัญของการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชน หลายคนผิดหวังจากการขาดทุนในการเปลี่ยนพื้นที่การทำนา บางคนสมหวังและประสบความสำเร็จ เพราะสามารถปลูกปาล์มได้ผลผลิตดี ใช้ความรู้ มีความชำนาญในการปลูกปาล์ม ส่งผลให้เกิดความแตกต่างเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ทั้งทางบวกและทางลบ

โดยนัยนี้ข้าวถือเป็นอู่ข้าวอู่น้ำที่สำคัญกับประเทศไทยเป็นอย่างมาก แต่ในตอนนี้อู่ข้าวอู่น้ำในภาคใต้ก็ลดน้อยลงไปมากพร้อมกับค่านิยมที่หันมาปลูกปาล์ม อนาคตอาจต้องซื้อข้าวจากประเทศเพื่อนบ้านมาบริโภค ทำให้ประเทศไทยจึงไม่สนับสนุนส่งเสริมชาวนาไทย "กระดุกสันหลังของชาติ" เช่น การให้เมล็ดพันธุ์ข้าว การปลูกข้าว การกำหนดราคาข้าว ฯลฯ ถ้าประเทศไทยยังไม่มีการส่งเสริมชาวนาอนาคตข้างหน้า รุ่นลูกหลานก็คงได้แค่เรียนรู้วิธีการปลูกข้าว ทำนาในหนังสือเรียนแน่ๆ คงจะเห็นรูปแปลงนา, ชาวนายืนถือเคียว, หุ่นไล่กา, เครื่องมือการทำนา ฯลฯ คิดแล้วเศร้าๆ แทนชาวนาไทย

สรุปและอภิปรายผล

งานวิจัยเรื่องนาข้าวระโนด : วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ สอดคล้องกับวิทยานิพนธ์เรื่องการศึกษาสภาพและแนวทางในการส่งเสริมการสืบทอดอาชีพทานาของลูกชาวนา (เก็นศักดิ์ ศรีสวย: 2552) กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงอันเกิดจาก ๑. การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม บริบททางสังคมและวัฒนธรรมมีส่วนสัมพันธ์กับสภาพการสืบทอดอาชีพทานาของลูกชาวนาโดยสภาพการสืบทอดอาชีพทานาแบบทาเองของลูกชาวนาพบว่ายังมีน้อย ลูกชาวนาส่วนใหญ่เลือกประกอบอาชีพที่ตนเองสนใจหลังจากจบการศึกษาโดยส่งเงินมาช่วยพ่อแม่ในการทานาแทนซึ่งเริ่มใช้รูปแบบการจ้างแรงงานทานาแทนมากขึ้นมีลูกชาวนาบางส่วนที่กลับมาช่วยพ่อแม่ทานาด้วยการเปลี่ยนรูปแบบการทานาเป็นเกษตรผสมผสานซึ่งประสบผลสำเร็จสามารถเลี้ยงตนเองได้ ความตั้งใจสืบทอดอาชีพทานาต่อจากพ่อแม่จะมากเพียงใดขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายด้านเช่นการที่ลูกชาวนาทานาเป็นและได้ช่วยเหลือพ่อแม่ทานาเป็นประจาสสำหรับรูปแบบการทานาในอนาคตมี ๓ รูปแบบคือ ๑. การจ้างแรงงานและเครื่องจักรกลการเกษตร ทานาในบางขั้นตอนมากขึ้น ๒. การเป็นผู้จัดการนาโดยการจ้างแรงงานทุกขั้นตอน ๓. การเป็นเกษตรกรทางเลือกหากการเกษตรแบบผสมผสาน ซึ่งยังสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่องการดำรงอยู่ของอาชีพชาวนาไทย : กรณีศึกษาชาวนาจังหวัดลพบุรี

(สุพัตตา โอทาศรี:2547)สถานการณ์การดำรงอยู่ของอาชีพชาวนาไทยในจังหวัดลพบุรี มีจำนวนชาวนาที่อยู่ในพื้นที่เขตชลประทานเพิ่มขึ้นจากเดิม เนื่องจากการมีแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์พื้นที่เหมาะสมแก่การทานา มีเครื่องมือทางการเกษตรที่ทันสมัย ช่วยทุ่นแรงให้กับชาวนาได้ทานาได้สะดวกและรวดเร็วขึ้น อีกทั้งยังมีแรงงานภาคเกษตรที่ช่วยในการทานาแทนชาวนาได้อีกด้วยตลอดจนการสนับสนุนทางนโยบายการเกษตรของรัฐบาล แต่สำหรับชาวนาที่อยู่นอกเขตพื้นที่ชลประทานกลับมีจำนวนชาวนาลดลงจากเดิม ทั้งนี้เพราะไม่มีแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์ ต้องรอเพียงน้ำฝนในการทานาเท่านั้น จึงสามารถทานาได้เพียงปีละหนึ่งครั้ง นอกจากนี้ต้นทุนการทานาก็สูงขึ้นราคาผลผลิตตกต่ำ อีกทั้งยังประสบภัยธรรมชาติต่างๆ จึงทำให้ชาวนาที่อยู่นอกเขตพื้นที่ชลประทานบางส่วนเปลี่ยนไปหาไร่อ้อยแทนการทานา เพราะว่าได้ราคาดีและมีวิธีปฏิบัติที่ง่ายกว่าการทานา อย่างไรก็ตามจำนวนของชาวนาในจังหวัดลพบุรีในอนาคต โดยรวมอาจจะมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น เป็นเพราะความแตกต่างทางการสนับสนุนเชิงนโยบายของรัฐบาลแต่ละรัฐบาล และยังสอดคล้องกับงานวิทยานิพนธ์เรื่องประสบการณ์การฟันฝ่าอุปสรรคของชาวนาไทย (สิทธิพร ครามานนท์: 2552) ซึ่งการวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอุปสรรค ภาวะจิตใจท่ามกลางอุปสรรค และประสบการณ์การฟันฝ่าอุปสรรคของชาวนาไทย โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพแบบปรากฏการณ์วิทยา สัมภาษณ์เชิงลึกครอบครัวชาวนาในตำบลสาพะเนียง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำนวนทั้งสิ้น ๑๒ ครอบครัว นาเทปบันทึกสัมภาษณ์ถอดความแบบคำต่อคำ ถอดรหัสความ แล้วจัดหมวดหมู่เพื่อสรุปประเด็นย่อยและประเด็นหลักตามลำดับผลการวิจัยแบ่งได้เป็นสองประเด็นหลักคือ อุปสรรคในวิถีชีวิตชาวนาและเส้นทางสู่การฟันฝ่าอุปสรรคอุปสรรคที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิตชาวนาได้แก่ สภาพดินฟ้าอากาศ การรบกวนของศัตรูข้าว ความผันผวนด้านปัจจัยราคา ระบบชลประทานไม่ทั่วถึง ความยากจน พฤติกรรมของบุคคลในครอบครัวไม่เหมาะสม การเจ็บป่วยทางกาย และการสูญเสียบุคคลในครอบครัวหรือทรัพย์สินมีค่า เส้นทางสู่การฟันฝ่าอุปสรรคเริ่มต้นจากการที่ชาวนารับรู้ภาวะจิตใจท่ามกลางอุปสรรคที่เกิดขึ้นกับตนเอง ซึ่งจำแนกเป็น ๒ ลักษณะคือ สภาวะบีบคั้นทางจิตใจและผลกระทบต่อวิถีชีวิต จากนั้น ชาวนาจึงก้าวสู่ประสบการณ์ในการฟันฝ่าอุปสรรค ซึ่งจำแนกเป็น ๓ ลักษณะคือ ๑) จุดเริ่มต้นสู่การฟันฝ่า ได้แก่ สภาวะการเกิดสติ แรงใจจากในหลวง การนึกถึงหน้าลูกเมีย กำลังใจจากเพื่อนชาวนา การช่วยเหลือจากภาครัฐ การสำนึกในบุญคุณของแม่โพสพ ความรักในอาชีพชาวนา การตั้งเป้าหมายในอนาคต ๒) ลักษณะการเผชิญอุปสรรคได้แก่ มองว่าสามารถจัดการได้ ไม่ทอดทิ้งหน้าที่รับผิดชอบ เชื่อว่าวันหน้ายังมีหวัง ฮึดสู้ด้วยความอดทนอดกลั้น ทาใจยอมรับความจริง มองเห็นข้อดีในปัญหาที่เกิดขึ้น และ๓)

คุณค่าชีวิตจากประสบการณ์ ได้แก่ มานะบากบั่นไม่ท้อถอย ตาเนนชีวิตตามแนวทางความพอเพียง ใช้สติในการแก้ไขปัญหา มองเห็นความจริงของชีวิต ตระหนักในคุณค่าของชีวิตคู่ ผลการศึกษาวิจัยนี้ช่วยให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในธรรมชาติของอุปสรรคและการฟันฝ่าอุปสรรคของชาวนาไทย

ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย

๑. ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย หน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องและชุมชนที่มีผู้นำเข้มแข็ง จะเป็นแรงขับเคลื่อนที่สำคัญ โดยกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์หรือฟื้นฟูการทำนาไม่ให้มีจำนวนลดลงไปกว่าเดิม กำหนดนโยบายและสนับสนุนให้คนในชุมชนร่วมกันสืบทอดการทำนาไว้ต่อไป

๒. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป ควรศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูการทำนาเพื่อเป็นแนวทางที่นำไปสู่การจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์การทำนา

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2546). คุณภาพการตรวจสอบข้าวหอมมะลิไทย. กรุงเทพฯ:

กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

เกีนศักดิ์ ศรีสว. (2552). การศึกษาสภาพและแนวทางในการส่งเสริมการสืบทอดอาชีพทำ นาของ ลูกชาวนา. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาประวัติศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

งามพิศ สัตย์สงวน. (2545). วัฒนธรรมข้าวในสังคมไทย: การคงอยู่และการเปลี่ยนแปลง. กรุงเทพฯ : เท็กซ์ แอนด์ เจอร์นัล พับลิเคชั่น

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และกัมปนาท ภัคดีกุล. (2549). ลุ่มน้ำโขง วิกฤตการพัฒนา และทางออก. กรุงเทพฯ: เทคนิค 19.

ธันวา ใจเที่ยง และฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2547). ชาวนา: ประวัติศาสตร์ชีวิต ความหวังและทางออก. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

เนาวรัตน์ ชินโนภาส. (2542). วิถีชีวิตของผู้ย้ายถิ่นชาวใต้ในกรุงเทพมหานครใน กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ปราโมทย์ ไม้กลัด. (2546). ระบบชลประทาน. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

พรเพ็ญ ศาสตรียากรณ์. (2549). ชาวนาในยุคเศรษฐกิจเพื่อการค้า. กรุงเทพฯ: ศูนย์นวัตกรรมการ

เรียนรู้ตลอดชีวิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

- พลเดช ปิ่นประทีป. (2542). สู่ความเป็นไทด้วยพลังท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- พิทยา อรุณพงษ์. (2551). การปรับเปลี่ยนกระบวนการทำนาในการทำนาของชาวนา บ้านหนองตา
บุญ ตำบลยาง อำเภอน้ำยืน จังหวัดอุบลราชธานี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต,
สาขาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี
มณีนมัย ทองอยู่. (2546). การเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจของชาวนาอีสาน. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.
- วศิน ปัญญาวุฒตระกูล. (2542). การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในล้านนากับการก่อตัวของ
สำนักท้องถิ่น พ.ศ. 2549-2480. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต,
สาขา ประวัติศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิทยา เชียงกุล. (2526). ปัญหาพื้นฐานของประเทศด้อยพัฒนา. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.
- วิมล คำศรี. (2544). วัฒนธรรมข้าวและพลังอำนาจชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา. กรุงเทพฯ:
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล. (2544). หายู่หากิน เพื่อค้า เพื่อขาย เศรษฐกิจไทยรัตนโกสินทร์
ตอนต้น. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สถาบันวิจัยข้าว. (2543). ข้าว: ชีวิต เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ: กรมวิชาการ
เกษตร.
- สมยศ พุ่มหว่า ศิริจิต พุ่มหว่า และอนุวัต พานทอง. (2543). รายงานการวิจัยเรื่อง ผลการทำไร่
สวนผสมในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง เน้นเฉพาะปากพนังอำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช.
สงขลา: ภาควิชาพัฒนาการเกษตร คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- สิทธิพร ครามานนท์. (2552). ประสบการณ์การฟื้นฟูอุปสรรคของชาวนาไทย. วิทยานิพนธ์ศิลปศา
สตรมหาบัณฑิต, สาขาจิตวิทยาการศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุพัตรา โอทาศรี. (2547). การดำรงอยู่ของอาชีพชาวนาไทย : กรณีศึกษาชาวนาจังหวัดลพบุรี:
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, การบริหารการพัฒนาสังคม, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริ
หารศาสตร์

บุคลากรกรม

เด็กหญิงจินตามัย นวลจรัส สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๘ เดือนเมษายน พ.ศ.๒๕๕๖

เด็กหญิงพัชรพร บัวแก้ว สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๓ เดือนเมษายน พ.ศ.๒๕๕๖

เด็กหญิงสุรีพร เพชรรัตน์ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๙ เดือนพฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๖

นางญา พร้อมมูล สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๗ เดือนพฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๖

นางทิ่ง เรืองศรี สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๕ เดือนพฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๖

นางเนม นวลเจริญ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๓ เดือนพฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๖

นางรมย์ วีระสิงห์ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๙ เดือนมิถุนายน พ.ศ.๒๕๕๖

นางสมใจ ขุนราช สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๑ เดือนมิถุนายน พ.ศ.๒๕๕๖

นายคลัง นวลเจริญ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๓ เดือนกรกฎาคม พ.ศ.๒๕๕๖

นายอ่า กาลดิษฐ์ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๓ เดือนกรกฎาคม พ.ศ.๒๕๕๖

ชนัญญา สัจจวาลย์และ อุทัย ปริญญาสุทธินันท์. (2557). นาค้าวระโนด: วิธีชีวิตชาวนาที่
เปลี่ยนแปลงท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์. วารสารบัณฑิตศึกษามนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน 2557 หน้า 109-123

นาข้าวระโนด: วิถีชีวิตชาวนาที่เปลี่ยนแปลงท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์

Rice fields in Ranod: The rice farmers' changing way of life amidst globalization

ชนัญญา สังวาลย์¹

Chananya Sangwan

อุทัย ปริญาสุทธีรัตน์²

Utai Parinyasutinun

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชาวนาในชุมชนเจดีย์งาม อำเภอรระโนด จังหวัดสงขลา ใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับชาวนา ผู้นำชุมชน ชาวบ้าน และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง จำนวน 15 คน การสนทนากลุ่มกับชาวนากลุ่มละ 3-5 คน และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม วิเคราะห์ สังเคราะห์ และเขียนรายงานผลการวิจัยโดยวิธีพรรณนา

ผลการศึกษา พบว่า ปัญหาหลักคือผลกระทบจากการเปิดป่ากระวะทำให้น้ำทะเลไหลเข้ามาในพื้นที่นา เกิดปัญหาน้ำท่วม และดินขาดความอุดมสมบูรณ์ ประกอบกับระบอบทุนนิยมในการทำ การเกษตรกรรมแบบการค้าเข้ามาในพื้นที่ ทำให้ชาวนาต้องปรับเปลี่ยนการใช้พื้นที่นาไปเป็นการทำ สวนปาล์ม หรือทำแปลงผัก หรือปลูกสร้างที่พักเพื่อรองรับการท่องเที่ยว หรือปล่อยให้ที่นาร้างว่างเปล่า ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญของการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวนาในชุมชนบางรายประสบ ความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต แต่บางรายล้มเหลว จึงส่งผลให้เกิดความแตกต่างทั้งทาง เศรษฐกิจ สังคม และการดำเนินชีวิต

อนึ่ง ข้าวถือเป็นอาหารที่ผูกพันกับคนในชุมชนมาช้านาน การปรับเปลี่ยนการใช้พื้นที่นาไป ทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่นใดแทน ย่อมส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้นผู้มีส่วนได้ เสียในชุมชนต้องตระหนักรู้และหาทางรับมือกับความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ตลอดจนเสริมสร้างให้เกิด ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนอย่างยั่งยืนต่อไป

คำสำคัญ: นาข้าวระโนด, การเปลี่ยนแปลง, วิถีชีวิต, โลกาภิวัตน์

¹ นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วิทยาเขต หาดใหญ่ e-mail: chananya.sa@psu.ac.th

² อาจารย์ ดร. ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่

Abstract

The objective of this research was to investigate the rice farmers' changing way of life in Chedi Ngam Community, Ranod District, Songkhla Province. The data were collected through in-depth interviews with 15 informants consisting of rice farmers, community leaders, people in the community, and related officials; focus group discussions with groups of 3 -5 rice farmers; and non-participatory observations. The data were then analyzed and synthesized before a descriptive report was written.

The results of the study revealed that the main problem was the effects from opening Rawa Bay, the waterway that connects the lake and the sea allowing seawater to flow in rice fields that causes floods and soil infertility. Another problem has brought capitalism in commercial farming to the area forcing rice farmers to convert their rice fields to oil palm plantations or vegetable gardens or tourist accommodation facilities or leaving them deserted. These are important causes of the changing way of life of people in the community. Some of them have changed their way of life in successful ways while others failed. As a result, they are different economically, socially, and in their living.

Rice has been a staple food for people in the community for a long time. Therefore, turning rice fields into other economic activities has inevitably affected the rice farmers' way of life. Thus, stakeholders in the community must realize and try to find ways to cope with the change and to build sustainable community food security.

Keywords: rice fields in Ranot, changing, way of life, globalization

บทนำ

“ข้าว” ถือได้ว่าเป็นอาหารหลักของคนทั่วโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศไทยเราซึ่งเป็นประเทศหนึ่งที่ทำให้ความสำคัญกับข้าว โดยใช้ข้าวเป็นอาหารหลักในการอุปโภค และบริโภคตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ ล่วงเลยมาจนถึงปัจจุบัน ข้าวผูกพันกับประเพณีวัฒนธรรมของผู้คนมานับหลายพันปี และยังเกี่ยวพันกับวัฒนธรรมเฉพาะท้องถิ่น คนไทยยังคงให้ความสำคัญกับ ข้าว โดยบุคคลที่อยู่เบื้องหลังที่ทำให้คนทั่วโลกมีข้าวกินนั่นก็คือชาวนา “ชาวนา” ถือเป็นบุคคลที่ควรได้รับการยกย่อง แต่กลับไม่เคยได้รับเกียรตินั้นเลย คนส่วนมากมองข้าม “ชาวนา” ที่ถือเป็นสันหลังของชาติ อาชีพทำนานั้นถือเป็นอาชีพที่สุจริต (พิทยา อรุณพงษ์ , 2551)

ในปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงการทำนาและชาวนาในประเทศไทยเป็นไปอย่างสอดคล้องกับทิศทางการเปลี่ยนของการเกษตรและชนบทในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะในแง่ที่ว่ากิจกรรมในภาคเกษตรมีบทบาทน้อยลงทุกขณะ ซึ่งสามารถมองเห็นทิศทางการเปลี่ยนแปลงนี้ได้จากการทิ้งผืนนาให้กลายเป็นนาร้างและจากที่การทำนาไม่สามารถเป็นเพียงแหล่งรายได้เดียวของครัวเรือนได้อีกต่อไป แม้จะเป็นการทำนาแบบเข้มข้นและผู้ผลิตคาดหวังรายได้แบบเป็นกอบเป็นกำจากการทำนาก็ตาม (ชลิตา บัณฑุงศ์, 2556) อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนพื้นที่นามาใช้ปลูกพืชพาณิชย์ชนิดอื่นก็คือความพยายามดิ้นรนของผู้คนที่ยังคงต้องการรายได้ที่เป็นกอบเป็นกำจากภาคเกษตร สิ่งที่เกิดขึ้นกับการทำนาและชาวนาทุกวันนี้ดูจะห่างไกลจากภาพในเชิงอุดมคติที่พึงปรารถนาในมุมมองของเอ็นจีโอ ประชาสังคม และหน่วยงานรัฐที่เน้นระบบการผลิตแบบพึ่งตนเอง ยกเว้นชาวนาส่วนน้อยที่ทำนา

เดิมชาวมุขมเจดีย์งาม อำเภอรอนดง จังหวัดสงขลา ประกอบอาชีพหลัก คือ การทำนาข้าว ซึ่งเป็นการทำนาแบบดั้งเดิม ใช้แรงคน แรงสัตว์ คือ วัว ควาย ไถนา ลากข้าว นวดข้าว อาศัยน้ำจากธรรมชาติ คือน้ำฝน น้ำจากแหล่งน้ำ ลำคลอง ทะเลสาบสงขลา มีพืชที่สำคัญคู่กับท้องถิ่น คือ ต้นตาลโตนด และต้นไผ่ จนกระทั่งเป็นคำกล่าวถึงของถิ่นอื่นว่า “ระโนดไม่มีอะไร มีแต่ไผ่กับโหนด” ธรรมชาติที่งดงามบรรยากาศทุ่งนาซึ่งมีตาลโตนดเรียงรายในน้ำจืดมีปลา ในนามีข้าว จึงเป็นที่มาของคำขวัญอำเภอรอนดงว่า “ทุ่งรวงทอง นองลูกตาล ดำนานแห่งเจดีย์ พื้นที่แหล่งนาทุ่ง” (สมัยศ พุ่หว้าศิริจิต พุ่หว้า และอนุวัต พานทอง, 2543) ซึ่งชาวบ้านมุขมเจดีย์งาม อำเภอรอนดง จังหวัดสงขลา ก็เป็นส่วนหนึ่งของคำขวัญ (วิมล คำศรี, 2544) แต่ในปัจจุบันชาวนาในมุขมได้ทำนาลดลงเนื่องจากประสบปัญหาต่างๆ ทำให้พื้นที่นาเป็นที่พื้นที่ร้างหรือเปลี่ยนจากการปลูกข้าวในนา เป็นการสรรหา

สิ่งอื่นมาปลูกแทนข้าว อาทิ ปาล์มน้ำมัน และผัก หรือบางรายเปลี่ยนพื้นที่นาเป็นที่พักอาศัยเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวโดยหวังให้เกิดมูลค่าและสร้างรายได้ให้กับตนเอง

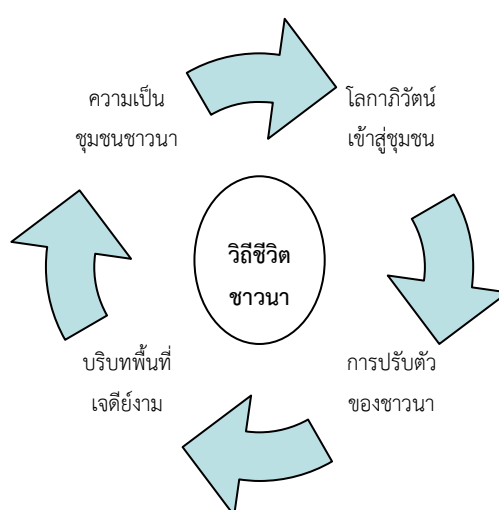
จากที่กล่าวมาข้างต้นเห็นได้ว่าชาวนาที่ชุมชนเจดีย์งาม อำเภอรอนด จังหัดสงขลา มีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ ผู้วิจัยจึงสนใจว่ามีสาเหตุอะไรบ้างที่ทำให้ชาวนาเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ เพื่อเป็นข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อชาวบ้านและเยาวชนในชุมชน หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน และส่วนงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ในการช่วยเหลือและพัฒนาการทำให้คงอยู่กับสังคมต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวนาท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์

กรอบแนวคิดการวิจัย

จากการศึกษาทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวนาในชุมชนเจดีย์งาม อำเภอรอนด จังหัดสงขลาท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์นั้น ทำให้ผู้วิจัยสามารถกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยได้ ดังนี้ (ภาพที่ 1)

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

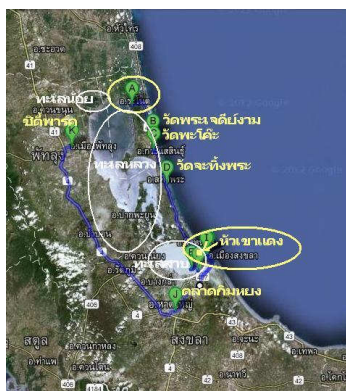
การศึกษาในครั้งนี้ศึกษาถึงวิถีชีวิตของชาวนาในพื้นที่ชุมชนเจดีย์งาม อำเภอรอนด จังหวัดที่เปลี่ยนแปลงภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงจะมีการเปลี่ยนแปลงและส่งผลอย่างไรบ้างส่งผลต่อชาวนา คนในชุมชน และชุมชน เพื่อจะให้ผู้ที่เกี่ยวข้องมีแนวทางในการแก้ไขต่อไป

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้มุ่งศึกษาการเปลี่ยนแปลงชีวิตของชาวนาชุมชนเจดีย์งาม อำเภอรอนด จังหวัดสงขลา ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ โดยใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับชาวนา ผู้นำชุมชน ชาวบ้าน และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง จำนวน 15 คน การสนทนากลุ่มกับชาวนากลุ่มละ 3-5 คน และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม เป็นเครื่องมือรวบรวมข้อมูลภาคสนามร่วมกับการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากนั้นนำข้อมูลมาจัดหมวดหมู่ วิเคราะห์ สังเคราะห์ และเขียนรายงานผลการวิจัยโดยวิธีพรรณนา

ผลการวิจัย

การศึกษาการเปลี่ยนแปลงชีวิตของชาวนาของชุมชนเจดีย์งาม อำเภอรอนด จังหวัดสงขลา (ภาพที่ 2) ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ พบว่ามีสาเหตุสำคัญดังนี้

ภาพที่ 2 แผนที่อำเภอรอนด

ที่มา: <https://maps.google.co.th>

1. ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ เนื่องจากชาวนาชุมชนเจดีย์งาม อำเภอรอนดง จังหวัดสงขลา ซึ่งมีพื้นที่ทำนาประมาณ 10,000 ไร่ (ภาพที่ 3) กำลังประสบปัญหาขาดแคลนน้ำจืดทำนา เนื่องจากน้ำในทะเลสาบที่สูบน้ำเข้านาข้าวมีความเค็มสูง ส่งผลให้ต้นข้าวตาย ดินนาข้าวเป็นกรดไม่สามารถจะทำนาข้าวไปอีกหลายปี มีระบบชลประทานก็ไม่มีประโยชน์อะไร เนื่องจากน้ำจากอ่าวไทยที่มีความเค็มสูงไหลทะลักเข้าทะเลสาบ จนทำให้น้ำในทะเลสาบเค็ม ยังส่งผลต่อระบบนิเวศในทะเลสาบเปลี่ยนแปลงด้วย โดยปัญหาหลักคือผลกระทบจากการเปิดปากกระวะ (ภาพที่ 4) จากวิถีแบบเดิมที่อยู่ด้วยปัญญา ถูกลมอมเมามาจากนักธุรกิจและนายทุนด้วยวิธีการต่างๆ จนอดใจไม่ไหวต้องวิ่งตามกระแสทุนนิยม บริโภคนิยม จนหมดเนื้อประดาตัว ล้มละลายกันมามาก ผู้คนล้มละลายเนื่องจากผลผลิตข้าวได้น้อย และราคาข้าวถูก ชาวนาเลยเปลี่ยนวิธีการทำนามาปลูกปาล์ม (ภาพที่ 5) ปลูกยาง ปลูกผัก และสร้างที่พักอาศัย ซึ่งทำให้สูญเสียพื้นที่การผลิตคาร์โบไฮเดรตอันเป็นธาตุอาหารที่สำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์ชาติ ดังคำกล่าวที่ว่า

“...น้ำท่วมบ่อย ดินเปลี่ยนแปลง ผลผลิตได้

ปริมาณน้อยลง ไม่คุ้มค่ากับที่ลงทุนไป .....

(รมย์ วีระสิงห์, 2556)

“...ทำนาแล้วเกิดน้ำท่วม ข้าวเสียหาย

ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ เป็นหนี้สินรุงรัง .....

(ทิ่ง เรืองศรี, 2556)

“...ผู้คนล้มละลายเนื่องจากผลผลิตข้าวได้น้อย

และราคาข้าวถูก เปลี่ยนอาชีพดีกว่า.....”

(ญา พร้อมมูล, 2556)

“...น้ำท่วม ขาดทุนเสียหายอย่างมาก

ปลูกผักแทนการปลูกข้าว ได้เงินเยอะกว่า.....”

(คลัง นवलเจริญ, 2556)

ภาพที่ 3 นาข้าวที่ระโนด

ที่มา: ถ่ายภาพโดยผู้วิจัยเมื่อ 15 พฤษภาคม 2557

ภาพที่ 4 น้ำท่วมนาข้าวที่ระโนด

ที่มา: ถ่ายภาพโดยผู้วิจัยเมื่อ 3 ตุลาคม 2557

ภาพที่ 5 สวนปาล์มแทนการปลูกข้าว

ที่มา: ถ่ายภาพโดยผู้วิจัยเมื่อ 27 มิถุนายน 2557

2. ปัจจัยด้านการย้ายถิ่น เนื่องจากชวานาชุมชนเจดีย์งาม อำเภอระโนดมีจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้นทุกวัน ทำให้พื้นที่ดินที่ใช้ในการทำเกษตรกรรมถึงอาชีพลดลง ไม่พอเพียงกับความต้องการของคนในพื้นที่ เนื่องจากทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด ทำให้เกิดการย้ายถิ่นเพื่อไปประกอบอาชีพในพื้นที่อื่นแทน ดังจะเห็นได้จากการที่ชวานาในอดีตมีจำนวนน้อย พื้นที่ในการทำนามี

มากสามารถเลี้ยงดูคนในครอบครัวได้อย่างเพียงพอกับความต้องการ แต่ในปัจจุบันนี้จำนวนสมาชิกในครัวเรือนเพิ่มขึ้นแต่พื้นที่นาไม่เท่าเดิม ทำให้รายได้ไม่เพียงพอกับสมาชิกในครัวเรือน ประกอบ กระแสโลกาภิวัตน์เข้ามาเปลี่ยนชุมชนจากเดิมที่เป็นชุมชนชนบทกลับกลายเป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท ชาวบ้านในชุมชนย้ายออกจากถิ่นฐานเพื่อไปประกอบอาชีพอื่นๆ อาทิ รับราชการ แรงงานในโรงงานหรือบริษัท และรับจ้างทั่วไป ดังคำกล่าวที่ว่า

“...สังคมเจริญขึ้น ลูกหลานออกไปทำงานข้างนอก
สะดวกสบายกว่าการทำนาตั้งเยอะ.....”

(เนม นวลเจริญ, 2556)

“...ลูกหลานมีมากขึ้น ออกไปทำงานข้างนอกกันหมด
แต่ยังดีที่ลูกหลานส่งเงินมาให้ ไม่ต้องทำนาแล้ว.....”

(อ่ำ กาลดิษฐ์, 2556)

“...คนในชุมชนมีเพิ่มมากขึ้น พื้นที่ดินที่ใช้ใน
การทำเกษตรรวมถึงอาชีพลดลง .....”

(สมใจ ชุนราช, 2556)

“...มีอาชีพมากมายให้ทำ และสบายกว่าการทำนา
อีกทั้งได้เงินมากกว่า ไม่ต้องร้อน .....”

(ทิ่ง เรืองศรี, 2556)

3. ปัจจัยด้านความหลากหลายของอาชีพทั้งส่วนที่เป็นภูมิปัญญาเดิมและส่วนที่มากับกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งจากการศึกษาพบว่า ชาวบ้านชุมชนเจดีย์งาม อำเภอระโนด จังหวัดสงขลามีการประกอบอาชีพที่หลากหลาย ทั้งเกษตรกรรม การประมง และโรงงานอุตสาหกรรม เนื่องจาก

กระแสโลกาภิวัตน์เข้ามาในชุมชน ชุมชนปรับเปลี่ยนการประกอบอาชีพ คนในชุมชนออกไปหางานนอกชุมชนมากขึ้น ดังคำกล่าวที่ว่า

“...ทำงานโรงงาน ได้เงินเยอะกว่าไม่เหน็ดเหนื่อยด้วย
เพราะมีเครื่องจักรช่วย.....”

(เนม นวลเจริญ, 2556)

“...คนในชุมชนทำนายน้อยลง หันไปประกอบอาชีพ
นอกชุมชนเช่น ทำงานข้าราชการ และโรงงาน.....”

(สมใจ ชุนราช, 2556)

4. ปัจจัยด้านการศึกษาของบุตรหลานที่มากับกระแสโลกาภิวัตน์ การที่อาชีพทำนาจะดำรงอยู่ได้จำเป็นต้องมีการสืบทอดการทำนาต่อไปในอนาคต โดยลูกหลานของตน หรือ คนในชุมชนเอง จากการศึกษาจากชาวนาส่วนใหญ่ พบว่าลูกหลานของตนจะไม่ทำนาต่อ เพราะว่าส่วนใหญ่ไม่มีความรู้เรื่องการทำนา และไม่สนใจจะทำนาต่อด้วย คนรุ่นใหม่ได้ออกไปเจอโลกภายนอก เจอความเจริญมากขึ้น คนรุ่นใหม่ต้องการที่จะทำงานตามที่ตนสนใจ ส่วนที่นาของบรรพบุรุษก็คงเก็บไว้ให้ลูกหลาน ไว้ให้คนอื่นที่ต้องการทำนาเช่าต่อ เพื่อหารายได้เสริมหรือสร้างที่พักให้กับนักท่องเที่ยว (ภาพที่ 6) ดังคำกล่าวที่ว่า

“...ตอนนี้ทำนาไม่ไป เพราะที่บ้านไม่มีใครทำนาแล้ว
ซื้อข้าวกินสะดวกสบายกว่าเยอะ.....”

(รมย์ วีระสิงห์, 2556)

“...ที่บ้านซื้อข้าวกิน ไม่มีใครทำนาแล้ว
ง่ายกว่าไปทำนาตั้งเยอะ.....”

(พัชรพร บัวแก้ว, 2556)

“...พ่อแม่ไม่ได้สอนให้ทำนา เกี่ยวข้าว
เรียนรู้การทำนาที่โรงเรียน โดยดูจากภาพ.....”

(สุรีพร เพชรรัตน์, 2556)

ขณะเดียวกันพบว่าการศึกษาีผลต่อการเลิกทำนาในลูกหลานของชาวนา เพราะการสนับสนุนจากชาวนาเอง เพราะชาวนาส่วนใหญ่ต้องการให้ลูกหลานของตนได้เรียนในระดับสูงๆจนจบปริญญาตรี เพื่อเป็นข้าราชการ เป็นครูหรือเป็นอาชีพเจ้าคนนายคน เพราะจะได้ไม่ต้องมาทำนา ไม่อยากให้ลูกหลานมาลำบาก ตากแดด ตากลม เหมือนกับตัวชาวนา หากมีทางเลือกที่ดีกว่าก็ไม่ต้องมาทำนาต่อ ถ้าหากชาวนาเองทำนาไม่ไหวหรือไม่มีลูกหลานมาทำนาต่อก็จะไว้ให้คนอื่นเช่าทำนาต่อไป ดังคำกล่าวที่ว่า

“...ตอนนี้เรียนที่โรงเรียน ทำนาไม่เป็น
ไม่ต้องตากแดด ตัวดำ.....”

(จินตมัย นวลจรัส, 2556)

“...สังคมไทยปัจจุบันต้องมีการศึกษาสูง
จึงจะได้เป็นเจ้าคนนายคน.....”

(สมใจ ชุนราช, 2556)

“...ส่งให้ลูกเรียนสูงๆ ลูกจะได้เป็นเจ้าคนนายคน
กลับมาพัฒนาชุมชนตนเองให้เจริญ.....”

(อ่ำ กาลดิษฐ์, 2556)

ภาพที่ 6 นาข้าวเปลี่ยนเป็นรีสอร์ท

ที่มา: ถ่ายภาพโดยผู้วิจัยเมื่อ 15 พฤษภาคม 2557

กล่าวได้ว่าการปรับเปลี่ยนจากพื้นที่การทำนาข้าวเป็นการทำสวนปาล์มหรือที่พักอาศัยของชาวบ้านชุมชนเจดีย์งาม อำเภอร่อนนวด จังหวัดสงขลา เป็นสาเหตุสำคัญของการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชน หลายคนผิดหวังจากการขาดทุนในการเปลี่ยนพื้นที่การทำนา บางคนสมหวังและประสบความสำเร็จ เพราะสามารถปลูกปาล์มได้ผลผลิตดี ใช้ความรู้ มีความชำนาญในการปลูกปาล์ม ส่งผลให้เกิดความแตกต่างเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมทั้งทางบวกและทางลบ

โดยนัยนี้ชาวจีนถือเป็นผู้อู้อู่น้ำที่สำคัญกับประเทศไทยเป็นอย่างมาก แต่ในตอนนี้ผู้อู้อู่น้ำในภาคใต้ก็ลดน้อยลงไปมากพร้อมกับค่านิยมที่หันมาปลูกปาล์ม อนาคตอาจต้องซื้อข้าวจากประเทศเพื่อนบ้านมาบริโภค ทำให้ประเทศไทยจึงไม่สนับสนุนส่งเสริมชาวนาไทย “กระตูกสันหลังของชาติ” อาทิ การให้เมล็ดพันธุ์ข้าว การปลูกข้าว การกำหนดราคาข้าว และ ฯลฯ อย่างไม่ต้องสงสัยหากประเทศไทยยังไม่มีส่งเสริมชาวนาอนาคตข้างหน้า รุ่นลูกหลานคงได้แค่เรียนรู้วิธีการปลูกข้าวทำนาจากหนังสือและตำราเรียน

สรุปและอภิปรายผล

ชุมชนเจดีย์งาม อำเภอร่อนนวด จังหวัดสงขลาเป็นชุมชนที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงการทำนาไปเป็นจำนวนมาก สาเหตุหนึ่งเนื่องมาจากการเปิดปากอ่าวระวะทำให้น้ำทะเลเข้ามาในที่นาจนไม่สามารถปลูกข้าวได้ อีกทั้งยังมีสาเหตุมาจากการย้ายถิ่น ชาวบ้านมีการศึกษาเพิ่มมากขึ้นส่งผลต่อการ

เปลี่ยนแปลงอาชีพในชุมชน ชาวบ้านพยายามปรับเปลี่ยนกิจกรรมอื่นแทนการปลูกข้าวเพื่อให้เกิดรายได้ โดยผลการศึกษานี้สอดคล้องกับ Chen, Q.abc et al. (2013) ที่ศึกษาการรับรู้ของเกษตรกรเพื่อการเปลี่ยนแปลงการเกษตรในเมืองซีหนิงมณฑลชิงไห่ของจีน โดยพบว่า การเปลี่ยนแปลงเกษตรมาจากอากาศที่แห้งแล้งทำให้มีผลกระทบต่อหลายชีวิตของเกษตรกร ทั้งนี้เกษตรกรส่วนใหญ่จะค่อยๆ ปรับตัวเข้ากับชีวิตในเมือง ซึ่งค่าครองชีพที่สูงขึ้นและรายได้ที่มากขึ้นทำให้เงินเห็นถึงแรงกดดันทางเศรษฐกิจและชีวิตของเกษตรกรที่ไร้ที่ดินและความต้องการต่างๆ รัฐบาลท้องถิ่นจึงให้ความสนใจมากขึ้นเพื่อเพิ่มรายได้ของเกษตรกรและปรับปรุงระบบรักษาความปลอดภัยในชนบท อีกทั้งยังสอดคล้องกับ Vu Hoang Linh (2012) ที่ศึกษาประสิทธิภาพของครัวเรือนเกษตรกรที่ปลูกข้าวในเวียดนาม โดยพบว่าครัวเรือนเกษตรกรที่ปลูกข้าวมีจำนวนลดน้อยลงเนื่องมาจากคนในชุมชนมีการศึกษาเพิ่มมากขึ้นและออกไปศึกษานอกชุมชน ส่งผลให้คนในชุมชนทำการเกษตรลดน้อยลง และอีกทั้งยังพบว่าสภาพอากาศก็เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพื้นที่การทำนา (Ronning Asle, 2012; Paul Brown, 2013) เพราะสภาพอากาศที่เปลี่ยนแปลงทำให้น้ำในการทำนาที่ไม่เพียงพอหรือบางครั้งพื้นที่นาในต่างประเทศเกิดน้ำท่วมนาข้าวเสียหาย แต่บางพื้นที่เมื่อกระแสโลกาภิวัตน์เข้ามาส่งผลดีต่อพื้นที่เหล่านั้น เช่นเมื่อระบบการศึกษาของประเทศรัสเซียพัฒนาให้เท่าทันกระแสโลกาภิวัตน์ (Zhanna Mingaleva and Irina Mirskikh, 2012) ส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของประเทศรัสเซียเจริญยิ่งขึ้น อีกทั้งกระแสโลกาภิวัตน์ยังทำให้เกิดตลาดเกษตรกรรมที่หลากหลายประเภทในประเทศออสเตรเลีย (Lynda Cheshire and Michael Woods, 2013) ทำให้สะดวกรวดเร็ว และเศรษฐกิจของประเทศออสเตรเลียดีขึ้น

อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวนาซึ่งสาเหตุหลักมาจากทรัพยากรและฤดูกาลที่เปลี่ยนแปลงไปส่งผลต่อชาวนาและพื้นที่นาทำให้ชาวนาปลูกข้าวน้อยลง ดังนั้นผู้มีส่วนได้เสียในชุมชนต้องตระหนักรู้และหาทางรับมือกับความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ตลอดจนเสริมสร้างให้เกิดความมั่นคงทางอาหารของชุมชนอย่างยั่งยืนต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย ผู้นำชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ต้องกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูการทำนาไม่ให้มีจำนวนลดลงไปกว่าเดิม ตลอดจนกำหนดนโยบายและสนับสนุนให้คนในชุมชนร่วมกันกันสืบทอดการทำนาไว้ต่อไป

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป ควรศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูการทำนาเพื่อเป็นแนวทางที่นำไปสู่การจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์การทำนา

บรรณานุกรม

- ชลิตา บัณฑิตวงศ์. (2556). ข้าวและชาวนาไทยในกระแสการเปลี่ยนแปลง.บทความวิชาการ. กรุงเทพฯ พิทยา อรุณพงษ์. (2551). การปรับเปลี่ยนกระบวนการทำนาในการทำนาของชาวนา บ้านหนองตาบุญ ตำบลยาง อำเภอน้ำยืน จังหวัดอุบลราชธานี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี
- วิมล คำศรี. (2544). วัฒนธรรมข้าวและพลังอำนาจชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- สมยศ ทุ่งหว้า ศิริจิต ทุ่งหว้า และอนุวัต พานทอง. (2543). รายงานการวิจัยเรื่อง ผลการทำไร่ไถสวนผสมในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง เน้นเฉพาะปากพนังอำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช
สงขลา: ภาควิชาพัฒนาการเกษตร คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- Chen, Q.abc, et al. (2013). Farmers' perception to farmland conversion: A questionnaire survey in Xining City, Qinghai Province, China. Journal Original language: English
- Lynda Cheshire and Michael Woods. (2013). Globally engaged farmers as transnational actors: Navigating the landscape of agri-food globalization. Geoforum. Published: January, 2013. Page 232-242.
- Ronning Asle. (2012). Adapting rice cultivation to climate changes. Journal of Science Nordic.
- Vu Hoang Linh. (2012). Efficiency of rice farming households in Vietnam. International Journal of Development Issues .Volume: 11, Issue: 1
- Zhanna Mingaleva and Irina Mirskikh. (2012). Globalization in Education in Russia. Procedia- Social and Behavioral Sciences. Volume 47, Page 1702-1706

บุคลากรกรม

- คลัง นवलเจริญ. นาข้าวกับชุมชนเจดีย์งาม. ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 14/2 หมู่ที่ 4 ตำบลวัดสน อำเภอร่อนนิต จังหวัดสงขลา. 23 กรกฎาคม 2556
- จินตามัย นวลจรัส. การเปลี่ยนแปลงนาข้าวในเจดีย์งามในปัจจุบัน. ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 17 หมู่ที่ 4 ตำบลวัดสน อำเภอร่อนนิต จังหวัดสงขลา. 18 เมษายน 2556
- ญา พร้อมมูล. นาข้าวกับชุมชนเจดีย์งาม. ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 11/5 หมู่ที่ 5 ตำบลวัดสน อำเภอร่อนนิต จังหวัดสงขลา. 27 พฤษภาคม 2556
- หัง เรืองศรี. การทำนาของชุมชนเจดีย์งามในอดีต-ปัจจุบัน. ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 11/5 หมู่ที่ 5 ตำบลวัดสน อำเภอร่อนนิต จังหวัดสงขลา. 15 พฤษภาคม 2556
- เนม นवलเจริญ. การทำนาของชุมชนเจดีย์งามในอดีต-ปัจจุบัน. ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 14/2 หมู่ที่ 4 ตำบลวัดสน อำเภอร่อนนิต จังหวัดสงขลา. 23 พฤษภาคม 2556
- พัชรพร บัวแก้ว. การเปลี่ยนการทำนาในชุมชนในปัจจุบัน. ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 17 หมู่ที่ 4 ตำบลวัดสน อำเภอร่อนนิต จังหวัดสงขลา. 23 เมษายน 2556
- รมย์ วีระสิงห์. ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการทำนาในชุมชน. ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 15/1 หมู่ที่ 5 ตำบลวัดสน อำเภอร่อนนิต จังหวัดสงขลา. 9 มิถุนายน 2556
- สุรีพร เพชรรัตน์. การเปลี่ยนแปลงการทำนาในปัจจุบันของชุมชน. ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 17 หมู่ที่ 4 ตำบลวัดสน อำเภอร่อนนิต จังหวัดสงขลา. 19 พฤษภาคม 2556
- สมใจ ชุนราช. ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการทำนาในชุมชน. ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 17 หมู่ที่ 4 ตำบลวัดสน อำเภอร่อนนิต จังหวัดสงขลา. 21 มิถุนายน 2556
- อ่ำ กาลดิษฐ์. การทำนาของชุมชนเจดีย์งามในอดีต-ปัจจุบัน. ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 11/5 หมู่ที่ 5 ตำบลวัดสน อำเภอร่อนนิต จังหวัดสงขลา. 23 พฤษภาคม 2556

Chananya Sangwan and Utai Parinyasutinun. (2557). Rice fields in Ranod: The Rice Farmers' Changing Way of Life Amidst Globalization. 6th International Conference on Humanities and Social Sciences (ICHISS) 2014 Unity in Diversity: Challenges in New Millennium. 6-7 June 2014 Royale Chulan Hotel Kuala Lumpur, Malaysia

Rice Fields in Ranod: the Rice Farmers' Changing Way of Life Amidst Globalization

Chananya Sangwan³

chananya.sa@psu.ac.th

Utai Parinyasutinun⁴

utaiparinyasutinun@hotmail.com

ABSTRACT

The objective of this research was to investigate the rice farmers' changing way of life in Chedi Ngam Community, Ranod District, Songkhla Province. The data were collected through in-depth interviews with 15 informants consisting of rice farmers, community leaders, people in the community, and related officials; group discussions with 3 -5 rice farmers; and non-participatory observations. The data were then analyzed and synthesized before a descriptive report was written.

The results of the study revealed that the main problem was the effects from opening Rawa Bay, the waterway that connects the lake and the sea allowing seawater to flow in rice fields that causes floods and soil infertility. Another problem is the government policy on rice pledging scheme that has brought capitalism in commercial farming to the area forcing rice farmers to convert their rice fields to oil palm plantations or vegetable gardens or tourist accommodation facilities or leaving them deserted. These are important causes of the changing way of life of people in the community. Some of them have changed their way of life in successful ways while others failed. As a result, they are different economically, socially, and in their living.

---

³Master student in Human and Social Development, Faculty of Liberal Arts, Prince of Songkla University, Hat Yai, Thailand

⁴Lecturer, Ph.D. Department of Educational Foundation, Faculty of Liberal Arts, Prince of Songkla University, Hat Yai Campus, Thailand

Rice has been a staple food for people in the community for a long time. Therefore, turning rice fields into other economic activities has inevitably affected the rice farmers' way of life. Thus, stakeholders in the community must realize and try to find ways to cope with the change and to build sustainable community food security.

Keywords: rice fields in Ranod, changing, way of life, globalization

INTRODUCTION

“Rice” can be considered a staple food for people worldwide. Thailand, in particular, has attached importance to rice and consumed rice as the staple food from the past until now. Rice is intertwined with traditions and cultures of people for many thousands of years and remains the same, especially to local culture. Thais still give importance to rice as ever before. The people who produce rice to feed the world are “rice farmers” who deserve praise but they are never praised as many people overlook them. “Rice farmers” are regarded as the nation's backbone, and rice farming is an honest occupation (Phitaya Arunphong, 2008).

Presently, changes in rice farming and rice farmers in Thailand are in accordance with the changing direction of agriculture and rural areas in Southeast Asia as agricultural activities play an increasingly less important role. This change can be seen from deserted rice fields, and from the fact that rice farming cannot be the only income source for any household any longer even intensive rice farming from which the producer expects to earn sufficient income (Chalita Banthuwong, 2013). Nevertheless, converting rice fields to other commercial plantations is an effort of people struggling to earn sufficient income from the agriculture sector. What is happening to rice farming and rice farmers nowadays is so far away from the idealistic image that is desirable in the viewpoint of NGOs, civil society, and government organizations that emphasize the self-reliance production system but it is not the viewpoint of farmers who do rice farming.

Originally, people in Chedi Ngam Community, Ranod District, Songkhla Province operated rice farming as their main occupation which was conducted in a traditional way using physical strength of humans and animals like cows and buffalos to plough the field, pull rice, thrash rice, and they used rainwater, water from water sources, canals, and Songkhla Lake. Ranod has two local types of trees commonly found around this area, namely, sugar palms and bamboos. It is said or referred to by people elsewhere that “Ranod has nothing but bamboos and sugar palms”. There is also beautiful nature with an atmosphere of the rice field with sugar palms lining on the ridge of the field; there are fish in freshwater and rice in the field. Consequently, the slogan of Ranod District is “The land of golden rice fields, abundant sugar palms, legendary pagodas, vast area of shrimp farms” (Somyot Thungwa, Sirichit Thungwa, and Anuwat Phanthong, 2001), and people living in Chedi Ngam Community, Ranod District, Songkhla Province are part of the district’s slogan (Wimon Damsri, 2002). However, nowadays, rice farmers in the community have reduced their rice farming activities due to various problems, and as a result, some areas that used to be rice fields have been abandoned or turned to other kinds of plantations. Some areas have been converted to oil palm plantations or vegetable gardens, and others have been turned into accommodation facilities for tourists in hope to add value to the field and gain some income.

From the abovementioned, it can be seen that the rice farmers’ way of life in Chedi Ngam Community, Ranod District, Songkhla Province has changed as globalization comes along such as community, space, occupation, way of life etc. The researchers, therefore, are interested in exploring the causes of the change that has made rice farmers’ way of life change amidst globalization. The results of the study can benefit people and youths in the community, government and private organizations as well as other related organizations in providing assistance and improving rice farming to maintain its status in society as it has always been.

OBJECTIVE OF THE STUDY

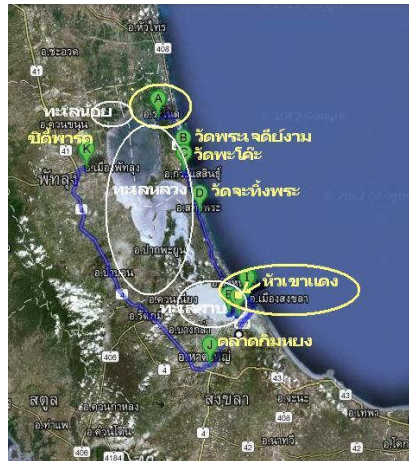
To investigate the rice farmers' changing way of life amidst globalization

METHODS OF THE STUDY

This study aimed to investigate the changing way of life of rice farmers in Chedi Ngam Community, Ranod District, Songkhla Province as globalization comes along. The data were gathered through in-depth interviews with 15 informants consisting of rice farmers, community leaders, people in the community, and related officials; group discussions with 3 -5 rice farmers; and non-participatory observations. The data were then analyzed and synthesized before a descriptive report was written.

RESULTS OF THE STUDY

The causes of the changing in the rice farmers' way of life in Chedi Ngam Community, Ranod District, Songkhla Province (Figure 1) amidst globalization were found to be as follows.

Figure 1 Map of Ranot District

Source: <https://maps.google.co.th>

1. The factor of the environment and natural resources—Because rice farmers in Chedi Ngam Community, Ranod District, Songkhla Province who have approximately 10,000 Rai of rice field (Figure 2) face with the problem of freshwater shortages for rice farming due to high salinity of the water from Songkhla Lake pumped into the rice fields. As a result, the rice plants die and the soil becomes acidic which makes it impossible for farmers to grow rice for many years. The irrigation system is available but it is no use because water from the Gulf of Thailand with high salinity fluxes in the lake making it salty which also affects the ecological system of the lake. The main problem is the effect from opening Rawa Bay, the waterway that connects the lake and the sea (Figure 3). From the traditional way of life in living with wisdom, rice farmers are led astray by business people and capitalists in so many different ways that make farmers follow capitalism and consumerism. Consequently, some rice farmers have been made bankrupt because their rice yields decreased and the price of rice was low. Therefore, they convert their rice fields into oil palm plantations (Figure 4), rubber plantations, vegetable gardens, and accommodation facilities for tourists. As a result, the area that produces carbohydrates that are vital needed for human existence, has been lost, as it is said by key informants

“...flood is frequent, soil changes, yields decreased and not worth the investment...”

“...It is flood in the field. The rice is damage Soil is fertility. So it make me more debt...”

“...The people are insolvent because they can grow a few rice and the price of rice is cheaper. Then they will change occupation...”

“...It is flood. It makes me more loss. Then we grow vegetables instead of rice. We got more money...”

(Interviewer, 2013)

Figure 2: A rice field in Ranod

Source: A photo taken by the researcher on 15 May 2014

Figure 3: A flooded rice field

Source: A photo taken by the researcher on 5 October 2014

Figure 4: An oil palm plantation replacing a rice field

Source: A photo taken by the researcher on 27 June 2014

2. The factor of migration—Because the population of rice farmers in Chedi Ngam Community, Ranod District, Songkhla Province has increased, areas of land used for agriculture and other occupations have decreased and not sufficient for people's needs. Resources have become limited resulting in people migrating to work in other areas. In the past, the number of rice farmers was small compared with large areas of rice field making it sufficient to feed everyone in the family. However, nowadays the number of household members has increased while the area of rice fields remains the same resulting in inadequate income for the family. In addition to this, globalization has come to change the community from rural to semi-

urban. Some people in the community move out to work in other occupations such as government servant, factory worker, company employee, or doing odd jobs as reflected by an informant

“...Social is develop. Descendants are out of community. It is more comfortable than grow rice in the field...”

“...There are many descendants. They are go out of community. The descendants send money to their parents. So their parents didn't grow rice in the field...”

“...There are more people in the community; there are less agricultural land and land for other occupations ...”

“...There are many occupations to do and more comfortable than grow rice in the field and they will get more many when they change occupation...”

(Interviewer, 2013)

3. The factor of diversified occupations in which traditional wisdom is used and those which come with globalization—The study found that people in Chedi Ngam Community, Ranod District, Songkhla Province have many different occupations such as agriculture, fishing, and factories. Because of globalization, people in the community have to go out of the community to work as one informant said

“... Working in the factory we will get more money. We don't tried because in the factory has machine to help in the work...”

“...Fewer people in the community do rice farming. People turn to other occupations outside the community such as working as government officials and factory employees...”

(Interviewer, 2013)

4. The factor of children's education that comes with globalization—For rice farming to maintain its existence, passing it down to the younger generations is necessary. The study found that children of most rice farmers do not continue the rice farming occupation because they do not have the knowledge of rice farming and are not interested in doing it. People of younger generations who go to work outside the community see a more modern world would rather work in occupations of their own interest. Thus, the rice fields owned by their parents and grandparents are for

rent to others who want to do rice farming or for conversion to accommodation facilities for tourists (Figure 5). One of the informants said

“...Now we don’t go to our rice farm anymore because nobody in the family does it any longer. Buying rice to eat is much more convenient and better...”

“...In my house we buy rice at the shop. There aren’t people grow rice in the field. Buying rice is more comfortable than grow rice...”

“...My parents don’t teach how to grow rice in the field and get rice in the field. I learn how to grow rice in the field and get rice in the field from the pictures at school...”

(Interviewer, 2013)

At the same time, it was found that education affected rice farming as children of rice farmers do not continue the occupation and it is because of rice farmers themselves. Most of them want their children to have higher education, at least, at the bachelor’s degree level so that they can become government officials

or teachers, or other occupations that they can hold a high position or that they can be a boss. They do not want their children to be rice farmers who have to work hard under the sun and being exposed to strong winds like them. If their children can have a better choice, they do not want them to be rice farmers. If they are too old to do rice farming or they have no children to continue doing it, they rent out their farming lands to others to do it as said by one informant

“...Now I am studying at school. I can't grow rice in the field and get rice in the field. If I grow rice in the field the sun make me black skin. I don't like that...”

“...In Thai society nowadays, you must be highly educated so that you can be a boss...”

“...I send the children go out community and they get high to education. They will be bosses and come back to develop grow up community...”

(Interviewer, 2013)

Figure 5: A rice field-turned resort

Source: A photo taken by the researcher on 15 May 2014

It can be said that, the fact that people in Chedi Ngam Community, Ranod District, Songkhla Province convert their rice farming lands to oil palm plantations or accommodation facilities for tourists is the important cause of the change in their way of living. Many people in the community are disappointed with a loss in converting their rice farms to other plantations while some were successful with their oil palm plantations because they have knowledge and skills in growing them and that made a difference in terms of social, economic and cultural change whether positively and negatively.

As can be seen, the rice field is regarded as the important source of staple food for Thailand. However, the principal source of rice in the southern part of Thailand has considerably decreased with a growth of popularity for oil palms. In the future, Thailand may have to buy rice from its neighboring countries for consumption. So, why does Thailand not support and promote Thai rice farmers who are “the backbone of the country” by, for example, providing rice seeds, supporting rice growing, setting rice prices, etc.? Undoubtedly, if Thailand does not promote and support rice farmers, the future generations will have to learn how to grow rice only from textbooks.

CONCLUSION AND DISCUSSION

Chedi Ngam Community, Ranod District, Songkhla Province is a community where a large number of rice fields have been converted to other types of commercial plantations. One of the causes of such conversions is opening Rawa Bay, the waterway that connects the lake and the sea allowing seawater to flow in the rice field, and as a result, rice can no longer be grown in the field for it is salty. Another cause is migration of local people. When people have more education, they change their occupations. They try to replace rice farming with other activities to earn more income. This is in accordance with a study by Chen, Q. abc Qiong et al. (2013) that explored farmers' perception to farmland conversion in Xining, Qinghai Province, China and found that farmland conversion was a result of drought that affected many farmers who gradually adapted to city life where the cost of living is higher as well as their income. Moreover, farmers who had no farmland had economic problem and life pressures. Therefore, the local government need to paid more attention to increase farmers' income and improve the rural security system. It is also in line with Vu Hoang Linh' s (2012) study on efficiency of rice farming households in Vietnam that found the number of rice farming households decreased because people in the community had more education and sought after education outside the community. Climate change was also found to be another cause of farmland conversion (Ronning Asle, 2012; Paul Brown, 2013) because climate change results in shortages of water for rice farming while sometimes in some countries farmlands are flooded. Nevertheless, in some areas when globalization comes along, it has good effects on them. For example, the developed education system in Russia results in more prosperity for Russia. Globalization also makes more varieties of agricultural markets emerge in Australia (Lynda Cheshire and Michael Woods, 2013) resulting in better economy for the country.

However, rice farmers' changing way of life was mainly caused by the changes in resources and seasons resulting in fewer rice farmers and farmlands.

Therefore, stakeholders in the community must realize and try to find ways to cope with the changes, and to promote sustainable community food security.

RECOMMENDATIONS

1. Recommendations acquired from this study are that community leaders, and related organizations should encourage people to have participation in preserving and reviving rice farming to maintain the number of rice farming lands. Policy should be formed to support people in the community to continue the occupation of rice farming.

2. A recommendation for further studies is that preservation and revival of rice farming should be studied to provide guidelines for establishment of rice farming preservation groups.

REFERENCES

- Chalita Banthuwong. (2013). **Rice and Thai Rice Farmers amidst Changes**. Academic article. Bangkok.
- Phonphen Sattriyaporn. (2006). **Rice Farmer in the Age of Economics for Commerce**. Bangkok: Life Long Learning Innovation Center.
- Phitaya Arunphong. 2008. **Adapting the Rice Farming Process in Farmers' Farming Method**, Ban Nong Ta Bun, Tambon Yang, Nam Yueng, Ubon Ratchathni Province. Master's thesis in Social Sciences for Development, Graduate School, Ubon Ratchathanee Rajabhat University.
- Wimon Damsri. 2002. **Rice Culture and Power of Communities around Songkhla Lake**. Bangkok: Office of Thailand Research Fund (TRF).
- Somyot Thungwa, Sirichit Thungwa and Anuwat Phanthong. 2001. **Research Report on the Results of the Mixed Farming in Pak Phanang River Basin, Pak Phanang District, Nakhon Si Thammarat**. Songkhla: Department of Agricultural Development, Faculty of Natural Resources, Prince of Songkla University.

- Sitthiporn Khramanont. 2009. **Thai Rice Farmers' Experience in Coping with Obstacles.** Master thesis in Counseling Psychology, Graduate School, Chulalongkorn University.
- Chen, Q.abc, et al. (2013). **Farmers' perception to farmland conversion: A questionnaire survey in Xining City, Qinghai Province, China.** Journal Original language: English.
- Lynda Cheshire and Michael Woods. (2013). **Globally engaged farmers as transnational actors: Navigating the landscape of agri-food globalization.** Geoforum. Published: January, 2013. Page 232-242.
- Paul Brown. (2013). **Climate-Friendly Rice: End of the Paddy Field?.** Climate News Network. Published: February 24th, 2013.
- Ronning Asle. (2012). **Adapting rice cultivation to climate changes.** Journal of Science Nordic.
- Vu Hoang Linh. (2012). **Efficiency of rice farming households in Vietnam.** International Journal of Development Issues. Volume: 11, Issue: 1.
- Zhanna Mingaleva and Irina Mirskikh. (2012). **Globalization in Education in Russia.** Procedia-Social and Behavioral Sciences. Volume 47, Page 1702-1706.